TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 2 SAYI : 10 KASIM 1964 FİATI : 250 KRŞ.

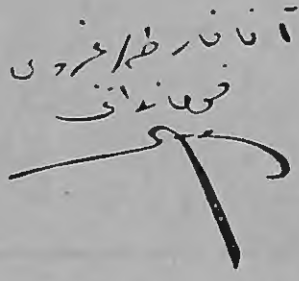

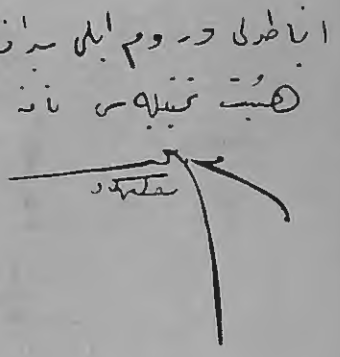

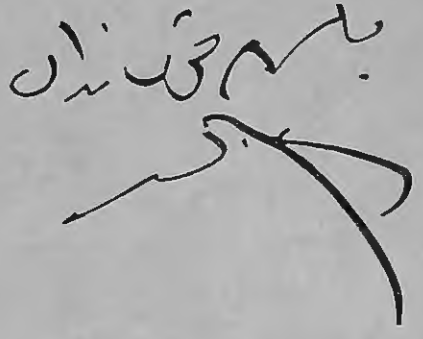

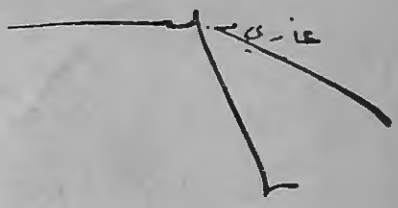

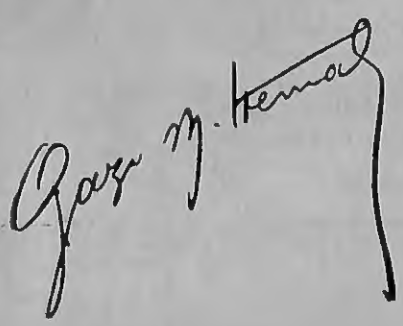

GÜNÜMÜZÜN MODASI

ELBİSELİK
PANTALONLUK

Akfil

·SANFOR·

RAHAT - PRATİK - TERLETMEZ
YIKAMAKLA ÇEKMEZ

ELBİSELİK
PANTALONLUK

Arfil
·SANFOR·

RAHAT - PRATİK - TERLETMEZ
YIKAMAKLA ÇEKMEZ

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 2 SAYI : 10 KASIM 1964 FİATI : 250 KRŞ.

TÜRKİYE KREDİ BANKASI

Sermayesi 20.000.000 T.L. Merkezi : İstanbul

Şubeleri:

İstanbul	İzmir	Edirne
Beyoğlu	Ankara	Samsun
Galata	Yenişehir Ankara	Konya
Kadıköy	Anafartalar Ankara	İskenderun
Osmanbey	Adana	Mersin
Hasköy	Çapa	Bursa
Beyazıt		Bakırköy

HERNEVİ BANKACILIK MUAMELÂTI - BÜTÜN YABANCI MEMLEKETLERDE MUHABİRLER

Telgraf adresleri: Umum Müdürlük: Bankorkgen - İstanbul Şubeler: Bankor

RESİMLİ - HARİTALI

Mufassal

OSMANLI

TARİHİ

6 CİLD

3.300 sayfa metin, 2.500 orijinal resim ve harita, 68 renkli tablo.

BİR HEYET TARAFINDAN HAZIRLANMIŞTIR

Osmanlı tarihçilerinden mürekkep bu heyet; Başbakanlık Arşiv Genel Müdürü ve İst. Üni. Edebiyat Fakültesi Sonçağ Tarihi Kürsüsünde uzman Midhat Sertoğlu, Zarif Orgun, Feridun Fazıl Tülbentçi, Nail İnal, Mustafa Cezar, Server İskit ve diğer şöhretlerdir.

FİATI : 1 - 5 inci ciltler kırkar, altıncı cilt elli, yani takımı ikiyüz elli liradır. Her ay birer cift alarak takıma malik olmak ta mümkündür.

İSTEME ADRESİ : POSTA KUTU SU 18 — İSTANBUL

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT: 2 SAYI: 10 KASIM 1964 FİATI: 250 KURUŞ

Sahibi, Muharriri:
CEMAL KUTAY

★

Yazılışleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

★

İdare yeri:
Nuruosmaniye Cad. No. 78/A Tarih Yayınları
Telefon: 22 78 10

★

Muhabere ve para gönderme adresi: Posta Kutusu 67 — İstanbul

★

ABONE ŞARTLARI: Yıllık 24, Altı aylık 12 lira. Dış ülkelere iki mislidir.

★

Bu sayı, İstanbul'da TOKER Matbaasında dizilmiş 12.000 adet basılmıştır

★

Klişeler Nuray Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Ersa Matbaacılık Koll. Şirketinde basılmıştır.

★

Aboneler için, her altı ayda bir, maliyetine, pantazot cild kapakları hazırlanmaktadır.

Kâtip Reşit Bey

Tanzimatın muhterem başı Sadrazam Koca Reşit Paşa, beş çifte kayığı ile yalısından İstanbula geliyordu. Salıpazarı önünde bir dolmuş kayığına rastladı. Hamlacıya dikkatle baktı ve kayıkçılara: **«— Şu dolmuşun üzerine gidiniz...»** emrini verdi.

Sadrazamın mükellef beşçiftesinin üzerlerine geldiğini gören dolmuş kayığı durmuştu. Reşit Paşa, kayığın baş ucundaki hamlacıya:

«— Siz, Fındıklılı Ahmet Ağa değil misiniz?» dedi. O olduğunu anlayınca sordu:

«— Beni tanımadınız mı?»

«— Sadrazam Paşa Hazretlerisiniz.»

«— Herkes için öyle.. Ama ben sizin için vaktiyle fındıklıdan İstanbula taşıdığınız kâtib Reşit Beyim.. Şimdi tanıdınız mı? İnsan eski dostlarını nasıl unutuyor? Akşama yalıya çorbaya beklerim.»

Ve ismini de söyliyerek oğlunu sordu, hane halkına selâm gönderdi.

Ahmet Ağa ömrünün bundan sonrasını, Reşid Paşa konağının kadrosu içinde geçirdi.

⁂

Fertlerin olduğu gibi, müesseselerin de, rejimlerin de, hatta hükümet ve devletlerin de «vefa»sı olmak lâzımdır. Hattâ sadece «lâzım» değil alınlarında nankörlüğün damgası olmamak için vefakâr olmak şarttır.

Şimdi hâdiselere, ahlâkın bu ebedî gözlüğü ile bakınız ve inkârların utanmaz yüzünde hicabın kızartısını arayınız: Nankörlüğün «şahsî» si insanı tiksindiriyor, fakat «resmî» si utandırıyor. Millet adına olduğu için!..

Cemal Kutay

Beyoğlu sokaklarında sahte bir Fatih :

Franşe Desperey

Ve

Süleyman Nazif'in

KARA BİR GÜN'Ü...

★ — BABİKYAN EFENDİNİN TELEFONU :

Rahmetli Ercümend Ekrem anlatır :

«— Mütarekede ve Millî Mücadele sırasında, istisnasız bütün azınlıkların hiyanet ve ihanet yoluna girdikleri iddiası doğru değildir. Kafalarında ve kanlarında nankörlük duygusu yer etmemiş olanlar vardı ve bunlar, müstakil bir Türkiye için ellerinden geleni yapmışlardır.

1919 senesinin ocak ayında, galib devletler Erzurum kongresi ile başlıyan millî hareketi durdurmak vazifesini, İngiliz-Fransız müşterek hareketine bağlamışlar ve o günlerde, Şark Cephesi kumandanı adını alan Fransız generali Franşe Desperey, bu hareketin başına geçirilmişti. Biz İstanbul gazetecileri, İngiliz istihbaratına sızmış olan bazı sadık ve dost Ermeni vatandaşlarımızın herşeyi göze alarak ilettikleri haberlerle başımıza gelecekleri öğreniyor, M.M. Grubunun bizce malûm şahsiyet ve merkezlerine bu haberleri derhal veriyor, onlar da binbir yola başvurarak o tarihlerde Erzurum - Sivas çevresinde yeni gelişmeye başlıyan Millî Mukavemet Merkezlerine iletiyordu.

Bizim vefakâr dostlarımız arasında bir Babikyan Efendi vardı ki, Agobyan Hanında mihraklaşmış İngiliz işgâl komiserliğine girebilmişti ve biz her mühim haberi ondan alıyorduk.

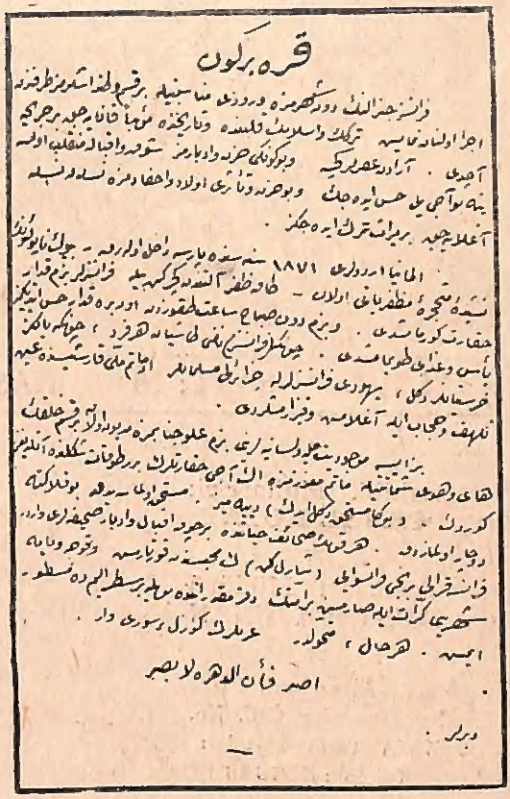

İŞTE ASLI Süleyman Nazif'in 9 Şubat 1919 Cumartesi tarihli HADİSAT gazetesindeki o unutulmaz haykırışı KARA BİR GÜN'ün üstâdın el yazılı olan aslı...

Tam metnini bu sahifelerde okuduğunuz zaman kendi kendinize soracaksınız:

«— Aradan kaç yüz yıl geçti? Bu şahlanışın hafızalarımızda hiç de mi izi ve eseri kalmamış?..»

O günlerde HADİSAT gazetesinde yazıyordum. Gazetenin başmuharriri de Süleyman Nazif'ti. Üstad, coşkun ve bizim ümitsizliğimize, insafsız ve zâlim düşmana kızdığı kadar içerliyordu. Yazıları yüreğimizi heyecandan hoplatıyordu. Babikyan Efendi kaç defa **«— Aman, dikkat!.»** haberini göndermişti. Müttefik komiserlikleri, vatanperver, tanınmış,

İMKÂN OLSAYDI DA... İmkân olsaydı da, yukarıdaki klişenin aslını, evlerimizin alabileceği en büyük eb'atta çerçeveletip, her gün şöyle bir bakabilse idik... Yukarıdaki klişe 8 Şubat 1919 tarihinde, bugün adı İstiklâl Caddesi olan Beyoğlunun o meşhur cadde-i kebîr'ini, gösteriyor : Atın üstündeki Fransız generali —daha sonra mareşali...— Franşe Desperey'dir. Atının yularına yapışanlardan birisi Fransız, diğeri Cezairli Müslüman... Fethin 467 nci yılında, bu caddede bir tek kelime Türkçe görülmüyor, ne de bir Türk bayrağı...

Bir toprağın sahibi olmak başka, bekçisi olmak başka... Ah, mümkün olsaydı da, yukarıki klişeyi, bütün Türk evleri, devam halindeki bir ibretin vesikası olarak en küçük teferruatına kadar tetkik edebilselerdi... Göreceklerdi ki, bu RUM mağazaları, zaferden sonra sadece bayrak ve harflerin yazılış şeklini değiştirdiler : Mel'un ve nankör şer ruhu, olduğu gibi yerinde...

kalem ve faaliyetleri istenmiyen Türkleri tevkife başlamışlardı. İşte ne olduysa, 7 Şubat 1919 cuma günü oldu: Babikyan Efendi telefonla beni aradı, çok kısık bir sesle ve sorgu suale meydan bırakmadan acı haberi verdi:

«— Franşe Desperey yarın merasimle İstanbula geliyor. Gazetelere sansür konuyor. Bugün bir çok tevkifler yapılacak. Aman Süleyman Nazif Bey bir şeyler yazmasın. Onun ismi listenin başında.»

Üstad yeni gelmişti. Yanında Baban Zade Naim, Cenab Şahabettin, Yakub Şevki Paşa sohbet ediyorlardı. Yüzümden yeni bir kara haberin belirtisini görmüşlerdi. Haberi dinledikten sonra:

«— Bu sahtekar herifin karaya nasıl çıktığını gözlerimle görmek isterim. Bazan şifa, ıstırabın içindedir. Beyler!.. Bu Franşe Des-

perey denilen adam için bizzat Fransız matbuatında öyle istihzalar, tenkidler okudum ki, böyle bir şarlatanı sahte Fatih hüviyeti içinde İstanbul sokaklarında dolaştırmakla İngiliz mel'unları bizim körükörüne yerleşmiş Fransız hayranlığımızı hırpalamak istiyorlar. Cici Beylerimiz «— Monşer»leri daha az kullansınlar diye... Vay habisler vay...» dedi, çok sinirli zamanlarında yaptığı gibi dikleşen sakallarını yolar gibi didiklemeye başladı. Hepimiz, kederle önümüze bakıyorduk. Çok hassas bir insan olan Baban Zade Naim'in gözlerini sildiğini hatırlarım.»

★ — CADDE-İ KEBİRDE TEK BİR TÜRK:

Babikyan Efendinin haberi doğru idi: 8 Şubat 1919 Cumartesi günü, Birinci Dünya Harbinde Selânik mıntakasına müttefik ihracını idare etmiş olan Fransız generali Franşe Desperey, limanı doldurmuş müttefik harb ve ticaret gemilerinin zafer sayhaları arasında Galata rıhtımına çıktı ve altına çekilen iri bir kadana üzerine haşmetle kuruldu, önce vilâyet makamına geldi, Fransız Amiral'i Amet'in şerefine verdiği yemekte elini masaya vurarak **«Yeni bir dünya nizamından ve tarihin tabiî seyrine girdiğinden..»** bahsetti. İkinci baskı yapan Rumca gazeteler, bu tarihin tabiî seyri tâbirinden **«Bizansın yeniden doğuşu..»** mânâsını çıkardılar ve Türk'e karşı ayaklanan bütün gayri Türk'ler, ertesi günü, bugün adı (İstiklâl Caddesi) o günkü ismi «Cadde-i Kebir = Büyük cadde» olan Beyoğlunun bugün de değişmemiş büyük sokağındaki geçit için geceden yerlerini tuttular. Tünel başından Taksim sonuna kadar bir tek Türk bayrağı, bir tek Türkçe yazı yoktu: Birinci Dünya harbinde Osmanlı İmparatorluğumuza karşı dövüşmüş bütün devlet bayrakları arasında Yunan bayrağı, yüzyıllar sürmüş gafletimize çarpan en ağır hakaret tokadı idi ve denilebilirdi ki, o gün, o günün adı

Müstehak olmak!

Süleyman Nazif, KARA BİR GÜN yazısında «Müstahak olmasaydık bu felâkete duçar olmazdık..» diyordu. Tarih 1919.. Mütarekenin en acı günleri...

Felâketi getiren ferdlerin ve milletlerin gafletidir bir ülkeye... Bizim felâketlerimizin temeli ise hafızasızlığımızdan gelir: Dertler önümüze dikildiği zaman şâhlanan şurumuzun, derdin sonuyla beraber gaflet uykusuna dalar: Bir yenisi kapımızı çalıncaya kadar!..

Süleyman Nazif, şımarık Fransız generalinin sahte Fatih azametiyle Beyoğlu caddelerinden geçişi sırasında, Türk'e ait ne varsa hepsini inkâr eden nankör ve alçak Rumluğa, Ermeniliğe, Yahudiliğe karşı: «— Bunu unutmıyacağız... Yüzyıllar geçse de unutmıyacağız. Biz ki onların millî varlıklarını âlicenabhğımızın neticesi olarak ihsan etmiştik.. Amma bir daha unutmıyacağız!..»

Süleyman Nazif, 1927 de öldü: 1919 dan 1922 Eylül dokuzuna kadar sel gibi akan Türk kanının bedeli Lozan'da, Patrikhanesiyle, imtiyazlarıyla, iktisadî, kültürel, siyasî haklarıyla bu engerek yuvalarına nasıl gaflet dolu bir müsamaha gösterildiğini, Lozan'da ve sonrasında tarih ve coğrafya yoksunluğunun başımıza neler açtığını, nihayet bugün Kıbrıs'da olub bitenler önünde gafletimizin nasıl yeni bir şamar yediğini görmemenin şekli rahatlığı içinde, 1927 de gözlerini kapadı. Amma KARA BİR GÜN haykırmasında «— Asırlar geçse unutmıyacağız!» diyordu.

Hangi asırlar? BEŞ YILDA unuttuk ve 1964 de, 1922 nin üzerinden yarım yüzyıl geçmeden yeni bir ihanete müstahak olduğumuzu ibretle gördük...

Gaflet perdesi hafızasızlığımızı böylecesine sardıkça yenilerine hazırlanalım! ... Çünkü, o kafalarımıza ve şuurlarımıza yerleşmiye lâyık olan Arab Atasözünün fısıldadığı gibi : «— Sen istersen sabret!.. Dünya sabretmez..» Ve, biz, yine hakettiğimizi, yâni müstahak olduğumuzu buluyoruz!..

ile Pera'da Türk fesi görebilmek imkânsızdı.

Bütün Türk - Müslüman İstanbulun evine kederle kapandığı o kara günde, gözleri irileşmiş, iri yapısı ile bugünkü Foto Süreyya'nın köşesinde yer almış, heybetinden yanına kim senin sokulamadığı, kimsenin bir şey soramadığı, patlamaya hazır dinamit halinde bir tek adam durmuş, Franşe Desperey'in üzeri allı pullu sırmalı atı üzerinde, sahte, adî, salak ve sırıtkan suratıyla geçişini seyreden tek Türk vardı: Süleyman Nazif!.. Şamatayı, ZİTO seslerini, hiyanet ve ihaneti mantığı ve kalbi göz bebeklerinde toplanmış seyretti, sonra yüksek kaldırımdan inerek köprüyü yayan geçti, Ebussuut Caddesi köşesindeki Hadisat idarehanesine geldi, odasına kapandı ve bir nefes alış zamanı içinde, aslının klişesini bu yazının içinde gördüğünüz başmakalesini yazdı. Ne güzel de bir başlık koymuştu: KARA BİR GÜN...

★ — SEN SABRET... DÜNYA SABRETMEZ!..»

Yazısında, Fransız generalinin — belki hakaret olsun diye.. — ismini bile anmamıştı: Çünkü, daha sonra **Mareşal dö Frans** adını alan bu garib adamın resmini, Fransız işgâl makamları, bütün dillerdeki gazete ve mecmualara dağıtmışlardı. Bu şımarıklığın şaha kalktığı ânda, zaferin timsali sayılanın adını anmamak!. Bu ancak, Süleyman Nazif'in göstereceği cesaretti: Nitekim yazının müsveddesine göz atan tahrir müdürü Mahmut Sadık merhum mırıldandı: **«— Ey gaziler yol göründü yine garib serime...»**

Her zamanki o güzel kaligrafisi ile, silintisiz, bozuntusuz, girintisiz, çıkıntısız KARA BİR GÜN diye başlıyor, düşündürücü bir «hikmet, felsefe» ile bitiyordu:

SÜLEYMAN NAZİF (1870 - 1927) Eli yedi senelik hayatı içinde az fâniye nasib olan velûdlukla, fikir ve yazı hayatının her sahasında, coşgun bir vatanperverliğin örneği oldu. Vatanın en acı günlerinde yurdun uğradığı haksızlıklara karşı ilk erkek sesi ondan geldi. İçinde yaşadığı hadiseler onu, mevzudan mevzua, hadiseden hadiseye sürükledi, bu sebeble bir konu üzerinde cildler vermedi amma, yaşadığı yıllarda vatanı ilgilendiren her mevzuda, az kişinin düşündüğü, fakat hiç kimsenin söyliyemediğini haykırdı. Bugün onu hatırlıyan kim? Yukarıki klişe 12 Şubat 1926 tarihli son resimlerinden birisidir.

«— Fransız jeneralinin şehrimize vürudu münasebetiyle bir kısım vatandaşlarımız tarafından icra olunan nümâyiş, Türk'ün ve İslâmın kalbinde müebbeden kanıyacak bir ceriha açtı. Aradan asırlar geçse ve bugünkü hüzün ve idbârımız şevk-ü

Bir nüktesi

Süleyman Nazif, İkinci Meşrutiyette Bağdad, Basra, Musul, Trabzon valiliklerini yapmış, İttihadcılarla geçinemediği için ayrılmış, o velûd kalemiyle, dehre boyun eğmeden hayatını kazanmıya başlamıştı. Son yılları sıkıntı içinde geçti. Hem de ilâç alamıyacak kadar köklü bir sıkıntı...

En büyük derdi, memlekette, hür fikir ve irfanın karşılaştığı maddî güçlükler idi. Bir gün, Ercümend Ekremle beraber köprüden geçerken, herkesten yardım istiyen bir dilenciye sordu :

«— Okuyub yazma bilir misin?»

Dilenciden menfi cevap alınca sinirlendi :

«— Be adam.. Okuyub yazma bilmediğin halde, dilenmiye utanmıyor musun?».

****

ikbale münkalib olsa, gene bu acıyı hissedecek ve bu hüzün ve teessürü evlâd ve ahfadımıza nesilden nesile ağlıyacak bir mirâs terkedeceğiz.

Almanya Orduları 1871 senesinde Paris'e dahil olarak Büyük Napolyon'un neşide-i mütehaccire-i muzafferiyatı olan tâk-ı zafer altından geçerken bile, Fransızlar bizim kadar hakaret görmemişti. Ve bizim dün sabah saat dokuzdan onbire kadar hissettiğimiz yes-ü azâbı duymamıştı. Çünkü yalnız Hiristiyanlar değil, Yahudi Fransızlar, Cezayirli Müslümanlar, o matem-i millî karşısında aynı telehhüf ve hicâb ile ağlamış ve kızarmışlardı.

Bizse, mevcudiyet-i milliyye ve lisaniyelerini bizim uluvvucenabımıza medyun olan bir kısım halkın hay-ı huy-u şemâtetiyle mâtem-i muazzezimize en acı hakaretlerin birer tokad şeklinde atıldığını gördük. Müstahak olmasaydık bu felâkete duçar olmazdık. Her kavmin sahaif-i hayatında bir çok ikbal ve idbâr sahifeleri vardır. Fransa Kralı Birinci Fransuva'yı Şarlken'in mahbesinden kurtarmış ve koca Viyana şehrini kerrat ile sarmış bir ümmetin defter-i mukadderatında böyle bir satır-ı elîm de mestûr imiş.

Her hâl, mütehavvildir. Arabların güzel bir sözü var: Usbur feinel - dehra lâ yasbir...» **derler...»**

Bugünkü Türkçemizle, bir kaç cümleciği ve terkibi hariç, ne güzel anlaşılan bu gönülden feryadın Arabca Atasözünü müsaadenizle çevirelim: **«— Sen istersen sabret... Dünya sabretmez... Yâni hâdiseler birbirini kovalar ve hak yerini bulur!»**

★ — SÜLEYMAN NAZİF TEVKİF EDİLİYOR:

Şımarık ve küstah Fransız generalinin suratına, medenî cesaret ve tarihî hakkın şamarı halinde patlıyan bu yazı, İstanbul'un iki büklüm kederli varlığında haysiyetin bombası tesirini yaptı : HADİSAT Gazetesi kapışıldı, bulamıyanlar iktibas ederek elden ele dolaştırdılar. M.M. ciler, yazıyı bütün Anadolu gazetelerine ilettiler..

Süleyman Nazif gazeteden arkadaslarına vedâ ederek çıktı: Tevkif edileceğini biliyordu: Nitekim, 10 Şubat 1919 pazar sabahı evine geldiler, bir Fransız, bir İngiliz, bir Ermeni ve bir Türk polis hizmetlisi vardı. Harb ganimeti olarak alınmış kumandanların kapalı Benz - Mersedes otomobiline bindirdiler, önce Sansaryan Hanında **(bugünkü İstanbul Emniyet Müdürlüğü olan bina)** ifadesini aldılar. Sonra Bekirağa Bölüğüne tıktılar. 23 Ocak 1919 da İstanbul Darülfünun (Üniversite) sindeki Piyer Loti günü dolayısiyle olan o misilsiz konuşuşunu vesile yaptılar, Maltaya sürdüler.

Bütün bunlar bize bugün tabiî ve basit geliyor. Fakat ya o, bir yabancı devlet himayesinin Türkiye için tek kurtuluş ve hayat yolu olduğunu düşünmenin bile uzak hayâl sanıldığı günler.. Süleyman Nazif'in güzel tâbiriyle o Kara Günler!...

125 SENE ÖNCE :

3 Kasım 1839 Pazar sabahı Ve, Tanzimat'ın Büyük Başı

★ — İDAM HÜKMÜNÜ ELİYLE GÖTÜREN ADAM :

On dokuz yaşındaki genç Padişah Sultan Abdülmecid, karşısında edeb ve terbiyeyi tam bir vekar ile kucaklaştırarak oturan kırkının altındaki vezirine titriyen elleriyle, altında Sadrazam Koca Hüsrev Paşanın mührü bulunan «tezkere»yi uzattı ve hiddetle heyecanın kucaklaştırdığı bir sesle irade etti:

«— Buyurunuz!..»

Padişah tarafından kendisine, kendisinin eliyle getirdiği arz tezkeresi okunması emredilen zat Hariciye Nâzırı ve Londra Sefiri Mustafa Reşit Paşa idi. Paşa, Londradan yeni gelmişti. Sadrazam Koca Hüsrev Paşa kendisini güleryüzle kabul etmiş, asî Mısır valisi Mehmet Ali Paşa hâdisesinin yatıştırılmasındaki büyük himmetinden dolayı kendisini tebrik etmis ve:

«—Cülûs-u şahâneden sonra Padişahımıza arz-ı ubudivet edemediniz. Ben Hariciye Nezaretinde ipkanıza irade-i seniyeyi bizzat elinizle takdim edeyim» demiş. Babası İkinci Sultan Mahmud'un ölümüyle Osmanlı tahtı-

Sultan Abdülmecid

Osmanlı Padişahlarının otuz birincisi olan Sultan Abdülmecit, 23 Nisan 1823 de doğdu. Babası İkinci Sultan Mahmud'un ölümü üzerine, 1 Temmuz 1839 da, on dokuz yaşının içinde tahta çıktı.

Yeniçeri Ocağını kaldıran ve yenilik hareketlerine azimle başlamış olan babası İkinci Sultan Mahmud, oğlunu tam bir Batılı Prens gibi yetiştirmişti. Fransız basınından dünyayı takib ederdi. Osmanlı Padişahları içinde ilk defa memleketi gezen, halkın dertlerini dinliyen O'dur. Nâzik, çok duygulu, kandan ve zulümden nefret eden, müsamahalı bir hükümdardı. Tanzimat Fermanı ile verdiği söze, sonuna kadar sadık kaldı. Reşit, Âli ve Fuad Paşaların ıslâhat hareketini bütün kuvvetiyle destekledi. Kuleli Vak'ası denilen ihtilâl hareketinin hazırlayıcılarını bile «—Şahsım için kan dökülmesine lüzum yoktur.» gerekçesiyle affetti.

Nârin yapılı olan genç Padişah, hususî hayatının aşırı hareketleri içinde verem illetine müptelâ oldu. Hatıralarını önümüzdeki sayı neşredeceğimiz hususî doktoru Avusturyalı Şpitzer'in de kaydettiğine göre, kendisini kurtarmak için iradesini kullanmadı ve 25 Haziran 1861 de, henüz 38 yaşının içinde iken, hayata gözlerini kapadı.

na geçen Abdülmecid Han'a sunulmak üzere, önceden hazırlamış olduğu, açılacak tarafı kırmızı balmumu ile mühürlü mektubu Reşit Paşaya uzatmıştı.

On dokuz yaşının başında, en gaileli ve dertli bir devirde Osmanlı İmparatorluğunun mukadderatını eline alan Sultan Abdülmecid, babası İkinci Sultan Mahmud tarafından tam bir Batılı terbiye içinde yetiştirilmişti: Fransızca biliyor, garb hayatı ile ilgileniyordu. O koskoca devletin artık, safında yer aldığı medeniyet ve yasama sisteminin çatırdadığını hissediyor, kökten bir derlenip toparlanma olmazsa yıkıntının yakın olduğunu hissediyordu. Bu yenileşmeyi kimlerle basaracaktı? Nizam-ı Cedid hareketinin aziz kurucusu ve bu uğurda başını vermiş olan mübârek amcası Üçüncü Sultan Selim'in kanıyla suladığı nizam ve hürriyet anlayışını, babası İkinci Sultan Mahmut çetinlikleri yenme bahasına geliştirmiş, Yeniçeri Ocağını yıkmış, Asakir-i Mansure-i Muhammediye'yi kurmuş, Paris'te Mekteb-i Osmani'yi açmış. devletin artık elle tutar tarafı kalmıyan hizmet sahalarında Batılı örneklerine uygun yeni müesseselerin kurulmasına başlanmıştı. Hayata gözlerini kaparken büyük oğlu Abdülmecid'e açtığı çağırda devamı vasiyet etmiş ve kendisine «bazı isimler» den bahsetmisti: Bunlar arasında, yeni Hariciye Nâzırı olan Londra sefiri Reşit (Bey) Paşa da vardı: Vezaret rütbesini, Hariciye Nazırlığı ile beraber alan Mustafa Reşit Paşa, henüz otuz sekiz yaşında idi.

Genç Padişah, bir ânda gözlerinin önünde geçit resmi yapan hâdiseleri, bir de, Sadrazam Koca Hüsrev Paşanın kendisine sunduğu maruzatı düşünüyordu: İnanılmaz, havsala almaz, akıl ve mantık dışı, hukuk, hak, adâlet, insafı yok eden bu satırlarda, aslı bir «köle» olan ve eksikliği, devrini tamamlamış maziyi temsil eden yaşlı Sadrazam, Mustafa Reşit Paşanın idamına müsaade istiyordu: Yeniliği

---

Mustafa Reşit Paşa

TANZİMAT'ın muhterem baş'ı ve tarihlerimizin kendisine haklı bir değer tevcihi ile «KOCA = BÜYÜK» dedikleri Mustafa Reşit Paşa, 1799 da İstanbulda doğdu. Babası, İkinci Beyazıt vakfnameleri ruznamçeçisi Mustafa Efendidir. Gençliğinde, enistesi Sadrazam Seyyit Ali Paşanın mühürdarlığını yaptı. 1828 Türk - Rus muharebesinde, maiyetinde bulunduğu Serdar-ı Ekrem Mehmet Selim Paşa namına Saraya takdim ettiği raporlar dikkati çekmiş, on dokuz yaşında İkinci Sultan Mahmudun itimat ve iltifatını kazanmış, Padişah kendisine Fransızcayı iyi öğrenmesini ve Avrupaya gitmesini tavsiye ve temin etmiş, 1831 de Mısır hâdiselerinin neticeye bağlanmasını sağlamış, 1836 da vezaret rütbesiyle «Hariciye Nazırı» olmuştur. Sultan Mahmut öldüğü zaman, Reşit Paşa, hem hariciye Nazırı, hem de, İngiltere ile Osmanlı devleti arasındaki askıda meseleleri halletmek için Londra sefiri idi.

Tanzimatın ilânından sonra iki defa Paris sefiri, kısa bir zaman Edirne Valisi, tekrar Hariciye Nâzırı ve nihayet 1845 de ilk defa sadrazam olmuş, 1857 de, elli sekiz yaşında ve arkasında vatanına unutulmaz hizmetler bırakarak ölümüne kadar bu makama altı defa gelmiştir. Rusların, Tanzimatın hayırlı ve ümitli neticelerini yarıda bırakmak için yeni bir savaş peşinde koştukları günlerde, Padişah Abdülmecidi ikna ederek, sadrazamlıktan ayrılması ve Hariciye Nazırlığı ile yine evvelâ Londra, sonra Paris sefirliği alarak, Osmanlı İmparatorluğunun tarihinde ilk ve son defa olarak İngiltere - Fransa - İtalya (Sardunya) devletleriyle ittifak muahadesi yapması ve neticede Kırım savaşının kazanılmasını temin etmesi, şahsî feragat, fazilet ve kıymeti bakımından ibret verici hâdisedir.

Hayata gözlerini kapadığı zaman, Sadrazam ve Hariciye Nâzırı idi. Beyazıtta Ökçularbaşındaki türbesinde gömülüdür.

ve devlet hayatında batılı düzeni temsil ettiği için.. Arz tezkeresinde şöyle diyordu:

«— Memleket âdâb ve âdâtı ve devlet muamelât ve usulü ile kabili telif olmıyan nâbecâ harekât ile meâlûfiyeti derkâr ve Frenk meclûbiyeti sebebiyle her hususta mübâlatsızlığa ictirası malûm ve mücerreb olan Reşit Paşa kulunuzun vücudünün izalesi nef-i devlet ve icab-ı şeriat olduğundan ol babda...»

★ — «MÜSTERİH OL PAŞA... ISLAHATI YAPACAKSIN!...»

Halbuki genç Padişah, geniş pencerelerinden, Beylerbeyinden Selimiye önlerine kadar panoramanın görüldüğü Besiktaş sahil saray-ı hümayununun kabul salonunda, saatlerdir, kendisine heyecan ve imân ile devleti kurtaracak ıslâhatın esaslarını, tam bir vicdan rahatı ve medenî cesaretle anlatan vezirini zevk ve hatta gururla dinliyordu. Reşit Paşanın izahatı bitmiş, Padisahın bu mevzu üzerindeki iradesini öğrenebilmek için ümidle beklerken, Sultan Abdülmecid, Sadrazam Koca Hüsrev Paşanın zarfını açmış ve Resit Paşanın idamına müsaade istiyen satırlarını hayret ve nefretle okumuştu. Saatlerden beri dinlediği, kim olursa olsun artık bir insanın hayatının yine kim olursa olsun diğer bir insanın emir ve iradesiyle kaybedilmemek ve vatanda kanun ve nizamı hâkim kılma hasreti idi: Maziyi temsil eden Koca Hüsrev Paşa biliyordu ki, sayıları bir elin parmakları icine sığacak kadar mütevazi olan «nizam ve kanun hasretlileri» tasfive edilecek olursa, kendilerini yetiştiren ananeler ve ölçüler hiç olmazsa ömürleri boyu devam edecekti.

Sultan Abdülmecid, Sadrazamın tezkeresini, bu tezad duyguları içinde Reşit Paşaya uzatmış: **«—Okuyunuz!.»** demişti. Reşit Paşa, kendi eliyle getirdiği idam fermanına ve dayandığı sebeblere göz atınca rengi sararmış ve beşerî bir hisle elleri titremişti: Ortada hayatı mevzuu bahisti ve Padişah bir el işaretiyle onu, oracıkta öldürtebilirdi, üstelik elinde devlet menfaatı ve şeriat icabı olarak bir de Sadrazamın arz tezkeresi vardı. Genç ıslahatçının dudaklarında acı, hazin, vatanın kararmış bahtı kadar melûl bir tebessüm dolaştığı sırada, çocuk yaşından delikanlılık çağına henüz gecmiş olan Sultan Abdülmecid, azimle doğruldu:

«— Müsterih ol Paşa... Ben hayatta olduğum müddetçe sen ya-

Ölümle yüz yüze!

Tarihçi Lûtfi Efendi, eserinin dördüncü cildinin 60-68 inci sahifelerinde, Reşit Paşanın Tanzimat'ın ilânına nasıl hayatını bağladığını anlatırken der ki:

«— Tanzimatın ilânı için Reşit Paşanın himmeti, ilâ âhir-i zamân tekrîm ve tevkîre değer himmettir. Paşa, hayatından dahi ümitvâr değildi. Buraya bizzat muhatabından duyduğum bir hadiseyi dercetmek isterim : Reşit Paşa konağının kethüdası Topçubaşı zade Salih Bey ki, daha sonra vezir olmuş idi, bu zat bana anlattı : Konakda çok mühim bir işin ifası için haftalarca bir müsaid vakit bulub da Reşit Paşa ile görüşemiyormuş. Paşa o günlerde Selâmlık dairesine bitişik çalışma odasına kapanıyor, çok zaman orada bir iki saat dinlenmekle yine Bâb-ı Âliye gidiyormuş. Nihayet bir gün, sabaha karşı, Selâmlıkdan Hareme geçerken Mabeyn kapısında, Paşanın karşısına çıkmış o mühim işi söylemek istemiş. Reşit Paşa, mevzuun hususî ve haneye ait olduğunu anlayınca Salih Beyin sözünü kesmiş :

«— Efendim,.. Sen ne efkârdasın, ben ne hâldeyim. Ben yarınki gün, öyle bir tehlike içindeyim ki, sağ çıkacağımı ümit etmem.» Ve böylece söylenip içeri girer. Meğer, o gecenin sabahında Tanzimat-ı Hayriye ilân edilecekmiş ve ol gecenin sabahı, böyle fecr-i sâdık imiş...»

şıyacak ve tasavvur ettiğin hayırlı ıslâhatı yapacaksın!..»

Batılılaşma hareketimizin temeli TANZİMAT'ın işte böyle trajik ve hailevi bir hâtırası vardır.

★ — 3 KASIM 1839: BİR TEMEL GÜN...

İçinde bulunduğumuz 1964 yılı kasım ayının üçüncü gününden tam 125 sene önce, tarihî merhale ifadesi olarak bir asır ve bir de çeyrek asır evvel, 3 Tesrinisanî 1839 (26 Şaban 1255) pazar günü, Osmanlı İmparatorluğumuzun en hayatî var veya yok olmak yollarından birisinin ayrılış kavşağında, on dokuz yaşında bir hükümdar ile, otuz dokuz yaşında bir vezir, elele ve gönül gönüle, hâdiseler aksi yolu aldığı zaman sadece mevkilerini değil, başlarını da verebilmenin tehdidi ve korkusu altında o koskoca devlet'i, DOĞU'dan BATI-ya itiyorlardı... Tarihlerimiz bu temel değişme hamlesine **«Tanzimat-ı Hayriyye = Hayırlı Düzen»** adını verecekti. Bu hayırlı düzene giriş yolunun başlıca mimarı ve kurucusu olan Mustafa Reşit Paşaya da tarihlerimiz KOCA REŞİT PAŞA diyecekti.

Tanzimat, Osmanlı İmparatorluğunu On Dokuzuncu Yüz Yıl başlarında yerleşen ve asıl ilhamını 1789 Fransız ihtilâlinden alarak müesseselerini kuran bir «Halk için ve Hak için hükümet» hareketinin kanun ve nizâm havasını temsil ediyordu. İnsanların hayatı şahısların keyfinden kurtarılıyordu. O devrin mümtaz fikir adamı İbrahim Şinasî, Mustafa Reşid Paşava büyük himmetini tebcil ederek şöyle sesleniyordu:

Ettin azâd bizi olmuş iken zulme esir
Cehlimiz sanki idi, kendimize bir zencir
Bir «ıtıknâme» dir insana senin kanunun
Bildirir haddini Sultan'a senin kanunun

Şinasî'nin bu gönülden ve mantıkdan yükselen sesi, gerçeğin tâ kendisi idi: Mal, can, ırz, masunluğu korunuyordu. Padişah bile, ne kimsenin hayatına kastedebilmek, sürmek, malına el atmak hakkına sahib değildi: Askerlik sadece halkın kan vergisi olmaktan çıkıyordu. Vergiler bir «salma» halinden çıkarılıyor, belirli nisbetler içinde belirli zamanlarda alınan devlet hakkı oluyordu. Şer'î mahkemeler yanında nizamî mahkemeler kuruluyordu. Vilâyetlerin idaresi, merkeze karşı sorumlu ve belirli vasıfları olan Valilerin idaresine veriliyor, Vilâyet Meclisleri kuruluyordu. Adetâ, bir Parlamento hüviyetinde olarak **Meclisi Âli-i Tanzimat** kuruluyordu. Batının kanunları, millî özelliklerimize uygun olarak alınacaktı. Peki!.. Bu toptan değişmenin karşısına çıkan menfî şer kuvvetleri olmıyacak mıydı?

Bu karşı kuvvetin ne yaman olduğunu, Sultan Abdülmecid de, Mustafa Reşit Paşa da biliyordu. 3 Kasım 1839 Pazar sabahı, Gülhane meydanını dolduran onbinlerce insanın önünde Mustafa Reşit Paşa, Padişah namına Ferman-ı Hümâyunu okurken, Saltanat Makamı adına millete ve dünyaya öyle vaadlerde ve teahhütlerde bulunuyordu ki, bunlar, imtiyazları ve varlıkları, kanun ve hak önünde, eşitlik kuralları karşısında silinen belirli bir sınıfın homurdanması başlamıştı. Bunlar, Eşraf ve Ayân, Ağalar, Vüzerâ, Hâs ve Timar erbabı, vakıfları eline geçirmiş rüsûm üleması idiler. Geride sadece HALK kalıyordu, HALK ise hem çaresiz, hem cahil, hem kudretsizdi.

Gülhane meydanındaki o unutulmaz günde, yabancı misafirler arasında, o sırada İstanbulda bulunan Fransız Prensi ve Sefiri Prens dö Juvenel de vardı. Fransa Kralı Lui Filip'in oğlu olan bu tanınmış şahsiyet, Mustafa Reşit Paşanın şahsî dostu idi. Hatıratında 3 Kasım 1839 u şöyle anlatır:

«— Paşanın, Osmanlı İmparatorluğunun hayatında bir temel değişme olan kararları, vatanına olduğu kadar dünyaya ilân etmesi için pazar gününü seçmesi tesadüf değildi. O,

TANZİMATTA BAB-I ÂLİ

Bab-ı Âli adı, Osmanlı İmparatorluğumuzun son iki yüz yılında, resmî ve hususî hayatın içinde «devletin tâ kendisi» olarak kullanılan bir tâbirdir: Lûgat manası olarak «yüce kapı» demektir: Devlet kapısı anlamına olarak!...

Yukarıdaki klişe 14 Kânunusânî (ocak) 1867 tarihli «Âyine-i Vatan» yâni (vatan aynası) mecmuasından alınmıştır. Bab-ı Âli, bu tarihten evvel bir, sonra iki defa olarak yangın tehlikesi geçirmiş, sonuncu yangında, Devlet Şûrasını teşkil eden bölge tamamen yanmıştı.

İçinde, baskınlara, ihtilâllere, hatta iki defa, İstanbulda çıkarılacağı bildirilen Rum ve Ermeni ayaklanmalarında bombalanmak tehlike ve tehdidiyle karşılaşan tarihî yapı, geçirdiği bir çok safhalara ve değişikliklere rağmen, bugün İSTANBUL VALİLİĞİ olarak eski halini muhafaza etmektedir. Bir çok mizah ve hicivlere de mevzu olan Bab-ı Âli'ye, devletin dertli ve kudretsiz günlerinde Bab-ı hâli, yâni BÜYÜK KAPI yerine BOŞ KAPI denilirdi.

İçinde emek vermiş olanların tablo ve heykelleriyle geçmiş yüzyılları yaşıyan nesiller önünde canlandıracak bir müze olması ne yerinde bir dilektir...

sefaretlerin, devletinin Hıristiyan unsurlarının bir tâtil gününde bu Garbe doğru hareketin ilânını, bir cihan meselesi telâkki ettiği için pazar gününü seçti. Hayatımda asla unutamıyacağım o müstesna günde, meydanı dolduranların hemen hemen yarısı ecnebî idi. Tebrik edenler olduğu kadar, şeklî memnuniyetleri içinde hasedlerinden kıvrananlar vardı. Osmanlı Hariciye Nâzırının gür sesi, söylediklerine inananların vekar ve temkinini, inandırıcı hassasını ihtiva ediyordu. Bu ses, asla titremiyordu. Gür ve kulağa hoş gelen bir sesti. Kelimeleri ve söylenenleri elbette anlamıyordum. Fakat iyi ve güzel şeyler olduğunda şüphe yoktu. Çünkü bir insan, bir kral, bir imparator, hattâ din ve dünya kudretini nefsinde cem etmiş olan muhteşem bir Padişah bile, yüz bini bulan mütecessis, kararı peşin verilmemiş seçkin bir dinleyici kalabalığı önünde, ancak vatanı ve beşeriyet için hayırlı şeyler vaadettiği zaman Reşit Paşa gibi konuşabilirdi. Yoksa ister istemez sesi titrerdi.»

★ — **PADİŞAH DA YEMİN EDİYOR!..**

Reşit Paşanın bizzat okuduğu **Tanzimat-ı Hayriye'nin** resmî vesikası olan Hatt-ı Hümayun **şöyle başlıyordu: BİSMİLLAH-İR RAHMAN-İR RAHİM, Tebârek ellezi bi-yedihî-l-mülkü ve Hüve alâ külli şey'in kadîr.**

Benim Vezirim... Cümleye malûm olduğu üzere Devlet-i Aliyyemizin bidayet-i zuhurundanberi ahkâm-ı celile-i Kur'aniye ve kavanin-i şer'iyeye kemâliyle riayet olunduğundan saltanat-ı saniyemizin kuvvet, mekanet ve bilcümle tebeasının refah ve mamuriyeti rütbe-i gayete vasıl olmuşken yüz elli sene vardır ki gavail-i müteakibe ve esbab-ı mütenevviaya mebni, ne şer-i şerife, ne de kavanin-i münifeye inkiyad ve imtisal olunmamak hasebiyle evvelki kuvvet ve mamuriyet bilâkis zaaf ve fakre mübeddel olmuş...»

Yâni söyle diyordu: «— Bu devlet kurulduğu zaman maddî ve manevî sağlam inançları vardı. Bu temeller üzerinde dünyanın en kudretli, bayındır, halkı mutlu bir varlık idi. Yüz elli senedenberi bu temeller yıkıldı, ihmal edildi, çeşitli sebeblerle yükselisimizi sağlıyan varlıkların çöküntüsü ile yıkıldık. İşte perişan hâlimiz: Ne dinî sağlamlık — **yâni ahlâkî fazilet..** — ne de maddî ve medenî kudret kaldı.»

Sultan Abdülmecid, Reşit Paşanın el yazısı olan Fermanında. memleketin nasıl kurtarılacağını da uzun uzun anlatıyordu: Tanzimat Fermanı bugün de, üzerinde ibretle eğilinmeye lâyık mükemmel ve muhteşem bir vesikadır.

Mustafa Reşit Paşa, başlamış kurtuluş hamlelerinin geri kuvvetler, dış baskılar, artık Osmanlı Türklerine hayat hakkı vermek istemiyen haricî düşmanlar tarafından nasıl kan ve tehditlerle yıkıldığını, bu sebeble de vicdanların ve mantıkların tamamen kendi safında olduğunu bilmekle beraber, Padisahdan, evet, kuvvetlerin kaynağı olan Padişahdan başlanmış olan harekete ihanet etmiyeceğine, onun getirdiği kanun ve hak mefhumuna baş eğeceğine inanca almak istedi: Bu, tereddüdde olan yürekler için en kuvvetli teminat olacaktı: Muazzam bir tören hazırlanmıştı. Osmanlı Hilâfetinin maddî hüccetleri olan ve dünyanın en demokrat, hak ve adâlete bağlı, **«— Ben ahlâk güzelliğini tamamlamaya geldim...»** diyen Peygamberimiz Efendimizin üzerine giydikleri, kullandıkları eşyanın bulunduğu **Hırka-ı Şerif'e** dairesine geldi, gözleri yaşlı, kalbi ümidle dolu, bu büyüklerin büyüğü insanın manevî huzurunda şu yemini yaptı:

«— Hatt-ı Hümâyunumda anlatılan ve temelini şariatla yaşadığımız devrin icablarını teşkil eden ve rey çoğunluğu ile alınacak bütün kararların tatbikine müsaade edeceğim. İçerden dışardan, gizli açık mukavemetleri kıracağım. Kanunlar ve nizamlara aykırı hiç bir emir vermiyeceğim. Kabul edilmiş ve edilecek bütün kanunlara önce ben noktası noktasına riayet edeceğim. Bütün bu teahhütlerime, yüce Tanrının huzurunda VALLAHİ diyorum.»

★ — **TARİHİN ŞEHADETİ:**

Sultan Abdülmecid de, O'nun hayatındaki devlet büyükleri de, bu yemine hiyanet etmediler: Batı bile ümidli idi. Nitekim Kırım Savaşında, iki büyük Batılı devlet, İngiltere ve Fransa, bizimle beraber Moskoflara karşı aynı safta savaştılar, sayısız ilim, irfan, medeniyet müesseseleri kuruldu: Mustafa Reşit, Âli, Fuad, Mithat Paşalar, bütün ömürleri boyunca hak ve hürriyetin, kanun ve nizamın müdafaasını yaptılar: Birinci Meşrutiyet, İkinci Meşrutiyet ve nihayet Cumhuriyet devirlerinde gerçek bir halk ve hak iktidarı denemelerinin temel ilham kaynağı, 3 Kasım 1839 Pazar günü, Gülhane meydanında okunan hatt-ı hümâyun oldu.

Bir kanun, hak, adalet, nizam devleti uğruna emek ve can verenlerin ruhu sâd olsun...

TARİH İBRET OLMASA DERSTİR

Ölümünden az evvel
Sultan Hamid'in
İfşa ettiği : BÜYÜK SIR
Ve on yıl öncesi

1955 senesinde idi. Demokrasinin bir **yığın çalkantısı** hüviyetini aldığı o günlerde, ÇAĞIMIZ adlı aylık bir «**fikir politikası**» dergisi çıkarıyordum. Kâğıt tahsisini elinde tutan devrin iktidarı, beşinci sayıda kâğıdımı kesti.

«Çağımız» ın kapanış sayısında, tarihin ibreti olarak verilen bir yazı, geniş akisler yapmıştı: Bu, Sultan İkinci Abdülhamid'in ölümünden kısa zaman önce bir Isviçreli gazeteciye anlattıkları idi. Her bir safhası ayrı bir özellik taşıyan bu «**son sesleniş**» in, 1955 şartları içinde «— **Ne büyük bir ders**» olduğunu düşünmüştüm. Kimbilir, sadece masum vatandaşların çeşitli yollarla rey kutusunda birikmiş «**evet - hayır**» larını yeter bulanlar bundan gocundular mı, karşısındakiler hazırladıkları hâdiseler için bu elemli şartların devamında direndiler mi, bilmiyorum, bana mecmuamın âkibetinde bu yazının büyük hissesini ihtar etmişlerdi.

Aradan on yıla yakın zaman geçti: **Değişen nedir?** sorusu, politika çukurunda çırpınmıyan bütün vicdanların önünde... «**Bâkir bir vesika**» denilebilecek yazıyı, dokuz sene önceki fıkraları ve ara başlıklarıyla olduğu gibi takdim ediyorum.

(Lütfen sahifeyi çeviriniz.)

Ölümünden az evvel :

SULTAN HAMİD'in ifşa ettiği: BÜYÜK SIR

Bu sahifelerde okuyacağınız «gizli mülâkat», Kızıl Sultanın ölümünden kısa bir zaman önce, o sıralarda memleketimizi ziyaret etmiş olan Gazette de Lausanne'nin muhabiri Jean Felix'e Mâliye Nâzırı merhum Cavit Beyin delâletiyle verilmişti. O güne kadar hiç kimseye karşı göstermediği samimiyetle, takip ettiği politikayı anlatan Abdülhamidin bu ifşaasından kimseye bahsetmiyen İsveçli fikir adamı, memleketine döndükten sonra gazetesinde «Bir Sultan kendisini müdafaa ediyor» başlığı altında dinlediklerini neşretmişti.

Devrini Müdafaa Ediyor!

Birinci Dünya Harbi içinde olmamız dolayısiyle, o günkü hükümet tarafından neşrine müsaade edilmiyen bu mülâkat sadece bir devrin içyüzü değildir: Memleketi, otuz üç sene sıkı bir monarşinin her türlü tazyiki altında tutan bir Sultanın, fikir ve kararlarında ısrarının ve tuttuğu yolun doğruluğunu müdafaa eden, hattâ bir daha iktidara gelse, yine aynı yolu takip edeceğini söyliyen kanaatının izahıdır. Memleketin bugünkü hürriyet telâkkileri içinde, bizi düşündürecek ve ibretle üzerinde durulacak tarafları muhakkak ki bulunan mülâkatı sütunlarımıza alıyoruz. «Kalmasın Allahım âlemde hiç bir hakikat nihan..» diyerek.

(Çağımız, Sayı: 5
Şubat 1955)

★ — **1917 DE İSTANBUL:**

İstanbul, karlar altındaydı. Harp âfetleri, Osmanlı İmparatorluğunun tarihî payitahtında şiddetle hissediliyordu. O gün çok erken kalktım. İçimde, mesleğe yeni başlayan ve o âna kadar tarihe istikamet vermeye çalışmış hiç bir insanı görmemiş tecrübesizlerin heyecanı vardı. Vâkıa benim bir kaç saat sonra karşılaşacağım insan, şüphesiz ki görebildiklerimden bambaşka bir insandı. Jön Türklerin uzun ve çetin mücadelelerden sonra tahttan indirmeye muvaffak oldukları İkinci Abdülhamid'i ziyârete gidiyordum. Buna, on seneye yakın müddet içinde mazhar olabilmiş tek ecnebî tarihçi idim. Tahttan indirilen Sultan, evvelâ Selânikte Alatini köşküne nakledilmiş, sonra Balkan Harbi dolayısiyle Selânik tehlikeye girince İstanbula nakledilmişti. Yanında, sadece haremleri ve hükûmet tarafından nezdinde bulunmaya memur birkaç adam vardı. Onun, ne iki selefinden birincisi Abdülaziz gibi hayatına kıymasından korkulurdu, ne de, kısa bir zaman tahtta kalmış olan Beşinci Murad gibi işrete ve vehme müptelâ olarak ruhî ve bedenî zaafından endişe edilirdi. İkinci Abdülhamid, 1844 senesinde dünyaya gelmişti. Şu ânda yetmiş dört yaşında idi. Geçirdiği hareketli, mücadeleli, heyecanâver mâceraya rağmen, aklî ve bedenî kudretinin yerinde olduğu söyleniyordu. Hattâ misafir edildiğim Tokatlıyan otelinde tanıştığım aslen Arap milliyetperverlerine mensup ve Veliaht Vahidettin Efendinin yakını olduğu için hayatını güçbelâ kurtarabilmiş, Fransızcayı şâyân-ı hayret selâsetle konuşan münevver bir Osmanlı, bana gizlice, o günkü hükûmet erkânının bazı mühim meselelerde, Abdülhamidin fikrini, bilvasıta öğrenmek istediklerini ifşa etmişti.

İttihad ve Terakki erkânı, İsviçrenin memleketleri hakkındaki fikir ve

kanaatlarına büyük bir ehemmiyet veriyorlardı. İsviçre maliyecilerinden M. Possard'ın delâletiyle tanıdığım Maliye Nâzırı Cavit Bey, muasır mali Mevzuata bihakkın vakıf, zeki ve cerbezeli bir zattı. Osmanlı İmparatorluğunun maliyesini tensik ve islâh etmek gayretinde idi. Fakat her inkılâp memleketinde olduğu gibi asker ler, karşısına büyük manilerle çıkmışlar, betahsis harbe girme kararına mümanaat etmesi, Enver Paşa ile arasını açmış, vaziyeti müşkilleşmişti. Cavit Beyin Fransız kültürünün tesiri altında ve memleketinin halâsı çin bitaraf kalmayı arzu ettiğine, hattâ bu uğurda mesaî sarfettiğine şüphe etmemekte idim. Abdülhamid ile görüsmek hususundaki ısrarımın sebebini öğrenmek dahi istemedi:

«— Bu mülâkat arzunuz mücerret tecessüsden ibaret olmasa gerektir. Mamafih, alevhimizde olasa da, tarihe hizmet edebilecek tesbitlere elimden gelen yardımı yapmakla nefsimi vazifeli addederim. Yalnız size hatırlatmak isterim ki, muhatabınız emsaline devrimizde az rastlanan zeki ve tecrübedîde bir devlet büyüğüdür. Benliğine hâkim vehimden mütevellit istibdat ve korkunun tevlit ettiği zulüm arzusu olmasa, kendisi, zekâ ve malûmat bakımından Avrupa hükümdârları arasında temyiz edilecek bir insan olabilirdi. Zannediyorum ki sizi de tesiri altında bırakacaktır.»

★ — BAKIŞLARI DÜŞÜNCELERİ OKUYAN ADAM:

Daha sonra öğrendim ki, Cavit Bey bana bu mülâkat müsaadesini büyük zorluklarla elde edebilmişti. Hattâ Sadrıazam Talât Paşaya, benim düşük Sultanın şahsına ait ve İsviçreli bir müessese ile alâkalı mevzuu görüşeceğimi söylemişti. Çünkü Padişah Beşinci Sultan Mehmet Reşat, şehzadeliği zamanında muhatap olduğu tazyiklerin hâlâ tesiri altında idi ve

İkinci Sultan Hamidin Meclis-i Mebusanın açılış günü çekilmiş fotoğrafı. Tarih:17.12.1908. (Yüzdeki hatlara lûtfen dikkat ediniz: İnanılmıyan bir gidişin sonunu sezebilmiş olmanın serzenişi var. Otuz üç yılı, fikirde, maddede ve temel müesseselerde hayırlı ve müsbet bilânço ile kapamamış olmanın günahı kendisinden gayrı kimde idi? O, ne kadar günahkâr ise, 1945 de, hiç bir temel kültür ve ahlâk hazırlığı olmadan, parmak basarak iktidar değiştirecek kadar kendi kaderlerine terkedilmiş masum milyonları, politika pazarına sürenler, bir başka günahın ukubeti içindedirler...)

bütün Al-i Osman mensuplarında, Abdülhamide karşı hörmetle karışık korku ve nefret müşahede ediliyordu.

Beraberimde Hariciye nezaretine mensup bir zat olduğu halde, evvelâ Üsküdara geçtik ve oradan bir araba ile Beylerbeyi sarayına doğru yola çıktık. 1917 senesi bitmek üzere idi. Harbin mukadderatı da Osmanlı Devletinin mensup olduğu merkezî devletler aleyhine cereyan almıştı. Fransa tamamen işgal edilememişti.

İngiltere gün geçtikçe kuvvetleniyor, Amerikan müdahalesi müessir hale geliyordu. Memlekette fütur ve ümit sizlik başlamıştı. Harbin sefâleti, yollardan geçen insanların zayıf ve solgun yüzlerinde dahi müşahede ediliyordu. Saray muhafaza altındaydı. Bi zi karşılayan muhafız zabiti, bir Ecnebinin Abdülhamidi ziyarete gelmiş olduğunu görünce hayretini gizlemedi. Sabık Padişahın rahatsız olduğunu, bu sebeble odasından çok çıkmadığını, hattâ tahttan indirilmesinden sonra da terketmediği marangozluk eksersizlerine odasında devam ettiğini söyledi. Cidden heyecanlanmıştım. Onbeş dakikalık beklemeden sonra, oldukça ısıtılmış büyük ve geniş bir odada, beni ayakta karşılayan, sakalları aklaşmış, beli bükük, fakat gözleri zekâ ve tecessüs ışıldayan yaşlı adama bakınca, ilk hükmüm şu oldu: «— Bu adam, bakışları ile düşünceleri okuyabilen bir adamdır.» Nitekim, üç saate yakın süren mülâkattan dönerken, ilk müşahedemin haklı olduğunu kendi idrâkime karşı teslim ettim ve bundan gurur duydum.

★ **«— BU SUALİN MUHATABI BEN DEĞİLİM...»**

Sabık Sultan, bana nezaketle yer gösterdi, ne zaman geldiğimi, ne işle meşgul olduğumu sordu. Hakikati öğrenince, hayretini gizliyemedi, şüphe ile yüzüme bakti.. Hakkı vardı.. Kendisinin bitaraf bir memlekete mensup bir (sivil hariciyeci) ile görüşmesine nasıl nasıl müsaade edebildiklerini anlıyamamıştı. Bunda, şahsı için tertiplenmiş gizli maksatlar olup olmadığını gözlerimden ve halimden anlamıya çalıştığını hissettim. Yine şayanı hayret bir müsamaha ile - ki, bunun Cavit Beyin delâletiyle ve şahsının tesiri ile olduğuna kaniim. - gelen hariciye memuru bizi yalnız bırakmıştı. Muhatabımla samimî hasbihalde bulunduktan sonra kendisine teminat vermek ihtiyacını duydum. Cavit Beyin dostu olduğumu, hükûmet erkânının kendisini mâziye ait ve bir İsviçre müessesesini alâkadar eden husus ve şahsi mevzuun halli için ziyaret ettiğimin bilindiğini söyledim. Sabık Sultanın elinde, siyah iri taşlı kehribâr bir tesbih vardı. Sesi tok, ak sarı düzgündü. Kelimeleri düşünerek söylüyor, fakat düşüncelerini ifadede hiç güçlük çekmiyordu. Arzumu öğrendiği zaman, dudaklarında acı bir tebessüm dolaştı:

Ders tarafı!

İsviçre'li bir gazetecinin, İkinci Abdülhamid'in son aylarına rastlıyan ve o günkü hadiseler içinde Türkiye halkınca meçhul kalan fikirlerini, Hüseyin Cahit Beyin 26 Teşrinisânî 1910 tarihli TANİN'deki (Meclisi Mebusan ve tarzı faaliyeti) başlıklı yazısındaki cümlelerle beraber okumalıdır :

«— Bizde parlâmento müzakeratını sâmiin locasından, yahut matbuat sütunundan takip edenler, eger başka devletlerin parlâmentolarında nasıl çalışıldığını bilmiyorlarsa, meşrutiyet ve hâkimiyeti milliye denilen şeylerden mutlaka nefret ederler. Fındıklı Sarayında öyle günler gördük, öyle hadisata şahit olduk ki, zihinlerimiz durdu. Kendi kendimize, acaba meşrutiyet, bir çok gizli hastalıkları ortaya atan, bir çok zehirlerin meydan bulmasına müsaade eden bir kapı mıdır, diye sorduk. Meclisi Mebusan salonunda öyle müzakere safhaları oldu ki, «Hâkimiyeti Milliyye» nazariyesini «Avamın Tahakkümü» menzilesine düşmüş bulduk...»

Lûtfen dikkat ediniz: Abdülhamidle Hüseyin Cahit Bey, tam tezad halinde olan ve birbirini ifna eden iki mütekabil fikrin saflarında yer almış insanlardı... Fakat ne garip, bir devrin illetini teşrih ederken ikisi, öylecesine birleşiyorlar ki, marazı hemen hemen aynı cümlelerle ifade ediyorlar..

(Çağımız, Sayı: 5, Şubat 1955)

Meşrutiyetin ilânından sonra yapılan ilk mebus seçimlerinde İstanbul'da rey sandıkları, halkın coşgun gösterileri arasında, şehirde araba ile böylece dolaştırılmıştı.

(Sonra ne olmuştu? Sultan Hamid'e göre bir Meşrutiyet için gerekli temeller, Osmanlı ülkesinde, OSMANLI adı altında toplanan ırklar, dinler ve milliyetler enmûzecinde yoktu. Fakat terkibi benzer olan başka ülkelerde, hürriyeti, hakkı ve halk idaresini benimsiyen liderler kültürel ve sosyal yollarla meseleyi halletmemişler miydi?)

«— Benden ne öğrenebilirsiniz? Seneler var ki, kendi köşemde, metrûk yaşamaktayım. Hakkımda neler söylendiğini duymuş, okumuşsunuzdur.»

Sıkıcı bir sükût başlamıştı. Sabık Sultan, mevzuu değiştirmek isterken. benim kendisine sormak istediğim suali bana sordu:

«— Siz Avrupadan yeni geldiniz. Harbin neticesi üzerinde kanaatınız nedir? Bitaraf bir memlekete mensup olduğunuz için fikrinizi söyliyebilirsiniz.»

Kanaatımı İngiltere ve Fransa lehine olarak arzettim. Sükûnla dinledi, tasdik eder bir hâli vardı. Sözlerim tamamlanınca kendisinin ne düşündü ğünü sordum. Dudaklarında yine o acı tebessüm cevap verdi:

«— Bu sualin muhatabı ben değilim. Onu bugün res'i kârda olanlara tevcih etmek' lâzımdır.» Asâbî hareketlerle tesbihiyle oynıyordu. Dedi ki:

«— Osmanlı mülkünün bekası, düveli muazzama arasındaki yakınlaşma ve uzaklaşmalarla çok yakından alâkadardır. Bu mülkün emniyeti, bir harp vukuunda denizlere hâkim olan cephe ile müşterek bulunmakla kabildir. Harpten ictinap etmek gayrı mümkün hale geldiği zaman. hiç olmazsa, donanması sureti kat'iyede hâkim olan devletlerin safında mücadeleyi kabule gayret sarfedilmelidir. Çünkü Memleketi Osmaniyenin üç tarafı denizle muhat bir şibih cezîredir. Denizler emniyet altında olduğu zaman, Rusya ve İran ile olan hudutlar üzerinde daha emniyetle muharebe etmek mümkün olur.»

Sabık Hâkan bu sözleriyle, har-

bin mukadderatı hakkındaki fikrini bilvasıta söylemiş oluyordu. Hakikaten o, otuz üç senelik saltanatı, daima büyük devletler arasındaki ihtilâflara istinat ederek muhafaza-i mevcudiyet etmenin sırrını araştırmıştı. Bunda da muvaffak olduğu söylenebilir.

★ «— SUNÎ HÜRRİYETLER FELÂKET GETİRİR...»

Fakat benim sabık Hünkârdan öğrenmek istediğim mevzu, onun hürriyet ve meşrutiyet hakkındaki fikirleri idi. Murassa fincanlar içinde kahveler gelmişti. İtiraf etmeliyim ki, karşımdaki ihtiyarda, muhatabı her kim olursa olsun, ona tesir ve nüfuz edebilmek hassası fazlasıyla mevcuttu. Araya giren fasıladan istifade ede rek sualimi sordum:

«— Majestelerinin şahsiyeti üzerinde iddialar, malûmu şâhaneleridir. Hürriyet ve meşrutiyet yerine saltanatı ferdiyeyi terviç buyurmanızın esbabı mucibesini bu gün dahi aynı kuvvet ve meşruiyette buluyor musunuz?»

Sabık Hakan, bu sualimin üzerine ve tahminimin hilâfına asla irkilmedi, tereddüt etmedi, sadece bir ân gözlerini kapadı, dediki:

«—Hükûmeti meşruta tesis etmek ahâlide mevcut seviyeyi idrâk ve ilmin muhassalasıdır. Bu, tevcih veya lûtfedilmez. İhkak edilir. Bütün sun'î hâdisat gibi, sun'i hürriyetler de felâket getirir. İlk Meclisi Mebusanın faali yetini, ben, büyük dikkat ve hassasiyetle takip ettim. Devletin maruz kaldığı mühlik hâdisatın icabı ne ise onu yaptım.»

Sabık Padişahın, zamanı saltanatı için bir şîn ve tenkit mevzuu olduğu muhakkak olan hafiyelik, casusluk, gayrı kanunî tazyikat gibi hususlar üzerinde fikrini söylemek istemediği ve ancak siyasetinin esasını müdafaaya karar verdiği anlaşılıyordu. O halkın seviye ve irfan bakımından temsil ettiği idareye mazhariyetine işaret etmek suretiyle her şeyi halletmek istiyordu. Fakat halka hürriyet için liyakat kesbedeceği seviyeyi vermek de, mukadderatı memleketi mün feriden idare etmiş olan kendisine ait vazifei asliye değil miydi? Bu sualimi, mümkün olduğu kadar tahfif

Bu yazı Ve Bir tesbit

İkinci Abdülhamid'in, son günlerine rastlıyan ve bir yabancı müşahitle yaptığı hemen hemen ilk ve son konuşmanın metnini dikkatle okuyanlar, iki hakikat üzerinde duracaklardır :

1 — Hürriyetler sun'î değildir. Her millet lâyık olduğu hürriyet seviyesi içinde mesut olabilir. Lâyık olduğundan fazlası, alınır veya izbal edilirse, bu hal cemiyetin bünyesinde hazımsızlık yaraları açar ve saadet yerine telâket getirir...

2 — Yeni devirleri, yeni insanlar temsil eder. Abdülhamit, memleketin mukadderatında bünye inkılâpları yapacak kökten değişikliklerin mevcut olmadığını anlatmak için kendi devrinde kendisine ve idare mekanizmasına hizmet etmiş, hattâ onu tedvin ve tekvin etmiş aynı insanların, yeni tarzın müessisi olarak değil, fakat tatbikatçısı olarak sahnede olduklarına işaret etmiştir. Ve bu sebeple de ortada değişmiş hiç bir şey bulunmadığını söylemek istemiştir.

Görülüyor ki, bazı hakikatler, devirlerin isimleri ne olursa olsun, bünye olarak değerlerini muhafaza ediyorlar...

Milletlerin, ancak lâyık oldukları hürriyetlere mazhar olabilecekleri, bunu da, bir lûtuf ve in'am olarak değil, hak olarak alabilecekleri, erişilen yeni devirleri de, ancak yeni insanların temsil edebileceği hakikati...

(Çağımız, Sayı: 5, Şubat 1955)

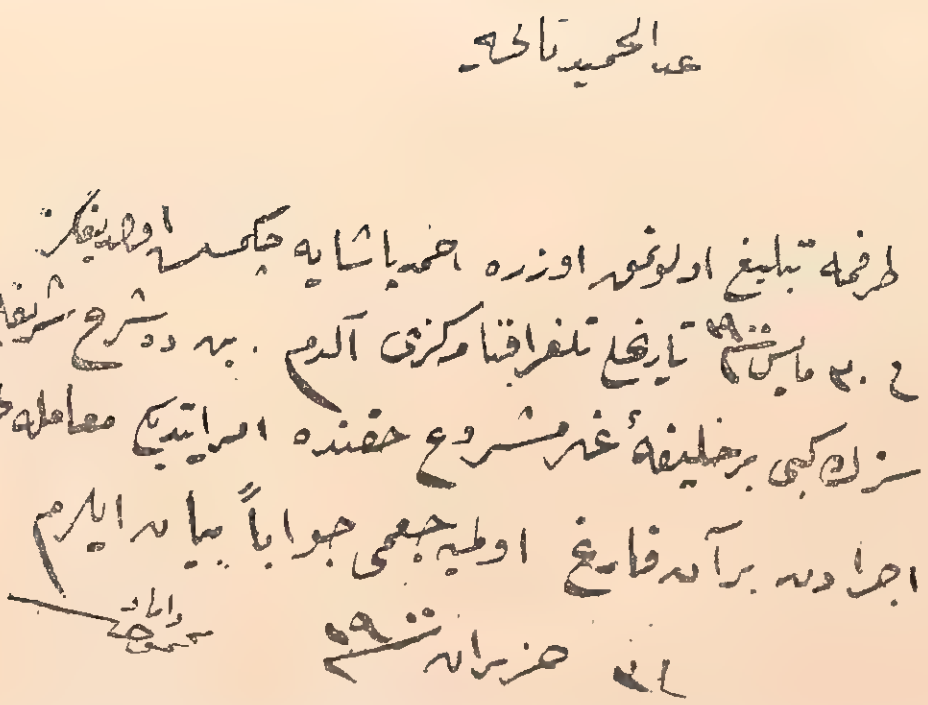

Sultan Hamid, kendi tercih ettiği o kopkoyu merkeziyetçi iktidarı, çetin şartlar ve mücadeleler altında muhafaza edebildi. Kimlerin hücumları ile karşılaşmadı? Onunla en sert kavgaları yapanlar arasında, Saltanat ailesinin seçkin şahsiyetleri vardı. Öz enistesi Damat Mahmut Paşa, büyük düşünür ve sosyolog Prens Sabahattin — ki, ana baba bir kız kardeşi Seniha Sultanın oğlu, yâni kendisinin yiğeni idi...— Bey, bu «aile mücadelesi» nin başında idiler. Yukarıda, Damad Mahmud Paşanın, 1900 senesi 3 Haziranında, Paris'ten kayınbiraderi Sultan Hamide çektiği telgrafın el yazılı müsveddesini görüyorsunuz. Şöyle diyor :

«— Abdülhamid-i Sânîye. Tarafıma tebliğ olunmak üzere Ahmet Paşaya çekmiş olduğunuz 30 Mayıs 1900 tarihli telgrafnamenizi aldım. Ben de, şer'i şerifin Sizin gibi bir Halife hakkında emrettiği muameleyi icradan bir ân fariğ olmıyacağımı cevaben beyan eylerim.»

Mahmud Paşa ve oğulları Sabahattin ve Lûtfullah Beyler, mücadelelerini sonuna kadar devam ettirdiler...

ederek sorunca sabık Hünkâr yine tereddütsüz cevap verdi:

«— Ben vazifemi yaptım... dedi. Memaliki mahrusada hiç bir ceddimin devrinde, benim Padişahlığım müddetinde olduğu kadar mektep açılmamıştır. Benim saltanatım zamanında ve benden sonra yapılmış olanlar meydandadır.. Siz, hürriyeti kimlerin ilân ettiğine dikkat ettiniz mi? Bunların hepsi benim zamanı saltanatımda tesis edilen mekâtibi âliyede kesbi liyakat etmiş olan gençlerdir. Ben devletin ihtimali inkıraz ile karşı karşı olduğu ânlarda, hürriyete kesbi liyakat etmemiş bir cemmi gafiri idareye refîk addeyleseydim, netice mazallah ne olurdu? Benim için en büyük ittiham, memlekete hizmet edebilecek zevatı iş başından uzaklaştırmış olmamdır. Fakat ne kadar gariptir ki, yeni idare de, benim zamanımda nazırlığa lâyik gördüğüm aynı zevatın eline mükadderatı memleketi tevdi ettiler. Eğer bugünkü hükûmette benim ricalim mevcut değilse, ya mevcutlarının kalmadığından ve yahut, artık onların böyle bir mes'uliyeti te-

kabbül edecek kadar atîyi emniyet içinde telâkki etmediklerinden münbaistir. Kâmil Paşalar, Said Pasalar, Hüseyin Hilmi Paşalar, Tevfik Paşalar, Ferid Paşalar, bunların hepsi, benim zamanı saltanatım içinde ifayı vazife etmiş ricali devlettir. Ben bidayette aynı zevata umuru devletin terki tevdiine sâbit olmuş doğrusu hayret içinde kaldım. Demek ki onlarla benim aramda hicbir fark yoktu. Eğer bu aynı zevat, benim zamanımda başka türlü, bugünkü idare zamanında baska türlü ifayı hizmet etmişlerse, bu hal, benden fazla onları alâkadar eder. Bugünlerde sık sık bahsedilen muhabbeti vatan ise, bir insana, memleketine en fazla nasıl nafi olacak ise, her halükârda o şekilde ifavı hizmeti telkin ve emreder. Sizde böyle değil midir? Her mileli mütemeddinede böyle değil midir? Ben, çeyrek asrı aşan zamanı saltanatımda, eslâf ve halefime nazaran en az kan dökülmesine bais oldum. Bazı hâdisat da, benim sun'i taksirim, hattâ muvaffakatım olmadan cereyan etmiştir. Bu cümlemi ciddive almazsanız haksızlık edersiniz. Bünyesi, tamamen merkeziyyet üzerine iptina edilmiş bir devleti bu tarzın cihan içinde hayatiyeti sona erdiği günlerde muhafaza edebilmek, haricen görüldüğü kadar basit değildir.»

★ **«— YAPTIKLARINA ASLA NADİM DEĞİLDİ!...»**

Sabık Hünkârın istikbal üzerine konuşmak istemediğini anlamıştım. Sözleri sarahatle ifade ediyordu ki, yapmış olduklarından hiç de nâdim değildi ve farzı muhal olarak memleketinin mukadderatı üzerinde söz sahibi olabilmek fırsatını elde etmiş olsaydı, otuz üç sene müddetle tatbik etmiş olduğu siyasete devam edecekti. Abdülhamidde, yapılmaması kendisi için acı olabilmiş nedametin izlerine asla tesadüf etmedim.

Düşük Hâkan, oldukça geniş bir hürriyet içindeydi. İstediğini okuyabiliyor, hattâ hususî müsaadelerle istedikleriyle görüşebiliyordu. Oturduğumuz mükellef mefruş odada, kitap, gazete, mecmua koleksiyonları vardı. Benim onlara baktığımı görünce dedi ki:

«— Bunlar, hayatı hususiyeyi mürakabe ânlarında en vefakâr dost lardır. Onlarla vakit geçirebilmek elbetteki saadettir.»

Şayanı hayret bir hâfızası vardı. Vak'aları yekdiğeriyle vuzuhla bağlıyor ve itimada şâyan ahkâm çıkarıyordu. Harbi Umumîyenin asgarî yirmi beş sene önce hazırlandığını söyledi:

«— Muvazenei cihanı ihlâl eden hâdisat, bu muvazeneyi tesise hâdim olanlar gibi, bir ânda tesir edemez. Muvaffakiyet istikbaldeki hâdisatın inkişafını isabetle tahmin edebilmektir. Siyasiyata hâkim olan insanlar, fıtrî ve kisbî hususiyetlerini resmî vekayie de ister istemez aksettirirler. Bu, ictinabı gayrı kaabil olan bir haldir. Bu sebeple, bir diyarda siyasiyatın tebeddül ettiğini iddia edebilmek için, münhasıran basta olanın veya onların tebeddülü kifayet etmez. İdarede söz ve fiil sahibi olanların da maziden ayrılmaları iktiza eder. Bugünkü Harbi Umumîyi müteakip milletlerin mukadderatını aynı zihniyete sahip kimseler idare edecekse muhasematın fasılalar takip ederek devamını beklemek icap eder.»

Sabık Hâkan'a kendisinden bazı mesailin cereyanı hakkında fikir alınıp alınmadığını sormak istediğim halde, buna cesaret edemedim. Böyle bir sualin cevabı müsbet dahi olsa veremiyeceğini, daha doğrusu vermiyeceğini anlamıştım. Bütün Türklerde olduğu gibi, Abdülhamidde de, insanı tesir altında bırakan derin ve köklü haysiyet duygusu vardı. Harbin sebebini şöyle izah etti:

«— Bazı memleketlerin diğerlerine göre, menabii tabiyyelerini istimal

Kendisini İkinci Meşrutiyetin Padişahı olmaktan mahrum eden Otuz Bir Mart gerici ayaklanmasından önceki son Cuma selâmlığında Sultan Hamid, adına inşa ettirdiği Hamidiye Camii önünde.

(Öylecesine Yıldız Sarayı içine çekilmişti ki, dedelerinin, İstanbul'u süsliyen Selâtin Camilerindeki Cuma namazını bile kaldırmış, Yıldız duvarları içindeki Hamidiye Camiine gider olmuştu.)

ederek nail oldukları müterakki seviye, bu seviyeye varamamış olan diyarlara karşı tamah hissi tevlit etmektedir. Ortada nâzım kuvvet de olmadığından kuvvetli bir bahane bularak zayıf telâkki ettiğinin üzerine atılıyor.»

Abdülhamid, şu son cümlesiyle, ne bahasına olursa olsun devrei saltanatında, Rus ve Yunan harbi hariç muharebeden ictinap ettiğini anlatmak istiyordu. Vakit epey ilerlemişti. Kendisinden müsaade istediğim zaman, düşük hakanın bakışlarında şüphe kalmamıştı. Milletinin hakkındaki kararıyla bu hali arasında müazzam fark vardı. Karşımdaki Hükümdar, ya hislerine ve fikirlerine çok hâkim bir insandı ve yahut, iktidardan düştükten sonra doğru yolu aramıştı.

Elini uzatmadığı için, mukabil hiç bir harekette bulunmadım. Önün de eğildim. Başıyla mukabelede bulundu. Ayağa kalktığı zaman, sol omuzunun daha eğik ve hafif kanbur olduğu görülüyordu. Fakat, ilk görünüşte, hükmetmiye alışmış ve bu halini mezara kadar muhafazaya ahdetmiş bir insanın gayrı kaabili mukayese tesirini bırakıyordu.

Koridorda, bana tecessüsle bakan bir harem ağası gördüm. Alt katta, benimle beraber gelmiş olan hariciye memuru muhafız kumandanının yanında oturuyordu. Yine beraberce çıktık. Yol arkadaşım selîs bir Fransızca ile mülâkatin çok uzun sürdüğünü söylediği zaman hayret ettim. Çünkü yolda gelirken hiç bir şey konuşmamış, önüne bakmıştı.

★ **«— VİCDAN AZABI ÇEKİYOR...»**

O akşam otelde notlarımı tanzim ederken, bunları Türkiye halkının okuyamıyacağını biliyordum.

Hünkâr bana otuz yılı geçmiş olan hükümranlık devrinin müdafaası mahiyetinde hiç bir şey söyleme-

mişti. Ertesi akşam, Tokatlıyanda akşam yemeğini beraberce yediğimiz Maliye Nazırı Cavit Bey, merak ve tecessüsle intibaımı sordu zaman, bu kanaatımı Türk nazırına açıkça söyle dim. Biraz düşündü:

«—Vicdan azabı çekiyor...» dedi. Ve fikrini izah etti:

«— Görüştüğünüz kimse, memlekete meşrutî idareyi getirmek vadiyle padişah olmuştu. Elde, bugünkünün aynı olan kanunu esasî vardı. Size otuz dokuz sene önce toplanmış olan birinci Meclisi Mebusanımızın faaliyetini burada izah edememek imkânsızlığı içinde fikirlerimi belki hissi bulursunuz. Fakat ben diyebilirim ki, bizdeki bu meclis, mesalâ Fransadaki Konvansivonla kaabili mukaye se olamıyacak kadar tatminkârdı. Fakat Abdülhamid, bu meclisten daha saltanatının ilk gününde kurtulmak istiyordu. Bu gaye ile önündeki bütün engelleri kaldırmak azmiyle ise giristi. Bu sebeple memleket vazife ve hizmetlerini unuttu. Rusya ile olan harbi münhasıran vehmi ve her işe müdahalesi sebebiyle bu kadar fecî şe kilde kaybettik. Kendisinden önce Kırım muharebesinde müttefiklerimiz olan İngiltere, Fransa ve İtalya, bu muharebede de bize pekâlâ yardım edebilirlerdi. Fakat onun takip ettiği siyasetin neticesi olarak, bir muharebenin gayrı kaabili ictinap olması halinde ister istemez merkezî devletler manzumesiyle birlikte harbe istirak zaruretinde idik. Nitekim bu günkü vaziyetimiz de, onun otuz üç sene takip ettiği siyasetin neticesidir.»

★ — **ÖMRÜNÜN MUHASEBESİ:**

Tahtından indirilmiş padişahın bana anlattıklarının kendi yakınları tarafından nasıl telâkki edileceğine cidden merak ediyordum. Bu yakınlar, Hünkârın tahttan indirilmesini takip eden günler içinde kısmen tasfiye edilmişlerdi. Türkiye'de tamamen Abdülhamide atfedilen reaksiyoner bir hareket olmuş ve askerî kuvvetle bastırılan gerilik hareketini müteakip, eski devre mensup olanlar ağır şekilde cezalandırılmıştı. Fakat ben, daha çok şehirden uzak, büyük ahşap konaklara yerleşmiş olan bu «eski rical» den bazılarını bulabildim. İçlerinde, bilhassa Fransız kültürüyle ünsiyet peyda etmiş olanlar bulunan bu yaşlılar, maziden, hasretle bahsedi yorlardı... Onları konuşmaya cesaretlendiren belli baslı hâdise, Jön Türklerin harbe iştirâkleri idi. Ve harbin itilâf devletleri lehine gösterdiği inkişaftı. Öğrendim ki kulağıma fısıldanan hâdise doğrudur: Abdülhamidin bazı mühim hâdiselerde fikri alınmıştır.. Hattâ kendisinin çok yakınlarından bir «sabık sadrazam» bu isle vazifeli olarak, eski mevki ve itibarına da nail olmuştur.

Bir kaç gün sonra, soğuk fakat güneşli bir havada, Beylerbeyi sarayının önünden sandalla geçtim.. Gözlerim gayri ihtiyârî, Sultan Abdülhamidin, nâfiz nazarlarını aradı. O zaman bir sual zihnimi tırmaladı: Hâtıratını yazıp yazmadığını neden sormamıştım?..»

⁂

İsvicreli fikir adamının Sultan Hamid'e sormayı daha sonra düsündüğü hatıralarını. Beylerbeyi Sarayının misafiri olduğu yılların son günlerinde, cok itimat ettiği Mabevinci Besim Beye «not» ettirdi. Vakıa bunlar, bir «hatıra» değildi, «Müdafaa» idi.

Saltanat devrinde ve tahttan ayrılmasından, hatta ölümünden sonra Sultan Hamid için söylenenler ve yazılanlar, eğer hakikatlerden uzaksa, bunun baslıca sorumlusu yine kendisidir: Çünkü, otuz üc sene, o koskoca İmparatorluğu TEK BAŞINA idare etmis olan bu zat, böylecesine tarihe istikâmet vermis bir insan için bile, «tarihin hükmü» olacağını düşünmedi.

Unutulan veya ihmâl edilen bu vazifenin yarattığı boşluk hâlâ yerinde...

Sârım Paşanın Derdi

★ — BİR VEZİRİN ŞAHSİYETİ:

Klişesini bu sahifenın içinde gördüğünüz Mustafa Sârım Paşa, Tanzimat devrinin sevilen, sayılan değerli vezirlerindeadi. Mustafa Reşit Paşanın Birinci Sadrıazamlığından sonra, Sultan Abdülmecid tarafından makam-ı saadete getirilmiştir. Tanzimat'ın Batılı Devletler tarafından büyük bir dikkatle ve daha çok şüphe ile izlendiği günlerde Sârım Paşa, kendisinin de yetiştiği yakın mazinin tedbir ve geleneklerinin dışına çıkmıya, devrin icaplarını yerine getirmeye çalışıyordu. Tanzimat Meclislerinden bir çoğu O'nun zamanında kuruldu.

Sultan Mecid, babasından aldığı bir hisle, sadaret, yani Başvekillik makımında devamlı olarak, hiç bir veziri bırakmamak kararında idi. Bunu, şahsî nüfuzunun devamı bakımından olduğu kadar, düşünce ve telâkkileri birbirinden farklı devlet adamlarının hizmetlerini mukayese için yaptığını söylerdi.

Sârım Paşa bir gün Padişaha, iyâletlerde tatbik edilecek vergi ve nüfus reformunun geciktirilmesini arz etti. Sultan Mecid ise bunun bir an evvel başarılması kanaatinde idi. Kendisine dedi ki :

«— Paşa... Vâkıa bu tedbir güçtür. Eşraf ve âyanın ifrât halindeki menfaatlerini ihlâl edebilir. Fakat koskoca bir kitlenin, halkın hayat ve hukukunu teminat altına almaktadır. Eğer muvaffakiyetle ifâ ederseniz hayırla yâd edilmenize vesile olur.»

Daha sonra Sârım Paşayı beraberine alarak muayede salonuna geçmiş ve herkesin gözü önünde Paşanın koluna girmek ve beraberce bir müddet dolaşmak gibi çok ender iltifatlardan birisini göstermişti. Bu aşırı itibar ve iltifat hemen çevreye yayılmış ve Saray âdet ve an'analeri, ikbal ve satvet güneşinin etrafına toplanan pervaneler gibi, bütün devlet ricâli, Mustafa Sârım Paşanın çevresine toplanmıştı.

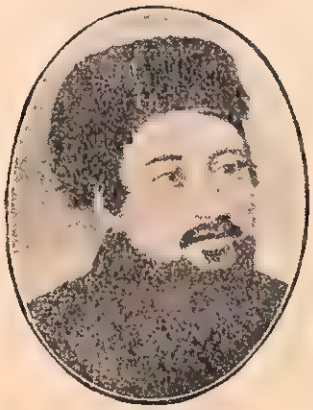

★ — TERAVİH NAMAZINDAN SONRA:

Ramazandı.. Sârım Paşa konağında, muazzam bir iftar ziyafeti verdi. Hemen hemen bütün devlet adamları orada idi.

İftardan sonra teravih namazına geçildi. Namazı Saray imamlarından Feyzullah Efendi kıldırdı. Namazdan sonra çubuklar içilip, sohbet edilirken, Paşanın mühürdarı yanına gelerek kulağına eğildi ve bir şeyler söyledi. Sârım Paşa dâvetlilerin mütecessis bakışları arasında dışarı çıktı, bir müddet sonra döndü, fakat halinde büyük bir hayretin, bek lenilmiyen şaşırtıcı bir hadisenin tesiri vardı. Hiç metânetini kaybetmeden dâvetlilere «sürpriz haber»i verdi :

«— Şevketmeâb Efendim'z, kullarımı makam-ı sadaretten af buyurdular. Ferman-ı veliy -ün-nieme imtisâlen mühr-ü hümâyunlarını atebe-i şevketlerine takdim eyledik»

Yâni, Sârım Paşa, Başvekillikten azil edilmişti. Misafirler arasında olan Tepedelenli zade İsmail Bey dayanamadı, merakla sordu :

«— Makam-ı sedaret-i uzmâ nöbeti kimindir efendimiz?.»

Mustafa Reşit Paşanın konağı, Sârım Paşa ile bitişikti. O dakikadan itibaren «sabık» olan Sadrıazam eliyle işaret etti :

«— Makam komşumuz hazretlerindir.»

★ EN BÜYÜK DERS :

Sârım Paşa, hâdise için, daha sonra şunları söyledi :

«— Meğer Padişah Hazretleri o gün bana, vilâyetlerdeki vergilerin ve hâs ve zeamet nisbetlerinin halk lehine olan tebeddülâtını tavsiye ederken, halkın minnet ve memnuniyetinin, Padişah dahi olsa bir ferdin mahzuziyet ve itimadının çok üstünde olduğu dersini vermek istemiş. Kendisi koluma girecek kadar bu hakir kuluna iltifat eyledi, fakat hasbel siyase azledilince daha midelerinde yemekler hazmedilmemiş olan dâvetliler, hemen bizim konağı bırakıp, komşumuz Reşit Paşa Hazretlerinin tebrikâtına koştular. Fakat daha evvel halkın lehine o işleri başarmış olsa idim, hiç olmazsa, dua alır, teselli bulurdum.

Bu, bana ne büyük ders oldu.»

***

Doğrudur ama, ne yazık ki, felek, bilhassa politikanın devlet kuşu, çok zaman, tam idrâke kavuşmuş ve dersi almış olanlara, öğrendiği dersi tatbik için fırsat vermez, sadece onlara «—Vah vah!.. Aklın neredeydi?» dedirtir!

★ — GENÇ PARİS SEFİRİ:

Mustafa Reşit Paşanın Oğlu Ali Galib Bey, babasının devlete büyük hizmetlerine, Sultan Abdülmecid'in şükran duygusu olarak vezaret, yâni PAŞALIK rütbesiyle genç yaşında Parise sefir olarak gönderilmişti. Tahsil ve terbiyesi mükemmel olan ve o günlere ait bir klişesini bu fıkranın içinde gördüğümüz Ali Galib Paşa, Paristen dönüşünde, memleket işlerinin düzeltilmesi bahsinde düşüncelerini yetkili şahsiyetlere anlatır, en çok kırtasiyecilikle mücadelenin şart olduğunu, devlet işlerinin sürüncemede kalmasının halkı bezgin bırakarak hükümete olan sevgiyi azalttığını yana yakıla anlatır, beraberinde getirdiği ıslâhat lâyihaları'nı, bunları tatbik edecek olan şahsiyetlere verirdi.

O günlerde üçüncü defa serasker, yâni Harbiye Nazırı olan Mütercim Rüştü Paşa, orijinal duyguları olan, düşüncelerini açıkça söyliyen bir zattı. İnebolulu bir kayıkçının oğlu olan ve şahsî himmet ve kudretiyle sadrazamlık, yâni Başvekâlet makamına yükselen Rüştü Paşa, bu açık sözlülüğünden dolayı sık sık makam değiştirir, fakat yine aranır, bulunurdu. Ali Galip Paşa, elinde kırtasiyecilikle mücadele ve işleri basitleştirme lâyihası, Mütercim Rüştü Paşa'yı da ziyaret etti ve Tanzimat'ın ilânından memleketin faydalanabilmesi için tek çarenin kırtasiyeciliğin yıkılması, işlerin sürüncemede kalmaması olduğunu söyleyince, Rüştü Paşa, genç Paşa'nın yüzüne yarı merhamet, yarı takdir ve sevgi ile bakarak, çok kullandığı «gayrı» tâbirini de cümlesinin başına kondurarak dedi ki:

« — Gayrı, Paşa hazretleri zatınıza bir top arabaları ağaçları hikâyesi anlatayım da dinleyin...»

★ — BİR YIĞIN KÂĞIT :

«Efendim.. Benim birinci

Top Arabası Ağaçlarının Macerası !..

seraskerliğim zamanında idi. Yâni dört sene yedi ay evvel.. Tophaneye gitmiştim. Top arabaları için ağaçlara ihtiyaç vardı. Bab-ı Âliye yazdım. Cevap gelmeden seraskerlikten ayrıldım, Sadrazam oldum. Ağaçlar hatırıma geldi, evrakı arattırdım. Bir de ne göreyim? Benim tezkere şuraya, buraya havale edile edile bir tomar olmuş. (aceledir) kaydı ile son havale edilen Maliye Nezaretine gönderdim. Oradan Bahriyeye, tekrar maliyeye, tekrar Bab-ı Âliye gelmiş iken ben yine azledildim, tekrar serasker oldum. Tophane illâ top arabası ağaçları diye feryat eder idi. Arkasına düştüm, tam işin neticesini Orman ve Maadin Nezaretinden alacak iken, benim kaderim mi, top arabası ağaçlarının kaderi mi, yine azledildim, aradan üç seneye yakın zaman geçti, felek beni yine serasker eyledi. Buraya geldiğim ilk günlerdeydi. Top arabası ağaçlarına ait macerayı unutmuş idim ki, bir gün, bu sefer iki bohçaya sığacak kadar heybeltenmiş olarak evrak yine karşıma çıkmaz mı? İbret ve merak ile tomarları bir bir çözüp tetkik ettim. Hem gülmek, hem ağlamak içimden geçti: Havaleler, derkenarlar, mutalâalar sonunda bizim top arabaları ağaçları unutulmuş, mevzuu Maliye ile Bahriye bir tarafta, Orman ve Maadin Nezareti diğer tarafta, bir «— eşcâr-ı gayr-ı müsmire'nin kat'ı» dâvası halini almıştı. Benim Bab-ı Âliye ilk arz tezkerem de ortada yoktu. Kendi kendime düşündüm. Devleti de, memleketi de, milleti de böyle bir çıkmaz işin ukubetinden korumak için o kucak dolusu iki tomarı aldım, yanan sobaya odun yaptım. Mesele de kapandı. Hicabımdan ve hiddetimden de Tophaneye gidip Top arabalarına bakamaz oldum. İşte Paşa Hazretleri.. Gayrı zatınız bu devlet-i aliyede evrak-ı perişanın âkibetinden geliniz de ümitvar olunuz. Bu çark, böyle dönüp gidecek.»

Ali Galip Paşa bu maceradan sonra lâyihasını ne yaptı, bilmiyorum...

Fakat zannederim, Mütercim Rüştü Paşa cesaretinde bir kaç vekil, bugün de, devleti, memleket ve milleti kurtarabilmek için yakılacak nice nice dosya bulmakta hiç güçlük çekmez.

*
* *

Cafer Tayyar Paşa 7. Kolordu Kumandanlığını Mustafa Kemal Paşadan devralıyordu. Kolordu karargâh kadrosunu arkadaşına takdim etti. Sıra sakallı, çatık yüzlü sivil bir zata gelince:

«— Ordu Defterdarı Beyefendi» dedi. Ve yalnız kalınca ilâve etti:

«—«Sırtını yere getiremediğim kırtasiye ordusunun başkumandanı!»

Beraber gülüştüler amma Mustafa Kemal, aynı kanaatı taşıdığı için olacak, Millî Mücadelede Tekâlif-i Milliye kararlarına şahsen imza koydu ve evvelâ kırtasiyeciliği, sonra da istilâ ordularını yendi.

«— Ölüme doğru en çok ileri atılanlardan biriyim. Kurşun ve gülle yağmuru altında bir çok muharebelere iştirâk ettim. Hattâ ölüm bir defa kalbimin yanından sıyırarak geçti. Kalbimin üzerinde bir saat vardı ve bu saat mermi parçasının şiddetini kesti...»

Gazi Mustafa Kemal, 12/Mart/1928

GÜN GÜN SAAT SAAT ATATÜRK'ün SON "KIRK GÜN„ü

Celâl Bayar'ın "hususî arşivi„indeki İKİ DEFTER'in gerçeklerini izliyerek

783 üncü sahifeden, 799 uncu sahifeye kadar hasta Atatürk'ün başucundayız...

(Lûtfen sayfayı çeviriniz)

ATATÜRK'ün Saat saat SON KIRK GÜN'ü

Atatürk'ümüzün son resimlerinden birisi. O mânâlı, güzel, mevzûn yüzünde, menhus hastalığın tahribleri ve izleri açıkça görülüyor.

(Dr. Nihat Reşad Belger der ki: «Bilirsiniz ki Siroz, bütün bedende menfi izler bırakan ve uzuvlar arasındaki ahengi deforme eden bir illettir. Atatürk, zamanla bunu hissediyor ve hekimlerinin bile bu değişikliği görmesinden adetâ hicab duyuyordu. Birinci komayı atlattıktan sonra bile, günde iki defa traş olmayı, giyimli olmayı ihmâl etmemişti. İstirabları, onu asla lâübalî ve tıbdan bile yardım talebkârı kılmamıştır. Şahsî haysiyet ve vekarına bu kadar sahib bir başka insan görülmemiştir derken asla mübalâğa etmiş olmuyorum...»)

★ — GAZİNİN HAYATINDA GÜNLÜK RAPORLAR:

Acaba, Atatürk'ün kendisi mi. Cumhurbaşkanlığı makamının resmî hayatı içinde önemli rolü ve vazifesi olan Başyaverlikçe günlük yaşayışının tesbitini istemiştir? Bilmiyoruz.... Atatürk'ün Başyaverlerinden ikisi, ne Rüsuhî Savascı, ne de Celâl Üner, günügününe nöbetçi yâverlerce tutulan ve Başyâverlik makamına sunulan «rapor»ların hazırlanma şekli üzerinde izahat vermemişlerdir: Millî Mücadele devresi olan 23 Nisan 1920 ile, Cumhuriyetin ilân tarihi 29 Ekim 1923 arasında, yâni, Mustafa Kemal'in Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi olduğu devrede yaverliğini yapan rahmetli Salih Bozok da, hâtıralarında, Gazi'nin günlük hayatı üzerinde, yâverlik makamının resmî hizmet olarak tuttuğu «not»ların hazırlanışında, hangi ölçülere bağlı kalındığını ve bu «rapor»ların bu sekilde verilmesinin kim veya kimler tarafından kararlaştırıldığını söylemiyor.

Bu «rapor»lar, Atatürk'ün ölümü ile Celâl Bayar'ın Üçüncü Cumhurbaşkanı olarak Çankaya'ya gelişi tarihi arasındaki devre olan on iki yıla yakın zaman içinde nerede kalmıştır ve hiç tetkik edilmiş midir, bunu da bilmiyoruz.

Belki, Atatürk'ün Çankayanın ilk ve büyük sâkini olmasından hayata gözlerini kapayıncaya kadar yanında ve yakınında olanlar bile, bu «günlük raporlar» dan haberdar değillerdir. Nöbette olan yaver, yirmi dört saatlik nöbeti icinde, Atatürk'ün yatış ve kalkış saatlerini, nelerle mesgul olduğunu, nereye gittiğini, kimleri kabul ettiğini ve kendi nöbetinin bitimi ânına kadar olan

ÖLÜMLE SAVAŞINDA YARDIMCILARI

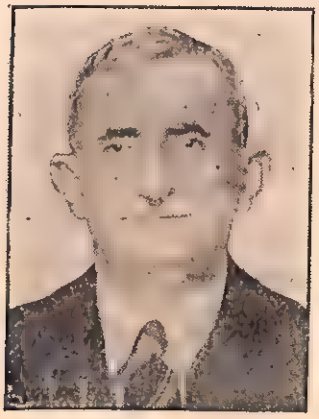

BU HEKİMLERDİ Mustafa Kemal'in, tıbbın çâresini bulamadığı şifasız derdine karşı yaptığı vekarlı ve müstagnî mücadelede, kendisine yardımcı olanlar, klişelerini yukarıda gördüğünüz devrin üstadları idiler. Ellerinden geleni yaptılar. Yukarıda, sağda: Ord. Prof. Neşer Ömer İrdelp. Solda: Prof. Nihat Reşad Belger. İkinci sırada, sağdan: Ord. Prof. Akil Muhtar Özden, Prof. Süreyya Hidayet Serter, Dr. Abravaya Marmaralı. Altta, sağdan: Dr. M. Kâmil Berk, Prof. Mim Kemal Öke, Prof. Hayrullah Diker.

(Bugün hiç birisi hayatta değil... Kurtarmıya çalıştıkları müstesnâ insanı ebedî âlemde yalnız bırakmamak istercesine hepsi ardından gittiler. Cümlesine rahmet olsun...)

devrede ne zaman yattığını, yâni, yirmi dört saatlik hayatının safhalarını bir bir tesbit etmiş ve nöbeti kendisinden sonra alan yaverin ismini de kaydederek tamamlamış, raporunu Başyâverlik Makamına tevdi etmiştir.

Atatürk'ün ölümünden sonra, Devlet Başkanlığı makamındaki şahsiyetler için, Sayın İsmet İnönü ve Celâl Bayar devrinde bu geleneğe devam edilmiş midir, onu da bilmiyoruz. Bilinen şudur ki, 1 Kasım 1931 den başlıyarak, 10 Kasım 1938 e, yâni, Atatürk'ün fanî hayata vedaına kadar devam eden bu «günlük rapor»ların derlenip toparlanarak, Atatürk Devri Kronolojisi ve Atatürk'ün biyoğrafisi için en şıhhatlı ve sağlam kaynaklar olarak neşri, ancak, 1955 senesinde, Cumhurbaşkanlığı Kütüphanesi Müdürü, Sayın Özel Şahingiray'ın gayretli, titiz ve dikkatli himmetiyle mümkün olabilmiştir. Yarının tarihçileri, hâlâ meçhul olduğu bir gerçek olan **ATATÜRK DEVRİ**'ni, tarih ilminin tarafsızlık ve ciddiliği içinde ele aldıkları zaman, Gazi'den Atatürk'e uzanmış yılların panaromasını bu not'ların içinde bulabilmenin rahatlığına ve imkânına sahib olacaklardır: Çünkü, **ATATÜRK'ün SOFRASI,** bir çoklarının sandığı gibi, mücerred zevk ve eğlence mahfili değildir: Bu sofrada kimlerin bulunduğu, Atatürk'ün yatış saatine kadar olan günlük hayatı ele esas mikyâs ve miyâr olarak alınıp, o gün, memleketin hangi hâdise ve karar karşısında olduğu kronolojik seyri ve karşılaştırılması içinden geçirildiği zaman, bir çok bilmecelerin kolaylıkla çözüldüğü görülür: Yine bilinen gerçektir ki, Atatürk, bir çok devrimlerinin ilk tartışma ve hattâ denemelerini, bu **SOFRA BAŞINDA** yapmıştır.

★ — SEKİZ YILLIK GÜNLÜK HAYATTAN BİR KAÇI:

Günlük raporların tutulduğu bu sekiz senelik devre, yâni, 1931 le 1938, Cumhuriyetin başlıca devrimlerini başardığı, yenilerini sıraladığı ve inkılâpları kökleştirmeye çalıştığı devredir. Tek Fırka'dan İkili Fırkaya dönüş tecrübesi Serbest Fırkanın

Bir dost'a Dileği

FUAT BULCA, akrabası idi: Trablusgarb'de Mustafa Kemal Derne cephesi kumandanı iken, Fuad Bulca, Şark kolu komutanlığını yapıyordu. Ayn-ı Zârâ savaşında gözü, bir yıkıntının kesif tozları arasında zedelendiği zaman, Viyana'ya beraberinde gidecek kadar da arkadaşı ve yakını idi.

Mustafa Kemal Sofya'da ataşemiliter iken Fuad Bulca evlendi: Mustafa Kemal'in ona yazdığı saadet dilekleri satırları çok enteresandır. Şöyle diyordu:

«— Fuad, kardeşim... Evlenebilmek bir «kemâl metrebesi»dir: Benim adım Kemal amma, kendimde henüz böyle bir metrebe göremiyorum. Sana saadetler temenni ederim. Hatırıma bir Fransız şairi Rişpen'in mısraları geldi: «— Hayat... Biraz tecessüs, biraz ümid, biraz kahkaha.. Sonra ebedî bir sükût.» Bir başka Fransız şairi Şarl Bodler de şöyle diyor: «— Hayat... Biraz istirab, biraz tereddüd, biraz sukut-u hayâl, sonra ebedî bir sükût..» Ben sana, elbetteki birincisi için dua ediyorum.»

***

Kin'i ve gayzı, husumet ve devamlı düşmanlığı reddeden bir kalbi vardı.

Fuad Bulca'ya temenni ettiği saadeti, bütün yakınlarına, dostlarına, bütün bir millete ve bütün bir vatana getirebilmek için didindi.

İnsanlık felfefesi bütün cihan için ardından gidilen yol olarak benimsenebilmiş olsaydı, beşeriyetin bugünkü istirablarından ne kalırdı?. Tarihe bakınız: Onunkisi gibi zaferlerin sahibleri, daima yeni zaferler peşinde koştular. O, hür bir devlet yaratan ve büyük bir milleti medeniyet seviyesine erişebilmesine imkân vereni ile yetindi, sonra bütün cihana seslendi: «— Yurtta sulh, cihanda sulh...»

İnsan topluluklarının kaderlerine hâkim olan diğerleri de O'nun gibi düşünseler ve yapsalardı şu dünyamız nasıl mutlu insanlar ülkesi olurdu...

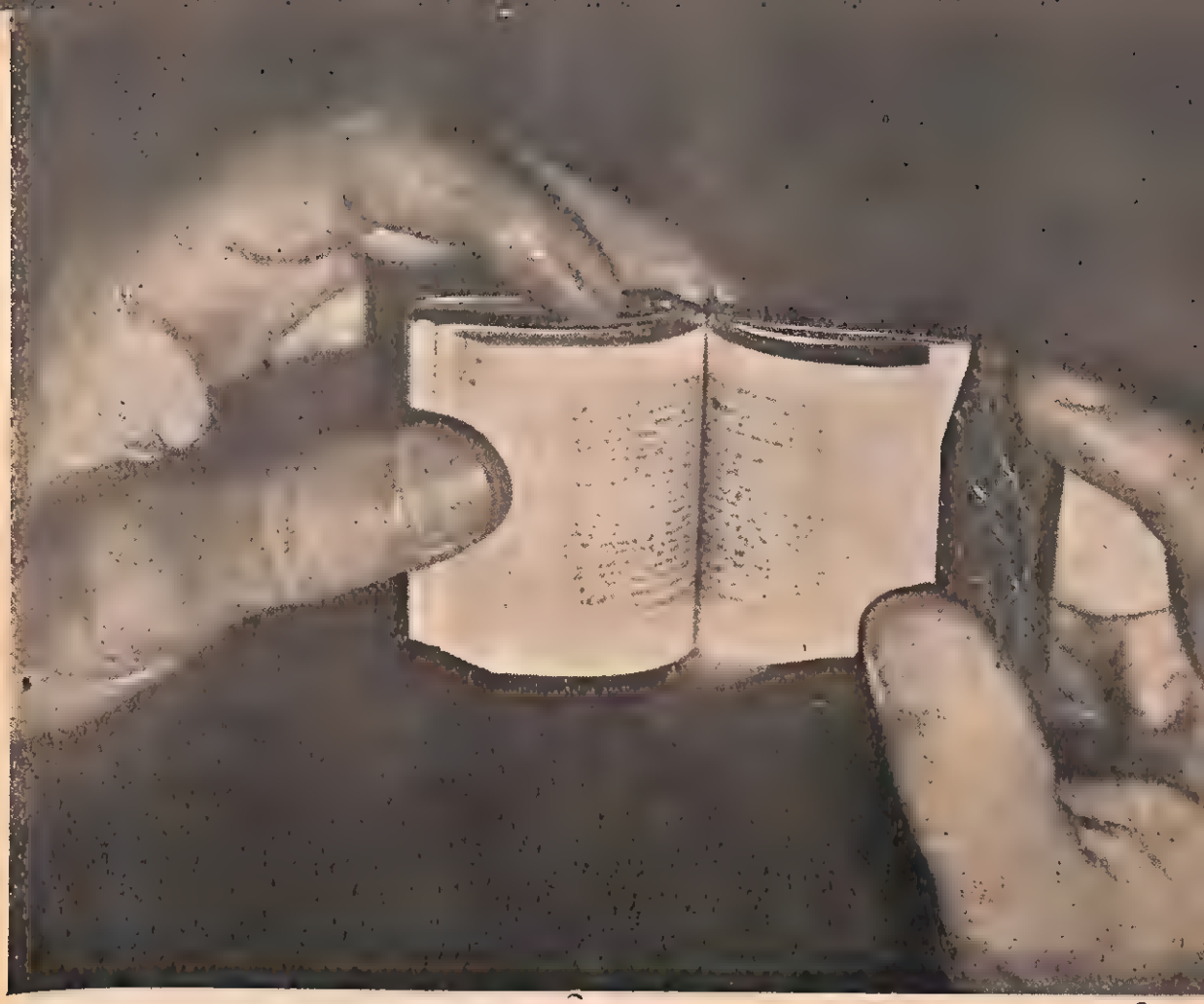

Mustafa Kemal, Trablus-Garb'deki «Bir avuç kahraman»ın içindeydi: Derne cephesi kumandanı idi ve ilk savaşını orada verdi.

Şeyh Sünnûsî kendisine, klişesini yukarıda gördüğümüz el yazması Kur'an-ı Kerîm'i hediye etmişti. Mustafa Kemal, Trablus-Garb savaşının sonuna kadar onu üzerinde taşıdı. Sofyaya Ataşamiliter olarak giderken annesine bıraktı. Anafartalarda o unutmaz zaferini kazanırken yine bu Kur'an, kalbinin üzerindeydi. Annesi Zübeyde Hanımefendi O Anadoluda iken zafer hatimlerini bu elyazması hatıra Kur'an üzerinden yaptı, vefatından önce de kızı Makbule Hanımefendiye armağan etti.

Şimdi bu kıymetli hatıra da, Makbule Atadan Hanımefendinin diğer muhallefatı arasında, sayın Halil Nuri Yurdakul'un hususî müzesindedir.

kuruluşunu takib eden 1931 den 1938'e yâni Atatürk'ün ölümüne kadar süren yıllar içinde Montrö ve Hatay gibi, milletlerarası temel mevzuların dışında sanayileşme, kadınların mebusluğu, soyadı kanunu, dil ve tarih hareketleri gibi çeşitli gelişmeler, Atatürk'ün günlük hayatına tesir etmiştir: Nöbetçi yâverlerin, Atatürk'ü adım adım takipleri sonunda Başyaverliğe verdikleri «rapor»ların yeknesak ve formaliteleşmiş cümleleri içinde dikkatli bir inceleme, bir çok gerçekleri ortaya koymaya yetmektedir.

İlk rapor'un tarihi 1 Kasım 1931 dir. Okuyalım:

«— Reisicumhur Hazretleri saat 8,30 da kalkmışlar, saat 13.30 da Meclise teşrif buyurmuşlardır, Meclisi küşat etmişler, saat 17.00 de avdet etmişler, gece misafir kabul buyurmuşlar ve saat 8.00 de yatmışlardır. Kabul edilen zevat şunlardır: Tevfik Rüştü Beyefendi, Şükrü Kaya Beyefendi, Kemâlettin Sami Paşa,

Refikasıyle birlikte Sefir Cevad Beyefendi, Hasan Beyefendi, Hasan Cemil Beyefendi, Yunus Nadi Beyefendi, Saffet Beyefendi, Falih Rıfkı Beyefendi, Vasıf Beyefendi, Ruşen Eşref Beyefendi, Nuri Beyefendi.

Nöbeti Naşit Beye devrettiğim arzolunur efendim. İmza: M. Celâl.»

Bu kısa satırların, o günün olub bitenleri içinde anlattığı şudur : Malûmdur ki, 1 Kasım tarihi, Anayasamıza göre, hangi güne rastlarsa rastlasın, hatta bir resmî tatil, bayram, ve saire olsun, Büyük Millet Meclisinin açılış günüdür. Gazi, o gün Meclisi açmış, Meclis zabıtlarına göre açış nutku, kırk iki dakika sürmüş. Demek ki, saat 15.42 den 17.00 ye kadar Mecliste kalmış. Çünkü Hâkimiyet-i Milliyye, Gazi'nin açış nutkundan sonra, Meclisdeki dairesinde bazı ziyaretler kabul ettiğini yazıyor. Çankaya'ya döndükten sonra da, raporda adları geçen misafirleriyle sabah sekize kadar oturduğu anlaşılıyor. Saat sabahın sekizinde yatan Gazi kaçta kalkmış? 2 Teşrinisanî (Kasım) 1931 tarihli «rapor»'u okuyalım:

«— Gazi Hazretleri saat 16.00

SON SO-

RUTUBETLİ, melâlli bir İstanbul akşamı... Hayatla ölüm arasındaki mesafeyi kısaltan, bezgin ve bezdiren bir tabiat dekoru içindeyiz. Gökten kasvet akıyor, yerden elem ve acı fışkırıyor.

Deniz gümüş rengini kaybetmiştir; parlamıyor. Martılar uçmuyor. Engin deniz bir avuç su kadar dar. Hudutsuz tabiat bir mahbes gibi mahdut ve sıkıcıdır.

İnsanlar, niçin ve nereye gittiğini kendilerinin de bilmediği birer şuursuz mahlûk halinde kımıldıyor, eşya sâkit ve mağmum tabiat içinde mânâsız ve meçhul bir esrar yığını halinde..

Boğazın yer yer kudurmuş hissini veren akıntısında bu akşam bir sessizlik okunuyor. Köpüklü dalgalar dinmiş, Boğaz mehtap altında bir ışık seli gibi akıyor, Dolmabahçenin beyaz ve temiz gölgelerini kırıştırıyor.

Atatürk hasta...

O, bu bina içinde günlerden beri ölümle mücadele ediyor. Fakat hiç bir gün «ah» demeden ve bütün dehşetiyle görünüp kaybolan ölümün karşısında en küçük bir mağlûbiyet zâfiyeti göstermeden...

Bütün Türk milleti öyle biliyor, dünya öyle tanıyor. Harp meydanlarının muzaffer kumandanı, talihsizliklerin ve bahtsızlıkların galip kahramanı ölümü de yenecek sanıyoruz; belki teselli bulmak için ve fakat daha çok hakikat olduğu için... Tarih, O'nun ölüme güldüğünü bilir. Gene o tarih O'ndan ölümün korktuğunu da kaydeder.

O, ya İstiklâl ya ölüm demişti. İstiklâli aldı ve ölümü bütün bir medeniyet dünyasının önünde öldürdü.

Fakat Atatürk Dolmabahçede hasta yatıyor...

Olmıyacak şeyleri olduruduğu, aklın üstünde sanılanı mümkün kıldığı için O'na inanıyoruz: Korktuğumuz başımıza gelmiyecektir. Fakat ya tabiat? Ya o her verdiğini geri alan, zâlim ve hasis hayat!.. O'nu nasıl tatmin edebilirdik?.

Dolmabahçenin önü Atatürk'ün sıhhat haberini almak için demir kapının parmaklıklarına sarılan genç, ihtiyar, kadın, erkek vatandaşlarla doluydu.

«— Atatürk nasıl?» diye soruyor, onun sıhhati hakkında malûmat almadan evlerine dönmüyorlardı.

O'nun müdavi doktorlarından biri şunları söylüyordu:

«— Atatürk'e Pazartesi günü bir ponction yapıldı. Midesinde bir bulantı hissetti. Bundan sonra umumî hâli yavaş yavaş fenalaşıyordu.

Salı günü akşamı saat 19.30 da artık koma başlıyordu. Bu esnada Atatürk'ün gözleri açıldı. Ve sonra yavaşça sordu:

«— Saat kaç?»

Kendisine cevap verdiler, sustu ve bir daha konuşamadı...»

Saati niçin sormuştu? Bilmiyoruz. Zamansız ebediyete intikal ederken, zamana ait fânî suali bu oldu.

Saat 19.15 de tamamiyle kendisinden geçmişti. Etrafındakileri bile farkedemiyordu.

Çarşamba gününü tamamen baygın bir halde geçirdi. Sıhhat raporlarına imza atan doktorlar gece gündüz O'nun baş ucunda idiler. Nabzı, ateşi ve teneffüsü mütemadiyen kontrol ve tesbit ediliyordu.

Perşembe sabahı saat dokuza on kala, hastanın baş ucuna gelen doktor kalbini muayene etti: Sağlamdı!.. Fakat, tam dokuzda kalbde yeni bir muayene zâfiyet işareti verdi. Doktor hemen arkadaşlarını çağırdı. Kalbin mukavemetinde bir ârıza gördüler.

Bütün doktorlar, büyük hastanın baş ucunda toplanmıştı. İki günden beri baygın bir halde yatan Büyük Ön-

da kalktılar. 20.00 de Marmara köşküne gittiler. 4.30 da avdet buyurdular. Beraberlerinde refikalarıyla beraber Fethi Beyefendi, Nuri Beyefendi, İbrahim Beyefendi, Hasan Cemil Beyefendi, refikalarıyla beraber sefir Cevad Beyefendi, Cevad Abbas Beyefendi vardı.

Nöbeti, Şükrü Beye devrettiğimi arzeylerim, efendim. İmza : Nasit.»

Soyadı kullanılmadığı için isimlerin o günün havası içinde malûmluk vasfı günümüze göre kaybolmaktadır : Meselâ, **Fethi Beyefendi**, Atatürk'ün en yakın arkadaşlarından rahmetli Başvekil Ali Fethi Okyar'dır. Nuri Beyefendi, Ata'nın çocukluk arkadaşı rahmetli Nuri Conker, İbrahim Beyefendi, rahmetli Kocaeli mebusu ve yine Atatürk'ün Trablusgarb arkadaşı ve Erzurum kongresi murahhası İbrahim Süreyya Yiğit, Hasan Cemil Beyefendi, Bolu mebusu ve Tarih Kurumu Başkanı sayın Hasan Cemil Çambel, Cevad Beyefendi, Büyükelçi sayın Cevad Açıkalın, Cevad Abbas Beyefendi, kendisiyle beraber Samsun'a çıkan ilk başya-

RUSU: SAAT KAÇ? ************************

der'in gözleri bütün hayatiyetiyle, parlıyordu. Doktorlar son bir ümitle çırpınıyorlardı. O, son dakikalarda etrafını alan bu kederli insanlara, tahlili mümkün olmıyan bir hisle derin derin baktı. İlk defa olarak gözlerini sanki sıhhatte imiş gibi canlı ve parlak açmıştı.

Ve sonra, tek kelime söylemeksizin, o derin, mânâlı, delen ve titreten gözlerini kapadı.

Büyük salonu bir ölüm sükûtu kaplamıştı. Dolmabahçenin üzerindeki bayrak yavaş yavaş yarıya iniyordu...

*
* *

«Zaman»a ait açık, berrak fikirleri vardı. Felsefelerin ve manevî inançların «zaman» mefhumu üzerindeki izahları ile meşgul olmuştu. Urfa mebusu Şeyh Saffet Efendi merhum'un Sühreverdi'den çevirdiği «Nur Heykelleri»nde «zaman»a ait kanaatleri kendisine izah ettirmiş, kitaba âdeta bir «önsöz» olacak kadar uzun tefsir yapmıştı.

Bir gün Hafız Burhan'a

Ne bahtındır, ne yâr-ı bîamandır
Beni giryân eden hükm-ü zamandır

şarkısını defalarca tekrar ettirmiş ve:

«— Bu bir şarkı bestesi değil, bütün bir hayatın felsefesi!» demişti. Son sözünün bir «zaman» ölçüsü olan saate ait olması, ömrü boyunca devam ettirdiği bir inancın ifadesi değil miydi?

Kimbilir...

veri, tayyare cemiyeti ilk reisi, Bolu mebusu rahmetli Cevad Abbas Gürer'dir. Bugün, bu kadrodan hayatta kalan sadece ikisi, Hasan Cemil Çambel ve Cevad Açıkalın'dır.

Raporlarda, bazı isimlerin kimlere ait olduğunu anlamak zor olmaktadır : Meselâ, Atatürk'ün sofrasında yer alabilen DÖRT KÂZIM PAŞA vardır: Büyük Millet Meclisi Reisi sayın Kâzım Özalp, Trakya Umum Müfettisi Kâzım Dirik, Diyarbakır mebusu Kâzım Sevüktekin ve İzmir mebusu Kâzım İnanç... Dördü de PAŞA'dır. Raporlarda (Kâzım Paşa Hazretleri) olarak geçenlerin hangisi olduğunu anlamak için, diğer günlük hadise ve gazeteleri takip gerekiyor. Raporlarda, kabul sırasında görüsülen mevzular kaydedilmemekle beraber, bazılarında kabul saatleri kayıtlıdır. Bunlar, daha fazla, **mutad zevat** olarak anlandırılanlar dışında olanlardır.

Bazı günlerin «rapor»ları bize çok şeyler anlatıyor : Atatürk, 12 Mart 1936 günü, sabah saat 7.30 da kalkmış, raporda **«Büyük Bayan»** olarak adlandırılan hemşiresi rahmetli Makbule Atadan'ı 9.30 da evinde ziyaret etmiş, oradan Salih Bozok'un evine gitmiş, Gazi Orman çiftliğinde bir gezinti yapmış, 12.40 da Çankaya'ya dönmüş, gece saat 1.45 de yatmış... O gece şu zevatı kabul etmiş : Org. Yakub Şevki, Orgeneral Ali Said, Orgeneral Fahrettin, Orgeneral İzzettin, Orgeneral Kâzım Orbay ve Oramiral Şükrü Okan. Ordu Müfettişleriyle donanma kumandanının hemen hemen hepsinin bulunduğu bu toplantının sebeplerini, gazeteleri takip edersek anlamakta gecikmiyoruz : Montrö hazırlıkları başlamıştır.. Nitekim ertesi günkü raporda, Mareşal'i de kabul etmiştir. Bazı günler de, çok sâkin geçmiştir : Meselâ, 15 Mayıs 1936 da 16.35 de uyanan Atatürk 19.10 da çiftliğe kadar bir gezinti yapıyor, 20.10 da Çankaya'ya dönüyor ve saat 11.15 de yatıyor.. Ertesi günü de ancak saat 14.00 de kalkıyor.

1937 eylülünde hükümet değişimi olmuş, İsmet İnönü istifa etmiş, Celâl Bayar Başvekil olmuştur. Ege'de büyük askerî manevralar yapılmaktadır. 8/Ekim/1937 de yanında yeni vekiller heyeti Aydın'a hareket ediyor. 9/Ekim/1937 de Nazilli Basma fabrikasını açıyor, 20.00 de Söke'ye varıyor, gece Orgeneral İzzettin Çalışlar'dan Mavi ve Kırmızı tarafların son durumlarını öğreniyor. **(Kırmızı taraf Türk kuvvetleri, Mavi taraf, farzedilen müttefik düşman kuvvetleridir.)** O gece saat 2.35'te yatıyor. Ertesi gün, yani 10/Ekim/1937 tarihli «rapor» da şu cümleleri okuyoruz:

«— Atatürk saat 7.00 de uyandılar. Sekizde refaketinde Vekiller Heyeti ile Ordu, Kolordu ve Tümen komutanları olduğu halde Söke'nin Gülbahçe mevkiinden mavi taraf motorize kuvvetlerinin hareketlerini tetkik buyurdular. 9.30'da Dedeağa mevkiinden Kırmızı ve Mavi tarafın hareketlerini gördüler. Kuşadası yoluyla 11.15 de Çamlığı teşrif buyurdular. Saat 16.00 da Çamlık civarındaki tepelerden Kırmızı taraf komutanı ile öğleden sonraki vaziyet hakkında görüştüler. Daha sonra Kurfalı köyü yakınında ilerliyen mavi tarafın bir alayın kumandanına bazı sualler sordular. Burgaz köyü civarında mavi taraf kumandanı Korgeneral Mustafa Muğlalı'dan mavi tarafın son vaziyeti hakkında izahat aldılar. 19.30 da Çamlığa döndüler, geceyi trende geçirdiler. Saat 1.00 de yattılar.»

Rapor'u hâdiselerin ışığı ve kronolojik seyri içinde takib etmek, Atatürk'ün devlet gemisinin idaresini nasıl elinde tuttuğunun tipik ve ibretli neticelerini vermiye yetiyor: 16 Ekim 1937 de saat 11.30 da uyanan Atatürk, o gün, sadece Başvekil Celâl Bayarla, Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras'ı kabul ediyor. Hâdiseleri takib ediyor ve görüyoruz ki, Başvekil ve Hariciye Vekili Balkan Antantı Konseyi için hafta sonunda yurt dışına gidecekler.

dir ve gündem, Hatay dâvâsı-siyle nâzikleşen Türkiye Dış politikasının kendi kudretini göstermesi gerekmektedir. «Rapor» larda, Atatürk'ün Çankayadaki «sofra» sında bütün hâdiselere nasıl yön verdiğini ve olay ları, o eşsiz kudretiyle nasıl kavradığını gösteren akışlar içinde okuyoruz.

★ — SAAT SAAT SON «KIRK GÜN»:

Bu «rapor» lardan gayrı Celâl Bayar'ın arşivinde «diğer iki defter» daha vardı. Bunlardan birisi, Atatürk' ün hastalığının artık adının konduğu ve Büyük Türk'ün, ölümle pençeleşmiye başladığı 1/Ekim/1938 den 8/ Ekim/1938 salı gününe kadar devam ediyor. Bu defter, Atatürk'e hastalığının bu hâd devresinde verilen gıda maddelerinin cins ve miktarlarını tes bit etmektedir. İkinci defter, yine 1/Ekim/1938 den başlıyor, Atatürk'ün fâni hayata gözlerini kapadığı 1/Kasım/1938 perşembe günü saat dokuzu beş geceye kadar devam ediyor: Yâni, fâniliğe gözlerini ebediyen kapadığı âna kadar!. Bu defterde Atatürk' ün nabız, derece, tansiyon, idrar, doktorların müdahaleleri, ziyaretleri kaydedilmiştir.

1938'e göre, 1964'de tıb ilmi büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Acaba Atatürk'ün derdi 1964 de tıb'bın karşısında olsaydı, istediği zaman iradesine mutlak şekilde hâkim olan Atatürk'ü kurtarmak gibi, Türk milleti için mucizenin devamı lutfu, acaba mümkün olamıyacak mıydı?

Ölümünden kısa zaman önce, bu konu üzerinde düşüncelerini rahmetli Ruşen Eşref'e uzun uzun anlatan ve Atatürk'ün SİROZ olan hastalığına ilk teşhisi koyan Prof. Nihat Reşad Belger, suale: «— Hayır!..» diyor. Tedavi eden hekimler arasında bulunan Prof. Nihat Reşad Belger'in «— Hayır...» cevabına rağmen, günün otoriteleri, daha sekiz yıl önce, kendilerine umumî anket halinde sorulan suale « — **Büyük bir ihtimalle EVET.**» demişlerdir. Atatürk'ün, ilmine ve ahlâkına çok güvendiği Ord. Prof. Neşer Ömer İrdelp ise, bir ümi-

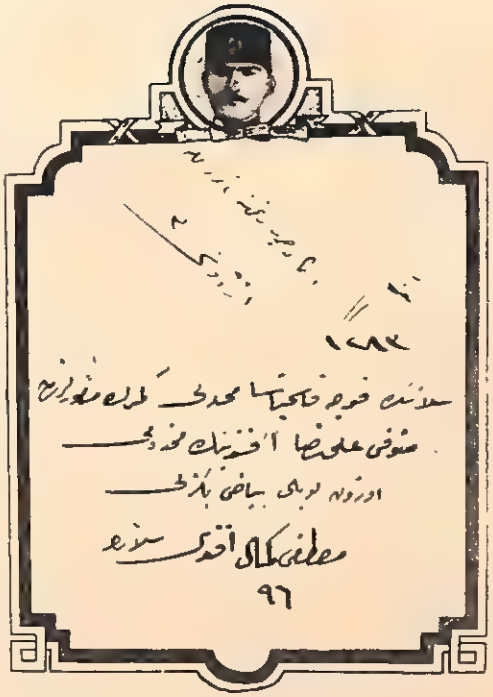

RESMİ KÜNYESİ **Atatürk'ün Harbiye talebesi iken resmî künyesi. Harbiyeyi bitirmiş, Erkân-ı Harb sınıfı sınavını kazanmış. Resmî künyesinde şu satırlar var: «— Selânik'te Koca Kasımpaşa mahalleli Gümrük memurlarından müteveffa Ali Rıza Efendinin mahdumu, uzun boylu, beyaz benizli Mustafa Kemal Efendi — Selânik — 96.»**

di temsil eden soruyu şöyle cevablandırmıştır:

«— Hasta olan Atatürk olursa, şifanın ve tedavinin, hastalığı kabul edilen o büyük insanın mizâcına ve itiyatlarına muvazî olması şartını unutmayın!..»

★ — KIRK GÜN'ÜN GIDASI VE ZİYARETLERİ:

Hasta Atatürk, Savarona yatından Dolmabahçe Sarayına, geç vakit, sedye içinde alınmıştır. O, izahı güç izzet-i nefis duygusu ve onörünün zedelenmesini asla istemiyenler, karanlığın basmasını beklemişlerdir. He kimlerin kesin zaruret olarak ileri sürdükleri bu şartı, bedeninin mecâlsizliğiyle kabullenmemiş ve onları kırmamış olmanın edâsı içinde gözle-

rini kapamıştır.

İkinci Defter bu tarihten itibaren yazılmıya başlanmıştır: Artık ziyaretçileri kabul etmemektedir. Doktorlar, yorulmasını asla istememektedirler. Fakat O, ölümünden on dört gün önce bile, adına Büyük Millet Meclisinin açılışında Başvekil'in okuyacağı açış nutkunun metni üzerinde durmuş, bazı tashihler yapmıştır. 10 kasımdan tam bir ay öncesinden başlıyarak, saat saat, günleri kovalıyalım. İkinci Defter'in satırcıkları bizlere neler anlatmaz?

9 Ekim 1938 pazar günü derecesi ortalaması 36.6 dır. 30 dakika banyoda kalıyor, traş oluyor, 45 dakika radyo dinliyor, Bayan Afet'i 30 dakika kabul ediyor. Gıdası şu: Sütlü kahve, 30 gram gül reçeli, sebze çorbası, patlıcan oturtma. Akşam yemeği de 150 gram poric mısır.

10 Ekim 1938 pazartesi: Başvekil Celâl Bayar'ı 70 dakika kabul ediyor. Derecesi 37.2 ye yükselmiştir. İdrarda Urobilin artmıştır. Yemeği, üzüm suyu, yoğurt çorbası, iki patates ve poriç çorbasıdır.

1 Ekim 1938 Salı: Derecesi 36.9 dur. Doktor Prof. Neşer Ömer İrdelp'i otuz dakika kabul etti. Bayan Afet 15, Bayan Sabiha Gökçen beş dakika kaldılar. Başvekil Bayar, beraberinde eski başvekil, Londra Büyük elçisi Fethi Okyar ve Salih Bozok olduğu halde 45 dakikalık bir ziyaret yapıyor. Yemeği, üzüm suyu, üzüm, yulaf poriç, bal, pirinç çorbası, elma kompostosudur.

12 Ekim 1938 Çarşamba : Derecesi 37.3 dür. Kamplon şırıngası yapılıyor. Bayan Afet ve bayan Sabiha Gökçeni on dakika kabul ediyor. Prof. Neşet Ömer İrdelp yanındadır. 19.15 den 23 e kadar radyo dinliyor. Yemeği, limonlu çay, üzüm, yulaf çorbası, haşlanmış piliç, şeftalidir.

13 Ekim 1938, Perşembe: Tansiyon 12 dir Bir kaşık kodein, 939 luk piramidon, kamplon şırıngası yapılıyor. Bugün bütün müdavi ve müşahit doktorlar 45 dakikalık bir konsültasyon yapıyorlar. Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Aras'ı 40 dakika kabul ediyor.

17 Ekim 1938 e kadar Atatürk'te esaslı bir değişiklik yoktur: Doktorlar kontrollarını sabaha kadar nöbet tutmak suretiyle devam ettiriyorlar. Takatsızlık, bulantı başlamıştır. Dam **la damla serum glycosa** başlanıyor.

18 Ekim 1938 Salı: Bu gün, Atatürk'ü muayene etmiş olan ünlü tabib Prof. Fisenje (Fisinger) ile telefonla konuşulmuş, Atatürk'ün son sıhhî durumu izah edilmiştir. Prof Fisenje tavsiyelerini not ettirmiş, tatbik edilmekte olan tedaviyi çok muvafık bulmuş, icab ederse Bromure verilebileceğini söylemiştir. Bu akşam lüzum görülürse kendisinin gece 20-21 arasında aranılmasını rica etmiştir.

19 Ekim 1938 Çarşamba: Bugün cild altından 500 gram serum glycose yapıldı. Ağız yoluyla 3 gram Bromure d'amonium verildi. **(Rapor'dan anlıyoruzki, ilk koma, bugün gelmiştir. Şu satırlar var:)** «— Atatürk bazı sualleri anlıyor, istenilen hareketleri yapıyor, dilini istendiği zaman çıkarıyor, anormal hareketler yok, zaman zaman zâhiren bir uykuya dalıyor, ayık olduğu zaman etrafıyla alâkadar oluyor.» İdrar bırakmış olduğundan çamaşırlar ve çarşafları değiştirilmiştir.»

(19 Ekim 1938 Çarşamba gününün gıda bölümünde Glukolin D, ve Glikoz mahlülü) var. Menhus hastalığın, artık, Ata'nın o harikülâde bün yesini kemirmiye başladığı elemi ile karşı karşıyayız.)

★ — SON KIRK GÜN'ÜN «İKİNCİ YARISI»:

Hâdiseler artık, Atatürk adı ile andığımız, yirminci yüz yılın en büyük insanoğlu'nun beden yapısı üzerine dönmüştür: 20 Ekim 1938 ile 10 Kasım 1938, SON KIRK GÜN'ün ikinci yarısı olarak, O'nu yarattığı eser karşısında şeklî faniliğe sürüklüyor.

20 Ekim 1938 Perşembe: Bugün tansiyon artmıştır: 13.8. Ağzından serum Glykose alıyor. Gıdası, sadece glikozlu üzüm suyudur.

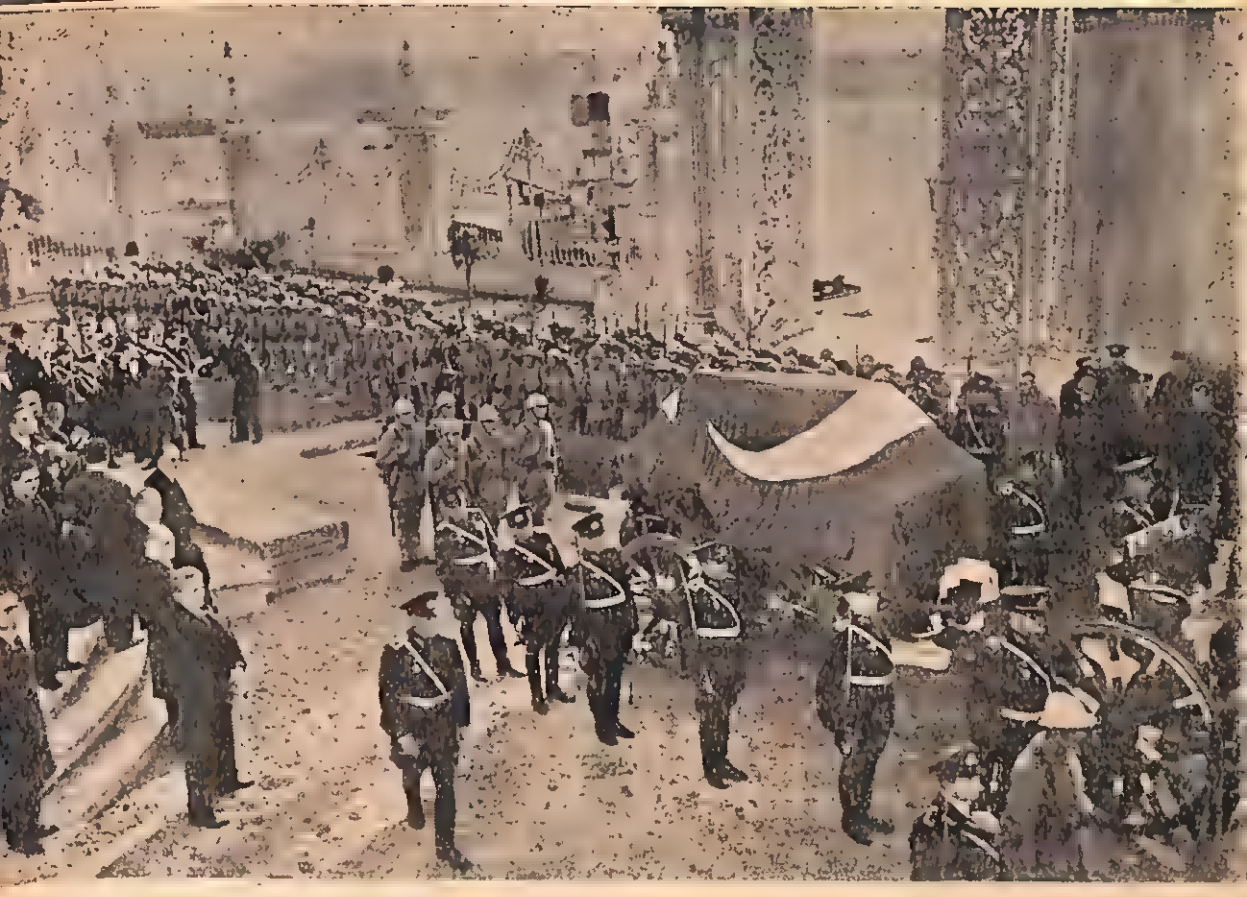

SON AYRILIŞ Hastalığı üzerinde konuşmaktan kaçınıyordu. Prof. Dr. Neşet Ömer anlatıyor: «— **Bu mevzua girmekten izahı güç bir hicâb duyduğunu söyliyebilirim. Bana, birinci komadan bir kaç gün önce ne zaman Ankaraya dönebileceğini sormuştu. O günlerde, Cumhuriyetin kuruluşunun onbeşinci yıldönümü dolayisiyle söyliyeceği nutukla, Büyük Millet Meclisini açış nutku için Başvekilden bazı notlar ve bilgiler istemişti. Arzusu ve hatta kararı bu iki konuşmayı her zaman olduğu gibi bizzat yapması idi. O kadar hayat dolu ve ölüme öylecesine pervasız idi ki, tıbbın netice ve hükümlerini değil açıkça söyliyebilmek, dolayisiyle anlatabilmek bile ne mümkündü. Yakınları, Ankara'da vatan sinesine tevdi edileceği yolundaki arzusunu telekki etmişlerdi ve biz hekimler, Dolmabahçe'den çıkışının ancak bu hazin vazife için mümkün olabileceğini biliyorduk.**

Yukarıdaki klişe bu hazin ânı tesbit ediyor: Tıb üstadı Neşet Ömer'in acı teşhisi gibi, Dolmabahçe'den ayrılışı «son yolculuk» olmuştu.

21 Ekim 1938 Cuma: Bugün, saat 11.10 da, altı dakika için Başvekil Celâl Bayar'ı kabul etti. Gece saat on birde vucüdünde kaşıntı vardı. 3,5 da kemiklerinin ağrısından şikâyet etti. İdrarda Ürobilin biraz arttı. Bugün gıda olarak iki defada on beş kaşık karışık meyva suyu, saat 19.40 da sebze çorbası, 21.30 da beş kahve kaşığı glykose'la elli gram süt aldı.

22 Ekim 1938 Cumartesi: Bugün, küçük Ülkü 10 dakika yanında kaldı, Cumhurbaşkanlığı Umumî Kâtibi Hasan Rıza Soyak'ı kabul ettiğini anlatan **(Bay H.R.)** rümuzu var. Gıda: 4 kaşık meyva suyu, glikozlu süt, çorba.

23 Ekim 1938 Pazar: Bugün doktorlar Akil Muhtar Özden, Hayrullah Diker, Süreyya Hidayet Serter, Abravaya Marmaralı ve M. Kemal Öke konsültasyon yaptılar. Üç defa birer **kaşık kodein verildi. Avaleine ile hafif** ürperme var. Gıda olarak çorba, yoğurt, meyva suyu, çiçek suyu, beş kaşık sütlü glikoz verildi.

24 Ekim 1938 Pazartesi: Bugün ziyaret kabul etmedi. Tansiyon 12,7.

Lavmanda birkaç damla kan var. Karışık kodein verildi. Gıdası süt, çorba, portakal peltesi, portakal suyu, çiçek suyu.

25 Ekim Salı: Bugün Ülkü ve annesi onbeş dakikalık bir ziyaret yapıyorlar. Verit içine 500 cc. serum glykose, 2 comp. amilliadiastos, 1 calcium. Gıda olarak: Süt ve glikoz, erik hoşafı, yarım kabak, portakal suyu verildi.

26 Ekim 1938 Çarşamba: Bugün Bayan Makbule Atadan, Bayan Afet, Bayan Sabiha Gökçen 15, Vasfiye ile Ülkü 10 dakikalık bir ziyaret yaptılar. 1 ampoule calcium, sifonlu lavman yapıldı. İki kaşık kodein verildi. Gıda: Portakal suyu, poriç, saleb, yoğurtlu çorba, beş kaşık sütlü glikoz.

27 Ekim 1938 Perşembe: Bugün Atatürk, son defa olarak milletinin kendisine sonsuz güvenle tevdi ettiği resmî vazifesini, ölümle pençeleştiği ânda, daha sonra bütün hekimlerini hayranlık hayreti içinde bırakan nefis güvenliği ve şuurla yapıyor. Artık, Ankaraya gidemiyeceğini ve Cumhuriyet'in onbeşinci yıl dönümü konuşması ile, 1 Kasım 1938 Türkiye Büyük Millet Meclisi açış konuşmasını yapamıyacağını anlıyan, fakat bu idrâk'i kendi nefsinden gayrı hiç bir gayrının önünde izhar etmiyen Atatürk, gerek Cumhuriyet'in On Beşinci Yıl Dönümü konuşmasını, gerek Büyük Millet Meclisini açış nutkunu, kendi adına konuşmasına Başvekil Celâl Bayar'ı vazifelendiriyor. O sabah bütün doktorlar onbeş dakika süren bir konsültasyon yapıyorlar. Daha sonra Başvekili kabul ediyor. Rapor'da şu cümleler var: **«— Kırk dakika Başvekil ile mülâkat, Nutku din leyip tashih ettiler ve bazı ilâveler**

Hastalığı için bir mektubu

SAYIN Prof. Âfet İnan, Tarih konusu üzerinde Atatürk'ün en güvendiği, yetişmesine titiz bir itina gösterdiği bir kıymettir. Atatürk'e ait bir çok gerçeklerin meçhullerden sıyrılmasında, unutulmaz emeği ve himmeti vardır.

Sayın Âfet İnan, 1937 ve 1938 de, İsviçrede, Cenevrede, Tarih doktora tezini hazırlıyordu. Ünlü Profesör Pittard'la beraber çalışıyor, ve Atatürk bu ciddî emeği büyük bir ilgi ile takib ediyordu. Mektublarında, bu ilgisini belirten cümlelerle beraber sağlık durumunu da kendi görüşü ile tesbit eden dikkatedeğer cümleler vardır. Aşağıda okuyacağımız mektub, Ata'nın ölümünden üç ay yirmi altı gün önceki tarihi, 14/ Haziran/1938 tarihini taşımaktadır ve Savarona yatından yazılmıştır.

Şöyle diyor:

— Âfet,

H.R. Soyak ile, benden mektub beklediğini bildirmiştin. Arzun hergün hatırımdadır. Şifâhen Celâl'e telefonla bildirmek üzere söylemekteyim. Ancak henüz kendim bir şey tesbit edemedim.

Vaziyetim şudur: Bence doktorların yanlış görüş ve hükümleri sebebiyle hastalık durmamış, ilerlemiştir. Vakitsiz ayağa kalkmak, yürümek, hususiyle burunda yapılan atışman üzerine gelen kusma neticesi yapılan istirahatleri hiçe indirmiştir. İstanbul'a gelince Hükûmet, reyimi almıya lüzum görmeksizin Fissenger'i getirtti. Yeniden tetkik, muayene yapıldı. Karaciğeri eski halinden farksız ve karnı birkaç kiloluk birikmiş su ve gaz dolayısiyle şişkin ve defigüre buldular. Şimdilik temmuz onbeşe kadar yeni tretman ve yeni rejim altında repo apsolüyü (kesin istirahati) zarurî buldular. Bunun esası da yatak ve şezlong istirahatidir. Bu müddet sonunda Fissenger yeniden gelecektir. Umumî ahvalim iyidir. Tamamen iade-i âfiyet ümid ve vaa'dı kuvvetlidir. Senin için asla merakı ve endişeyi mucib olmamalıdır. Serin kanlılıkla imtihanlarını vererek muvaffakiyetle dönmeni bekler ve muhabbetle gözlerinden öperim.

İkamet için Savarona'yı tercih ettiler. Yat şimdilik Saray karşısında demirlidir.

Malûmun olan devlet işleri için Başbakan ve diğer bakanlar sık sık gelip yatta misafir olmaktadırlar.

Nutkunu Şükrü Kaya Türkçeye çevirmektedir. Matbuata verilecektir.

K. Atatürk

***

Atatürk bu mektubunda «doktorların yanlış görüş ve hükümleri»nden bahsetmektedir. Hangi görüş ve hüküm, bilinmiyor.

Mektubda H.R. Soyak, sayın umumî kâtibi Hasan Rıza Soyak, Celâl olarak geçen de, Başyaver rahmetli Celâl Üner'dir.

DİNMİYEN GÖZYAŞI 10 Kasım 1938 denberi, Atatürk'ün hatırasını hafızalarımızdan günlük hayatımıza getiren her hâdisede, bütün Türk Milleti, O'nun aziz hatırasına yönelir ve kutsal hayatını yürekden hasretle anar: Naaşının başucunda, Ankaraya götürülüşünü hatırlıyanlar, din, milliyet, yaş, düşünceleri ne olursa olsun, bütün bir insan topluluğunun hıçkırışını ve BİR BABA'dan yetim kalmanın acısını nasıl gözyaşlarıyla dile getirdiklerini asla unutmıyacaklardır.

Yukarıdaki klişe, Ata'nın aziz naaşı Dolmabahçe'den Sarayburnuna getirilirken, Galata'nın ara sokaklarında yığılmış olan insan selini caddeye akmaktan güç alıkoyan Mehmetçik'le beraber kederden harâb yüzleri gösteriyor.

yaptılar. On beş dakika yatakta oturdular.»

Celâl Bayar, bu **SONUNCU VAZİFE** için şöyle demektedir: **«— Öylesine tabiî ve hayatiyet dolu idi ki, yanında olduğum müddetçe, bir türlü kaybetmek istemediğim zevkine doyulmaz bir ümidin teselli ve heyecanı içinde idim. Nutku, büyük bir dikkatle dinledi, bazı ilâveler ve tashihler yaptı. Canından çok sevdiğine asla şüphe olmıyan Cumhuriyetin On Beşinci Yıldönümü ile, millete yeni hamleler ve neticeler vaadeden Meclisin açılış konuşmasının verdiği direktiflerle hazırlanış şeklinden memnun oldu. Huzur içinde olduğu her halinden belli idi. Fazla yormamak için iki defa müsaade istememe rağmen bırakmadı. İnanılmaz hafızası ile, bazı temel mesele ve mevzular üzerinde izahat aldı. Huzurundan çıkar ken, tıb ilminin, böylece hayat ve istikbal dolu bir insanı, ölümün eşiğinde telekkisine adetâ isyan duygusu ile dolu idim.»**

Atatürk o gün gıda olarak sütlü saleb, portakal suyu, bamya, poriç ve elma suyu almıştır.

28 Ekim 1938 Cuma: (İkinci Defter) de ziyaretler bölümünde: **«— Hasan Rıza Soyakla beraber doktor (Bozok) 15 dakika.»** kaydı vardır. Bu «doktor Bozok» kimdir, anlıyamadım. Ata'yı tedavi eden doktorlar arasında **(Bozok)** soyadını taşıyan kimse yoktur. Belki (Salih Bozok) olabilir. Bugün calcium 1 Testosterone şırıngası yapılmış, kodein verilmiştir. Gıda olarak süt, poriç, bamya, glikozlu limonata, portakal suyu verilmiştir.

29 Ekim 1938 Cumartesi: Bugün kurduğu Cumhuriyetin, görebileceği sonuncu yıldönümüdür: ONBEŞİNCİ YIL... ONUNCU yıl dönümünü ne büyük heyecanla kutladığı ve el yazılı en uzun konuşmasını onuncu yıldönümünde nasıl engin bir ümid ve yarınlara güvenle yaptığını biliyoruz. Bu gerçek içinde acaba, o günün 29 Ekimin onbeşinci yıldönümü olduğunu biliyor muydu? İKİNCİ DEFTER'in bugüne ait «mülâhazat» sütununda şu notcuk var: «— Suallere pek iyi cevab verdiler. **Fakat bamis biraz vaguç. Ekat erepusculaire.»** (Sonuncu kelimelerin manasını anlıyamadım.) Atatürkde o gün hafif hıçkırık görülmüş. İdrarda Erobilin ve Urobilinogen artmış. Gıda olarak portakal suyu, limonata ve glikoz verilmiş.

30 Ekim 1938 Pazar: Bugün saat 13.15 de şiddetli bir titreme görülmüş. 500 cm. verit içerisine isstomogue Glycosse serumu 1/4 milluğ avalaine ile yapılmış. Aynı kelimeleri tekrar eden Atatürk, saat 22.00 den sonra sâkinleşiyor. Gıda olarak da portakal suyu, glikozlu limonata verilmiş. Son iki günde hiç bir ziyaret yok.

31 Ekim 1938 Pazartesi: Atatürk bu geceyi rahat geçirmiş. Eytrait hepatigue 5 cc ve 1 cc calcium yapılmış. Gıda olarak da portakal ve elma suyu, süt, poriç yulaf, sebze suyu verilmiş. Bugün de ziyaret yok.

★ — SON KIRK GÜN'ÜN SON ON GÜN'Ü:

Artık, Atatürk'ün fâni hayat devresinin son on gününe girmiş bulunuyoruz: Hükümet, acı akibeti millete bildirmek vazifesi ile karşı karşıyadır: Doktorların günlük tebliğler neşretmesi mevzuu ele alınmıştır. Batı basınında da, Atatürk'ün **«— ciddî bir hastalık geçirdiği..»** haberleri çıkmaktadır. Hayatı, bütün dünyayı çeşitli duygularla böylesine ilgilendiren **BOZ KURT** için, dünya, O'nun ölümle yaptığı vakûr ve haysiyet dolu mücadelenin hayranlığı önünde bir daha eğilecek ve aziz naaşını, emsali görülmemiş âlemşümûl saygı içinde teşyi edecektir:

1 Kasım 1938 Salı: Bu sabah bütün doktorlar on dakikalık bir konsültasyon yaptılar. Utra-violet partiel hamam lambası 160-90 cm. mesafeden bir buçuk dakika tatbik edildi. Derecesi 36,8. İki kaşık sulu kodein verildi. Gıda olarak Atatürk bugün enginar istiyor ve hekimler bu arzusunu tereddütsüz yerine getiriyorlar. Süt, poriç yulaf, elma, portakal suyu, çiçek suyu alıyor.

2 Kasım 1938 Çarşamba: Bu sabah Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp on dakika süren ferdî bir muayene yapıyor. Uyuyabilmesi için saat 23.20 de bromüral veriliyor. Gıdası elma ve portakal suyu, süt, sütlü poriç yulaf, sütlü saleptir.

3 Kasım 1938 Perşembe: Bugün Atatürk'de asabiyet vardır. Hafif ürpermeler geçiriyor. Üç Eyt. hepatigue 1 calcium, 2 Amilos, sütlü kodein, çiçek suyu verilmiş, Ultra-Violet tatbik edilmiştir. Gıdası çiçek suyu, meyva suyu, sütlü saleb, üzüm ve portakal suyudur.

4 Kasım 1938 Cuma: Bugün doktorlar yeniden bir konsültasyon yapmışlardır. Glyserinli sifon lavman, 3 Eyt. hepatigue 1 calcium 1 hovil camphre tatbik edilmiş, piramidon ve sulu kodein verilmiştir. Gıdası, süt, su, meyve suları, çiçek suyudur.

5 Kasım 1938 Cumartesi: Bugün Başvekil Celâl Bayar, kendisini son defa ziyaret etmiş ve on iki dakika yanında kalmıştır. Daha sonra Prof. Neşet Ömer İrdelp on dakika süren bir muayene yapmıştır. Akşama doğru inleme başlamıştır. 3 Eyt. hepatigue 1 cebion testosvterone tatbik edilmiş altı saat kadar fasılalı şekilde uyuya bilmiştir. Gıdası süt, poriç yulaf, meyve suyu, sütlü saleptir.

6 Kasım 1938 Pazar: Saat 10.25 de müdavî tabibler: Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp, Prof. Dr. M. Kemal Öke, Prof. Dr. Nihat Reşad Belger, Müşavir tabibler Prof. Dr. Akil Muhtar Özden, Prof. Dr. Hayrullah Diker, Prof. Dr. Süreyya Hidayet Serter, Dr. M. Kâmil Berk, Dr. Abravaya Marmaralı, saat 10.25 de on dakikalık umumî bir muayene ve konsültasyon yaptılar. Saat 11.05 de Hemşiresi Makbule Atadan, Bayan Afet, Bayan Sabiha Gökçen, küçük Ülkü ve annesi yirmi dakika süren bir ziyaret te bulundular. Umumî vaziyetinde bugün sükûn olduğu anlaşılıyor. 3 Eyt. hepatigua 1 cebion, 2 Amilos tatbik edildi. Gıdası süt, sütlü saleb, meyva suyudur. Doktorlar ziyaretleri kesin olarak men'ediyorlar.

7 Kasım 1938 Pazartesi : Bu sabah doktorları, yine umumî bir konsültasyon yapıyorlar. Atatürk, öksürükten şikâyetçidir. Arka üstü yatarken kanlı «mevad-ı muhatiye» ağızdan geliyor. Burnuna su çekildiği zaman sert, kanlı bir kabuk çıkmıştır. Bu gece ancak fasılalı olarak bir saat kadar uyuyabiliyor. Ayak ve ellerinde soğukluk vardır. Uğuşturulmasını istiyor. Cilt altına bir hoville camphre, panetion yapılıyor. İki kaşık sulu kodein veriliyor. Gıdası su, sütlü çay, çorba, elma suyudur. Bir kahve istiyor ve veriliyor. Bu, Atatürk'ün terkettiği bir itiyadı olan ve çok sevdiği kahvesini son içişidir.

8 Kasım 1938 Salı: Hükümet bu-

« — NASIL SIĞABİLDİ?.. » Ölümünün dünyada uyandırdığı misilsiz alâkayı çok ince duygularla ifade eden milletler oldu: Almanlar, o meşhur EMDEN'in çapasını taşıyan seçkin bir hürmet kıt'ası gönderdiler: İngilizler, Çanakkale'de kendisiyle dövüşen Mareşal Birtvurth'u, Vahidettin'i götüren Malaya zırhlısıyla gönderdiler. Elinde mareşâllik asâsı, hasta ve romatizmalı İngiliz kumandanı, Anafartalarda kendilerini denize döken dün'ün şerefli ve dâhi hasmı, o günün güvenilir müttefiki Mustafa Kemal'in klişesini yukarıda gördüğümüz tabutuna uzun uzun baktı ve yanında olan Deyli Meyl'in muhabiri Vort Prays'a, tabutu işaret edip:

«— Nasıl sığabildi?»

dedi. Bu suale, İngilizlerin o meşhur Times gazetesi, şu muhteşem hükümle cevab verdi: **«— Ölüm, hayatında yenilmek bilmez bu müthiş Bozkurd'u sahneden çekmiş, fakat halefl erine O'nun yolunda yürüme şuur ve vazifesinin emanetine de şâhit olmuştur.»**

Bir fikrin ve gayenin ölmezliği, ölümün aslında yenilgisi değil mi idi? Lâyık takibciler ve halefler bulabilmek şartı ile...

gün, bir resmî tebliğle Atatürk'ün hastalık seyri hakkında Türk Milletine açıklama yapmak ihtiyacını duymuştur. Riyaset-i Cumhur Umumî Katibliğinin tebliği şuydu: Bugün saat 18.30 hastalık birdenbire normal seyrinden çıkarak şiddetlenmiş ve sıhhî vaziyetleri yeniden ciddiyet kesbetmiştir.»

İKİNCİ DEFTER, bugün sonuncu sahifesi ile kapanıyor. Bu defter, hasta Atatürk'ün her gün, her saatte aldığı gıdaları dört kaşık suyuna kadar kaydeden defterdir. Anlıyoruzki, Ata, 8/Kasım/1938 de son gıdasını almıştır. 9 ve 10 Kasım 1938 günlerinde, ve 10 Kasım 1938 Perşembe günü sabah saat dokuzu beş geçe hayata gözlerini kapadığı âna kadar, Gazi Mustafa Kemal Atatürk, kurtardığı vatanının nimetlerinden bütün hayatı boyunca devam ettirmiş en basit ve mütevazı

şekli içinde sebeblenebilmiştir: 8 Kasım 1938 Salı günü Atatürk'e verilen gıdalar sabah 6 da altı kaşık sütlü kahve, saat 8,25 de 5 kaşık sütlü çay, saat 11.05 de sütlü poriç, saat 13,05 de altı kaşık süt, saat 15.10 de çorba, saat 17,15 de dört kaşık elma suyu, saat 18.35 de bir buz parçasıdır.

8/Kasım/1938 salı günü saat 18 den sonra, Atatürkümüz, ikinci ve sonuncu komaya girmiş, bundan sonra ağzına sadece bir kaç damla su damlatılabilmiştir. BİRİNCİ DEFTER'in, 8/Kasım/1938 Salı sahifesinde şu «tıb bî» izahı okuyoruz «—**Gece saat iki den sonra hafif bir unutkanlık hâli görülmüştür. Gece yarısına kadar sâkin uyumuslardır. Sabahın altısına kadar yukarıda yazılan hâl görülmüştür. 4 Eyt. hepatigue koltuktan. Bulantı oldu ve kustu. Bu sırada su miktarı 40 cc. 2 S.K. Hoville camphre istifrağdan sonra. Saat 19,30 da inleme ve ayıtasyon. Asabî arâz birdenbire artmıştır. Sağ tarafta daha fazla olmak üzere hareketler vardır.**»

★ — SONUNCU GÜN VE SONUNCU DOKUZ SAAT BEŞ DAKİKA :

Atatürk'ümüzün son yirmi dört saati ve son dokuz saat beş dakikası içine girmiş bulunuyoruz: 9/Kasım/1938 Çarşamba günü, Cumhurbaşkanlığı Umumî Kâtibliği ÜÇ TEBLİĞ neşretmiştir. Sabah saat 10 da, akşam saat 20 de ve gece yarısı 24 de.

Birinci tebliğ şudur: «**1 — Reisicumhur Atatürk'ün sıhhî vaziyetleri hakkında müdavî ve müşavir tabibleri tarafından bu sabah saat onda verilen rapor ikinci maddededir: 2) — Geceyi rahatsız geçirdiler. Umumî hallerindeki vaziyet ciddiyetini muhafaza etmektedir. Hararet derecesi 36.8, nabız muntazam: 128. Teneffüs: 28 dir.**

Saat 20 de verilen rapor şudur: «**— Bugünü yorgun ve dalgın geçirdiler. Umumî ahvâlindeki ciddiyet biraz daha ilerlemiştir. Nabız muntazam, dakikada: 124. Teneffüs: 40, Hararet derecesi: 38,6 dır.**»

Saat 24 ün raporu şudur: «**— Saat 20 den itibaren dalgınlık artmıştır. Umumî ahval vehamete doğru seyretmektedir. Hararet derecesi 37,6. Nabız: 132, Teneffüs 33 tür**». Tıp ilminin ilk kurallarını bilenler için bu raporların manasının acılığı ile aydın muhitin gözleri, Dolmabahçe'nin orta bölümündeki ışıklı orta kat üzerinde toplanmıştır. Bu gece saat 3.15 de, Atatürk'ün son ve vefalı, faziletli, Şef'ine yürekten bağlı umumî kâtibi Hasan Rıza Soyak, **son saatler** içinde olunduğunu Ankarada olan Basvekil Celâl Bayar'a bildiriyor ve gelmesini istiyor.

BİRİNCİ DEFTER'in 9/Kasım/1938 e ait sahifesini saat saat gözden geçirelim:

«— Saat 1,45 iki bucuk saat fasıla ile 15 gram Bromür. Bu anda nabız 108, tansiyon 20. Saat: 1,50 de d'amonun lavmanı yapıldı. Gayri ihtiyarî hareketler azaldı. Sık sık öksürük. Fakat balgam çıkmıyor. Trare de hafif roller. Koma hali var.»

Saat 6.00: Aynı hâl devam ediyor. 1 cc. Huille camphre yapıldı. Etraf sıcaktır. Saat 6.15 de sonda ile 300 cc. idrar alındı. Saat 6,45 de nabız 118, tansiyon 20 Oyzgenc inhilation. Saat, 7.10 da 300 cc. serum glykose cild altına. Saat 7,30 da 1 cc. Huil camphre, saat 8.50 de 1/8 ansbaine verit içine ve 1/2 kardiyol beraber. Saat 9.45 de koltuk altından derecesi alınıyor: 36,8. Saat 11.10 da nabız 130, tansiyon 28 dir. Saat 11.45 de pektoral adrevalin mahbil ile inhibatian. Saat 12,30 da dakikada 24 damla olmak üzere serum glyçose. Saat 14,10 da goutte a goutte'a başlandı. Saat 14,10 da nabız 128 teneffüs 45. Saat 21,10 da derin uyku (coma cosus) taban refleyi çabuk bitiriyor, sağda solda yok. Göz bebeği ziyaya karşı hassas. Saat 23.55 de hırıltılı teneffüs sağ kolda ara sıra bazı hareketler ve inilti. Tam gece yarısı saat 24 de 1 cc. son Huille camphre yapılıyor.

Müdavi ve müşavir doktorlar, 9/Kasım/1938 Çarşamba saat 17 den itibaren her saat değişmek üzere «nöbet tutmak» tadırlar. İlk nöbeti, saat

17-18 arasında Prof. Dr. Nihat Reşad Belger, 18-19 arası Dr. Abravaya, 19-20 M. Kemal Öke, 20-21 Hayrullah Diker, 21-22 Akil Muhtar Özden, 22-23 Süreyya Hidayet Serter, 23-24 Mim Kemal Öke, nöbeti almıştır ve Atatürk'ün sonuncu hayat günü olan 9/10 Kasım 1938 Çarşambayı Perşembeye bağlıyan saat 24-1 nöbeti Nihat Reşad Belger, 1-2 Abravaya Marmaralı, 2-3 Mim Kemal Öke, 3-4 Hayrullah Diker, 4,5 Akil Muhtar Özden, 5-6 Süreyya Hidayet Serter, 6-7 Mim Kemal Öke, 7-8 Nihat Reşat Belger, 8-9 Mim Kemal Öke nöbeti almıştır. Atatürk, saat 9 u 5 geçe hayata gözlerini kapamıştır. Şimdi, saat saat, 10 Kasım 1938 Perşembenin başladığı gece yarısından sonrasını BİRİNCİ DEFTER'den takib edelim:

00,05 **(yâni on ikiyi beş geçe)** sonda ile 140 gram idrar alındı. Saat 1,30 da nabız 132, teneffüs 32 dir. Saat 2.00 de derece 36,8. nabız 130, teneffüs 32, saat 3.30 da nabız 135, teneffüs 38 dir. fasıla ile oyygene tatbik ediliyor. Sabah saat 6,25 de nefes alma çok hafiflemiştir. Hırıltı başlamıştır. Saat 7.45 de hararet 37,7 dir. 8,05 de 1 cc. huille camphre serum glycose irot 500 cc. 8,25 de verit dahiline 1/8 auabaine, 8,30 da son olarak 5 cc. serum glycose zerkedilmiştir. Son olarak, saat tam 9.00 nabız 130, teneffüs 34 dü. Bu, O'nun, fâni hayat devresine ait son hayat işareti idi. Beş dakika sonra, tam saat dokuzu beş geçe, son nefesini verdi. DÜNYA YÜZÜ dediğimiz âlemde, zaman'ı anlatan ve insana geçmekte olanın ölçüsü gibi gelen baş ucundaki saat da kendiliğinden durdu. Yaşaması ile akın ve mantığın değişmez sanılan ölçülerini, milletinin ve vatanının yararına ve insanlığın şerefine değiştirebilmiş bir insan-üstü insan, elli sekiz yıla sığdırdığı misilsiz faaliyeti bir destan halinde tarihin sinesine emanet ediyor, vefa ve kadirşinâslığın tahtına yerleşiyordu.

NAMIK KEMAL, 1888 senesi aralık ayının 2 nci pazar günü
MUSTAFA KEMAL, 1938 senesi kasım ayının 10 ncu perşembe günü

İki KEMAL ve Son Nefesle Duran İki SAAT

Bu fıkramızın içinde iki saat klişesi göreceksiniz: Üzerinde eski yazılı olan, **Tasvir-i Efkâr** gazetesinin ve o hizmetleri unutulmaz **Matbaa-ı Ebüzziya'nın** kuruçusu rahmetli Tevfik Ebüzziya Beyin matbaasında, çalışma odasında idi : 1888 senesi kânunuevvel **(aralık)** ayının ikinci pazar günü kurulması bitti ve, ken di kendisine durdu. **Duran** sadece bir saat değildi: Bir devir tamamlanıyordu: Bunca kayıplara rağmen ülkeleri üzerinde güneşin hâlâ batmadığı muazzam imparatorluğumuzun kuruluşuna ait **ümid devri'nin** kapanışı!.. Ebüzziya o gün, hayatının en elemli, dertli senelerini Midilli Adasının **«sürgün mutasarrıfı»** (1)» olarak geçiren vatan ve hürriyet şairi Namık Kemal'in **ölüm** telgrafını almıştı. Kalbi ve kafası Namık Kemal'le dolu dost adam bayıldı... Ayıldığı zaman gözü saate ilişti. Kendisine, devrinin en mükemmel tabı müessesesi olan matbaasını kurduğu zaman, Alman M.A.N. firmasının hediyesi olan o tıkır tıkır işliyen güzelim saat durmuştu. Ebüzziya, duranın bir saat değil, kurtuluş ümidi kendisine bağlanmış adamın kalbi olduğunu kavrıyacak çapta **aydın adam'dı.** Bu vatan için

(1) Mutasarrıf, mülkî taksimatta, kazalardan büyük, vilâyetlerden küçük yerlerdeki idare âmirlerine denilirdi. Kaymakamdan büyük, validen küçük.

İşte, Namık Kemal'in ölüm telgrafı, Ebüzziya Tevfik Beye geldiği zaman duran saat... Üzerinde, Ebüzziya'nın el yazılı notu: «— Bu elîm hatıranın acısı ile bir daha işletilmemiştir.» diyor. **Oğlu da, durmuş olanının bir milletin ümidi olduğunu kavrıyan aydınlık insan olarak elini, bir daha ona sürmedi... Tarihin durduğu anda, bir makinenin tıkırtısı ile onun işliyeceğini düşünmüş olmanın hayaline, ikisi de kapılmadılar.**

artık **zaman**'ın **ileri** değil, **geri** gideceğinin ruh acısı ile, saatı bir daha işletmedi. Üzerine kendi el yazısı ile şu not'u koydu:

«— İttifakat-ı garibeden olarak bu saat, Kemâl'in yevm-i vefatı olan 1888 senesi kânunuevvel ayının ikinci pazar günü kurulması bitib kendi kendine durmuş ve binaenaleyh bu hatıra-ı elîmenin medâr-ı tizkârı olmak üzere bir daha işletilmemiştir.»

Bu, Ebüzziya'nın elbet de bir teselisi idi: Namık Kemal'in ölüm günü durmuş saatı bir daha işletmeden, geçen zaman'ın ve bu zaman içinde onun doldurulmaz yerinin boşluğunu telâfi mümkün mü idi? Anlaşılıyor ki, saatın üzerine kendi el yazısı ile koyduğu bu vefâ hitabesine sadık kalabilmek için bir vesile aramıştı: Nitekim, Ebüzziya'nın oğlu ve benim muhterem üstadım Velid Ebüzziya, babacığının zamanımızda tebessüm uyandıracak bu vefâ hassasiyetine saygı gösterdi: Bu sahifelerdeki fıkranın içindeki saatın resmi alınması için üzerindeki kalın toz tabakasının silinmesine bile güç izin verdi: Babası, bir insan kalbinin durduğu ân, mekanike tesir ederek durmuş bir saatı işlettiği zaman, duran o büyük kalbin sahibinin incinebileceğini düşünmüştü. Oğlu da **«temizliyeceğim...»** diye bir kabrin toprağını dağıtmamıştı.

Onlar böyle insanlardı...

★ — ELLİ YIL SONRA...

Bu göz yaşartan vefâ şâhlanışından tam elli yıl sonra, bir başka KEMAL'in son nefesini verdiği bir Saray odasında, bir başka saat, tam dokuzu beş geçe, o başka bir **KEMÂL**in fâni hayata veda ettiği anda, yine kendisinden duruyordu. Tam elli yıl sonra... Namık Kemal, 1888 senesinin soğuk bir kış gününde, 2 aralık pazar günü ölmüştü. Mustafa Kemal, tam elli yıl sonra, yâni tarihî ifade ile **yarım asır sonra**, kapalı ve ağlayışlı bir son bahar sabahı, 10 Kasım 1938 perşembe günü hayata gözlerini kapamıştı. Ebüzziya'nın tâbiri ile yine bir **ittifakat-ı garîbe** olmuş, Mustafa Kemal'in baş ucundaki saat, tam dokuzu beş geçe onun fâni âleme vedâ ânında durmuştu.

Bu **durmuş saat** de, gösterdiği **dokuzu beş geçe** işaretiyle yine elinizdeki fıkranın içindedir. Saat, Ata'nın hemşiresi rahmetli Makbule Atadan'ın muhallefatını vasiyet ve emanet ettiği sayın Halil Nuri Yurdakul'un şahsî müzesindedir. Namık Kemal'in kalbinin durduğu ânda susmuş olan saat de, tertemiz bir Millî

DOKUZU BEŞ GEÇİYOR!..

10 Kasım 1938 perşembe günü saat dokuzu baş ucundaki saat... Sanki bu makine yapı olmadığını anlatmak istercesine susmuş. daki komodininde kibrit kutusu... İkisi de, Nuri Yurdakul'a armağan edilmiştir. Şimdi Olup bitenlerin içinde, şekli ve iç yapısı bakımından elbetteki sayısız düşündürücü hadiseler vardır. İşte, sevgili Atatürk'ümüzün, beş geçe son nefesi ile beraber, durmuş olan sı, artık kendisi için de ZAMAN'ın değeri Solda aşağıda Ata'nın ölüm anında başucunhemşiresi Makbule Hanımefendiden Halil O'nun vefakâr emanetinde...

Mücadele öncüsünün kadirşinâs hassasiyetine sahib oldu. İkisinin de kaderi, beşerî faziletlerin temeli olan vefa'yı nefislerinin hâkim duygusu yapabilmiş iki sadık kalbde birleşebilmiştir. İbret olsun!..

★ — **BİR HÜKMÜN ARDINDAN :**

Duyabilen vicdanlar ve görebilen gözler için ibret ve intibah dolu olan ve Ebüzziya'nın Osmanlıcası ile **ittifakat-ı garibe,** bizim bugünkü deyimlerimizle **anlatılması imkânsız belirtiler** olan hâdise için, izin verirseniz, Atatürk ve Atatürkçülüğün gerçek yollarının aranma iddiasını taşıyan 1961 yılında, **Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi** adlı eserimin on beşinci cildinin «**sohbet bülteni**»ndeki «— **Elli yıl sonra dokuzu beş geçe.**» başlıklı sohbet fıkrasını „oldu„ğu gibi...- aşağıya alıyorum. Aradan kaç yıl geçti... Ne iddialar içinde nelere girişildi?

Fıkranın yazılış tarihi ile, bugünü düşünerek onu okumak, **duran iki saat** dersinin nasıl bir ibret taşıdığını çok güzel anlatır. O gün, şöyle yazmışım:

«Namık Kemal'in ölüm haberini ileten telgraf, matbaasına geldiği zaman Ebüzziya Tevfik Bey, bayılmış ve duvardaki saat da, kurulması biterek durmuştu. Tarih 1888 senesi Kânunuevvel ayının ikinci pazar günüdür.

Bu tarihten tam elli yıl sonra bir başka KEMAL, hayata gözlerini kapıyordu: Mustafa Kemal!... Namık Kemal'in mücadele ettiği istibdadı yıkmış ve O'nun hasretini çektiği hürriyetleri, İstiklâle kavuşturduğu vatana getirmiş olarak... Ve, Ebüzziya'nın tabirini kullanalım, ikinci bir «İttifak-ı garibe» olmuş, Mustafa Kemal'in hayata gözlerini kapadığı 10 Kasım 1938 Perşembe günü, ölüm anında, masadaki saat de durmuştu: Dokuzu beş geçe...

İkisini birbirine bağlayan duran saatler le kalmamıştır. Namık Kemaldeki bir hasret. Mustafa Kemal'de gerçek olmuştur. Namık Kemal :

Vatanın bağrına düşman dayamış hançerini,
Yok mudur kurtaracak bahtı kara maderini?

feryadıyla Vatan Anne'yi kurtaracak kahramanı arıyordu. Bursayı Yunanlılar işgal etmişti. Rahmetli Muhittin Baha Pars, kürsüde, ağlıyarak, işgal facialarını anlatıyor ve Namık Kemal'in çağrısını tekrarlıyordu:

Vatanın bağrına düşman dayamış hançerini,
Yok mudur kurtaracak bahtı kara maderini?

Mustafa Kemal, yerinden fırladı: Vatan şairinin kırk sene önce, Avrupa Türkiyesini fiilen kaybettiren ve devletin istiklaline fii-

den nihayet veren o meş'um 1877-1878 Türk — Rus savaşının acısı içinde beklediği kahramanın, o felâketten daha ağırı ile karşı karşıya olan Türk milletinin son devletini yok olmaktan kurtaracak mucizenin «mukadder» olduğunu tam bir iman ile haykırdı:

Vatanım bağrına düşman dayasın hançerini,
Bulunur kurtaracak bahtı kara maderini.

..... Ve, bulmuştu: Verdiği sözü yerine getirdi.

⁂

İkisinin de, dünyaya gözlerini kapadıkları günde, acı haberin yayıldığı yerdeki saatlerin durması, ikisinin de kafalarına, gönüllerine, vicdanlarına, göre devamını istedikleri zaman'ın durması olmamalıydı. Gerçeklere bakalım: Ölümünden yetmiş iki yıl sonra Namık Kemal nasıl hasretse, fani alemden ayrıldığının yirmi ikinci yılında Mustafa Kemal de öylece hasret!..

Acı blânço şu: Yüz otuz yıldır, evet 1839 Tanzimatından beri, nesiller; zaman zaman vatan ufuklarını aydınlatmış ve ardlarından gölgelendirilmiş fecirlerin yeniden doğuşunu beklemek hasreti içinde ömür tüketiyorlar..»

⁂

Bu satırlar yazıldığı zaman, bu ülke, «yine bir kurtuluş yolu» arıyordu ve şâhlanan mantık ve tarih kırıntısından mahrum duygular önünde bunları yazabilmek korkulu rüya idi. Ne denirki bu ülkede tarih ve tarihin gerçeği, çoğu zaman söyleyeni kahraman, dinliyeni tehlikenin eşiğinde yapar.. Namık Kemal'le, Mustafa Kemal'in son nefeslerinde duran saatler, değerini bilmediğimiz ve bileceğimize benzemiyen tarihin, şuur ve hafızalarımıza armağan ettiği sitem anahtarlarıdır amma, bizim ne maddî gücümüz, ne manevî yeterliğimiz, bu anahtarı, küflenmiş iz'anımızı kurmıya ve ZAMAN denilen büyük kudretin plâtformunda, cihandaki hazin yerimizi ölçmiye müsaid değil!. Bizim yıllarımız, bitip tükenmez gafletimize yeni uyku malzemesi bulmakla geçer. Ne 1888 de, ne 1938 de duran iki makine saatı değildir. Bu durmuş olandan birincisi, cihan içinde son Türk İmparatorluğunun, ikincisi de son Türk Cumhuriyetinin kalbi dir!..

Kapağımızdaki Klişe

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ün İMZALARI

Kapağımızda, Mustafa Kemal Atatürk'ün, Anafartalar Grubu Kumandanı Miralay (Albay) Mustafa Kemal Beyden, Türk milletinin kendisine «TÜRKLERİN BABASI» adını verdiği Atatürk adına kadar bütün hayat safhalarında kullandığı ünvan ve makamlarıyla imzalarını ve bir de mührünü görüyoruz.

Rahmetli Hocası Naci Paşa (muhterem Naci Eldeniz) Askerî Rüştiyede «Mustafa binni Ali Rıza» olarak künyesi olan Atatürk'ün, Riyaziye öğretmeni Mustafa Beyin, Matematikdeki kabiliyeti dolayisiyle, yetertik ifade eden KEMAL adını vermesinden sonra, daima MUSTAFA KEMAL isimlerini beraberce kullandığını anlatır.

Kapağımızdaki soldan sağa doğru ilk imza: Anafartalar Grubu Kumandanı M. Kemal'dir. İkincisi Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Hey'et-i temsiliyesi namına M. Kemal (altında da daha küçük olarak Mustafa Kemal) dir. Mühürde «Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal» ı okuyoruz. Onun yanında: Baş Kumandan M. Kemal, onu takiben de «Gazi M. Kemal» i, nihayet, Sakarya'dan sonra Büyük Millet Meclisinin kendisine bir şeref hakkı olarak verdiği GAZİ'lik ünvanı ile (Gazi M. Kemal) imzasını, en alt satırda sonda yeni harflerle Türkiye Devlet Reisi Gazi M. Kemal' in imzasını, ve en sonunda da, Soyadı kanunu ile Türk Milletinin kendisine ATA olarak tanıdığı K. ATATÜRK imzasını görüyoruz.

Atatürk'ün hayatına hâkim olan vuzuh ve berraklık, imzalarında da göze çarpmaktadır: Hangi hayat safhasında ve hangi unvanı temsilen olursa olsun, attığı imzalar daima rahatça okunmaktadır. Bu imzaların ifade ettiği makamlar ve hizmetlerin ışığı altında da biyoğrafisini adım adım takib edebiliriz.

Atatürk'ün hemşiresi merhume Makbule Hanımfendinin muhallefatına da yed-i emîn olarak sahib olan muhterem Halil Nuri Yurdakul, Milletlerarası Müzeler Konseyi Türkiye Millî Komitesi'nin, baha biçilmez olarak vasıflandırdığı şahsî müzesinin bir vitrininde, Ata'ya ait eşyalardan bazılarının önünde.

(Böyle vefakâr ve kadirşinas bir bekçi bulamasaydı, bu SON HATIRAlar da, diğerlerinin akibetine uğramıyacak mıydı?)

YİRMİ ALTINCI ÖLÜM YIL DÖNÜMÜNDE

Gerçekleri kaybolmaktan kurtaracak

Cesaretli bir emek üzerinde :

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNE AÇIK MEKTUP

★ — «O» ve SİZ'in MANEVÎ ŞAHSİYETİNİZ :

Türkiye Büyük Millet Meclisinin Sayın Milletvekili ve Senatörleri;

Bilmem, yüklü olması gereken çalışmalarınız arasında, Birinci ve İkinci Meşrutiyetle, Cumhuriyet'in Parlâmento hayatını, neşredilmiş ve arşivlerde kalmış otantik vesikalar ve metinleriyle incelemek ve bunlardan belirli bir sonuç çıkarabilme zamanını bulabildiniz mi? Böyle bir emek, yaşadıkları devirlere adlarını vermiş ve hâkim şahsiyet olarak belirmiş devlet ve politika adamlarının, gerçek bir Demokrasinin temeli olan Parlâmento Hayat ve Müesseselerine karşı durumunu ve dolayisiyle de görünür-

deki çehresi ile hakikî yüzü arasındaki münasebetleri, bağları ve samimiyeti ortaya koyar.

Bu ölçü içinde Mustafa Kemal Atatürk'ün siyasî hüviyetinin en karakteristik ve aydınlık tecellisini buluyoruz.

Mütarekeden sonra artık müstakil bir **Osmanlı İmparatorluğu**'nun devamı imkânları, akıl ve mantığın reddiyesi haline gelince, **bir şeyler yapabilme** kudret ve vaziyetinde olan diğerleri gibi İstanbul'a gelen Mustafa Kemal, yapmayı tasarladıklarının esas yeri olarak Fındıklı Meclis-i Meb'usanını seçmişti. O'nun, Meclisin kısa faaliyeti içinde günleri, ancak bir kaçını yakından tanıdığı mebusların delâletiyle, adını ve emeklerini bilen, fakat kendisinin dostluğu olmadığı mebusların nabızlarını yoklamak ve onları düşünceleri içinde görebilme hasretiyle geçti. Eski Meclis Reisi Ahmet Rıza, yeni reis Celâlettin Arif Beylerle ve Meclisin siyasî telakkilerinin hizipleşmiş gruplarını temsil eden şahsiyetlerle temaslarından aldığı menfi neticeler, hiç bir zaman, milleti temsil eden bir Parlâmento olmadan devamlı ve şerefli neticelerin elde edilemiyeceği kanaatını onda, öylecesine kuvvetlendirmişti ki, Erzurum ve Sivas Kongrelerine bir «**Parlâmento Hüviyeti**» verme çabası bundan geldi.

★ — BİR ŞEHADETİN IŞIĞINDA :

Türkiye Büyük Millet Meclisinin sayın âzaları... Sizlerin huzurunuza bu satırları çıkarmadan kısa zaman önce, Emekli General muhterem Ali Fuad Cebesoy'u ziyaret etmiştim.

Millî Mücadelenin fikirde ve tatbikatta ÜÇ PAŞASI olan Mustafa Kemal, Karabekir ve Ali Fuad Paşalardan, bayatta kalabilen bu biricik kıdem ve hizmet sahibi, Millî Mücadelenin «**temel fikri**» üzerinde şöyle dedi:

«— Daha Amasya mülâkatında üçümüz şu esasda müttefik idik: Eğer bir millî hareket başlıyacak ise, bunun meşrû bir müessesesi olmak şarttı. Bu müessesenin hüviyeti de, ancak taşıdığı isim ne olursa olsun, halkı temsil eden varlık olması ve hâdisenin sadece memleket içinde değil, cihan karşısında da meşrûluğunu isbat şansına ve kuvvetine sâhib olması şarttı.

SAKAL ve KÜTÜPHANE

Yine bir yaz gecesi ve yine Yat Klüb. Klübün bahçesinde Kızılay Balosu. Gazi'ye hazırlanan uzun masa saat üçe kadar boş. Sabaha doğru üçte Atatürk motorla geldi ve daima beraberinde olan zevat ile masada.

Bir müddet sonra Tarihçi Ahmet Refik, Atatürk'ün karşısında durdu. Arkasında smokini vardı, fakat traş olmamıştı. Muhakkak ki, Büyükada'da oturan Ahmet Refik Beyi uyandırmışlar. Gazi'nin geldiğini söylemişlerdi. O da, traş olacak kadar gecikmiye razı olmıyarak, smokin'e rağmen, bir kaç günlük sakalla gelmişti. Ahmet Refik Beyi Gazi'nin karşısında görünce, dondum. Çünkü bir kaç hafta evvel, Gazi ile aralarında sert bir sahne geçmişti, ve bu gece de o sahnenin ikincisi olacak diye korktum. Halbuki, bilakis, Gazi, Ahmet Refik Beye:

«— Buyurunuz Beyefendi» dedi ve tam karşısına, Nuri Conker'in yanına oturttu.

Gazi ile, çocukluk arkadaşı Nuri Conker, yakınlıklarını bilmiyenlerin yadırgıyacakları sert şakalar yaparlardı. Ebedî dargınlık ile bitmesi tabiî gibi görünen bu şakalar, ebedî sayılacak kadar uzun kahkahalarla biterdi. Bu gece de Nuri Coker, öfke ile Gazi'ye Ahmet Refik Beyi gösterdi:

«— Paşa... Çenesindeki şu bir karış sakala bak!...» dedi.

Gazi, Nuri Conker'e cevab vermedi, Ahmet Refik Beye:

«— Beyefendi...» dedi, Siz, Nuri Beyefendiye bakmayınız. O, insanın kafasındaki kütüphaneyi görmez de çenesindeki sakalı görür!...»

Bu temel prensib üzerinde, Mustafa Kemal, Rauf, Karabekir, tamamen mutabık idik. Şimdi bu müessesenin ne olabileceği bahsinde karar almak kalıyordu. Mustafa Kemal, İstanbul'da Mebusan Meclisindeki çalışmalarının neticesi üzerinde şöylece durdu:

«— Kendileriyle konuştuğum mebuslar, kendilerini milletin vekili olarak oraya getiren hâdiseler ne olursa olsun ve bu temsilin tatbik kabiliyeti ve terkibi nasıl bir hüviyet taşırsa taşısın, kendilerini, millete karşı mes'ul sayıyorlardı. Hiç bir intihab, ne kadar isabetli olursa olsun bir tâyinden daha manâlı, derin ve neticeleri şümûllüdür: Biz, evvelâ mahallî kongrelere gitmiye mecbur kalsak dahi, sebeb ve imkânları kendimiz yaratarak, bu halkı, kendisini hakikî manâsıyla temsil eden bir Meclise kavuşturmalı ve ne yapacaksak, onun karar ve tesbit edeceği yoldan yapmalıyız. Milletin vahdetini ancak böylelikle muhafaza edebiliriz ve ancak böylelikle girişeceğimiz mücadelenin memleket, cihan ve tarih huzurunda meş'ruiyyetini temin edebiliriz.»

Ve, Damad Ferid'i devirdikten sonra Ali Rıza Paşa kabinesi vasıtasıyla tahakkuk ettirdiğimiz Mebusan Meclisinin toplanışı bu ilk günlerin kararı idi. Şimdi, diğer bir hakikate işaret edeyim: Şahsiyetinin büyük bir zafer ve inkılâblarla kudret ve kuvvetinin şâhikalaştığı zamanlarda da, Mustafa Kemal Atatürk, Parlâmento'nun varlığına ve kararlarına daima saygı göstermiş ve meşruiyyet mekanizmasının bu yolda devamına dikkat etmiştir. Bu hakikatı, Tek Parti, Tek Şef sloganından ayırmak lâzımdır. Meclisin terkibi, mebusların iki derece ile seçilirken şahsiyetlerinin özellikleri ve saire gibi hususlar, daha başka kıstaslarla ele alınması gereken mevzulardır. Fakat Mustafa Kemal için doğrudan doğruya halkın reyi ile ve hiç bir tesir yapılmadan neticelenmiş seçimlerin meclisleri, bir gaye ve hasret idi. O, Tek Dereceli seçimi her zaman düşünmüş, fakat bunun milletin kültür seviyesi ve politika vasatının elverişli ve yeterliği şartına bağlı olduğu realizminden de as-

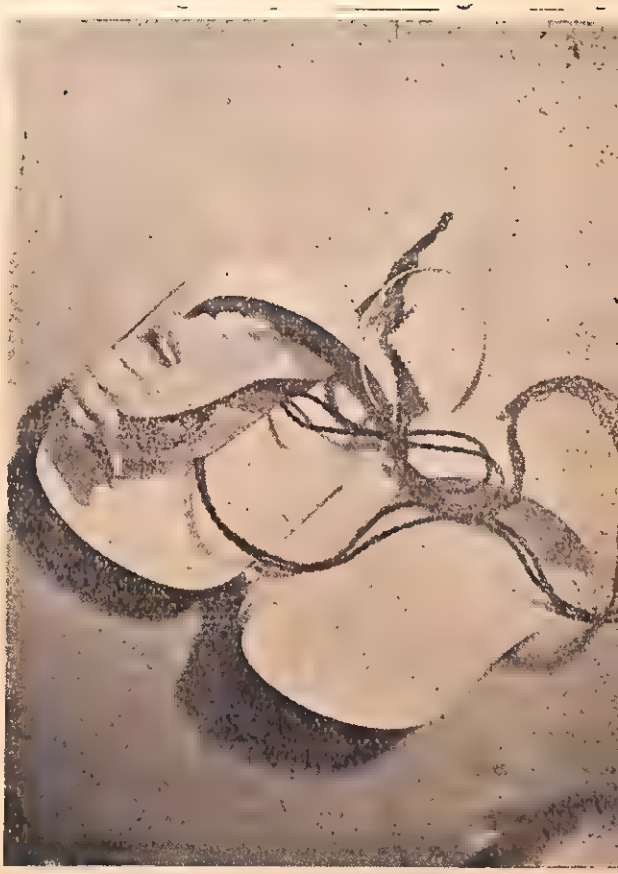

Atatürk'ün dişleri... Bir millet, kendi hayatına yön verebilmiş insanlara ait en basit hatıralara alâka göstermek vefa borcu karşısındadır. Atatürk'ün, yukarıdaki klişede görüldüğü üzere dişlerini, hemşiresi Makbule Hanımefendi muhafaza etti ve diğer şahsî eşyası ile beraber, sayın Halil Nuri Yurdakul'a armağan etti.

la ayrılmamıştır. Çok yakın arkadaşımız rahmetli Ali Fethi Okyar'ın liderliği altında, imkânlarını şahsen hazırlıyarak ve hemşiresi gibi hayatta yegâne yakınını, Nuri Conker gibi çocukluk arkadaşını saflarına kattırarak kurdurduğu Serbest Fırka hareketi de, O'nun, TEK PARTİ, TEK ŞEF sloganı altında gerçek bir Demokrasinin, hattâ hakikî bir Cumhuriyetin kurulamıyacağı yolunda ki inancını sarahatle gösterir. Atatürk, çok partili hayatın teşkil edeceği çeşidli fikir ve siyaset cereyanlarının terkib ettiği bir Parlâmentoyu daima özlemiş-

GÖZYAŞINDAKİ HİSSESİ!

O menhus ve şifasız Siroz hastalığına müptela» olduğu anlaşılmıştı. Yanındakiler alkol almasına mümkün olduğu kadar mani olmıya çalışıyorlardı. Birgün, yine böyle bir direnme sırasında, hissine hitab etmek için çok değer verdiği bir Hanımfendi, kendisine alkol yerine gerçekten gözyaşı doldurulmuş bir kadeh ikram etti:

«— Bu, dedi, Siz alkol almakta ısrar ederseniz milletinizin göz yaşıdır.»

Atatürk çok içlenmişti. Gözleri dolu, fakat bu ince jeste hemen mukabele etti:

«— Olmaz!.. dedi, Çünkü içimde benim göz yaşım yok.. Bu milletin yası da, sevinci de bensiz olur mu?»

tir. Bu neticeye doğru ilk ciddî ve samimî adım olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın **mâruz kaldığı akibet ise, yine ayrı bir mevzudur.. Bütün bu şekli ve daha başka sebeblerin yarattığı neticeleri temel meseleden ayırırsak görürüz ki, Mustafa Kemal, büyük, şerefli, devamlı ve milletin varlığına müessir hâdise ve meselelerin, ancak milleti** temsil eden meşrû meclislerden **gelebileceğine samimiyetle inanmıştır.»**

★ — BİR VAZİFENİZ YOK MUDUR?

Hâdiseleri yöneltmiş, hatta yaratmış olan ÜÇ PAŞA'dan, Tanrının bize hâlâ bağışladığı bu biricik emektarın şu şehadetinin; sayın Milletvekilleri ve Senatörler, çeşidli buhranlar içinde çalkandığımız şu günlerde Sizler için bir tedbire, çok, pek çok geç kalmış bir tedbire ve himmete ilham olabilme şansı yok mudur?

Bu ilham, Atatürk'ün ölümünün içinde bulunduğumuz yirmi altıncı dönümünde bir vazife, hem de «**ÇOK GEÇ KALMIŞ VAZİFE**» olarak karşınıza çıkması, vefa, kadirbilirlik ve tarihe karşı mes'uliyet duygusunun tecellisi olacaktır: Atatürk için, her türlü siyasî nüfuz ve baskı cereyanlarının, çeşidli kaynaklardan gelecek zorlamaların üstünde ve dışında kalabilme kudretine sahib bir **ATATÜRK AKADEMİSİ** kurmak suretiyle!.

Üniversitelerimiz, Dil ve Tarih Kurumlarımız, Kültür Bakanlığı çalışmaları, bütün bunlar teker teker veya tümü birden, bu boşluğu dolduramazlar: Çünkü, her birinin yapısında, belirli bir daralış ve belirli sınırlar içinde kalabilme yükümlülüğü vardır. Medenî Kanunda yapılacak değişikliklerle, Atatürk ve Atatürk devrinin nimeti olarak varlık sahibi olmuş kişiler, sahib oldukları imkânları bu işe ayıracaklar, müstakil ve serbest bir akademinin kuruluş ve çalışması için seve seve vereceklerdir. Buna emin olunuz...

Bağışların, belirli bir ülkü için olduğu yolunda vicdanlardaki inancayı, Sizlerin getireceği kanunî tedbirler temsil edecektir: Atatürk Akademisi, Türklüğün bu topraklarda yerleşme ve gelişme çağından başlıyarak bütün konuları bir bir ele alacak, hepsini kendi tarihî oluşları içinde izliyecek, değerlendirecek, inkılâb ve ihtilâllerin felsefesi olan kanun yasakları ve zor tedbirlerinden kurtararak, halkın günlük yaşayışına maletmenin çarelerini bulacaktır. Bilirsinizki, tarih ilminin kıstaslarına göre, bir devrimin tecrübe ve yerleşme süresi, iki nesil, yâni, kırk sekiz yıldır. Cumhuriyetimizin gerçekleştirdiği devrimlerin hayatiyetini, ceza kanunlarının elinden alma zamanımıza ne kaldı? Oysaki gerçek durum, hiç de ümid verici değildir: **İnkılâblar serisi** adını verdiğimiz bu devrimleri, ceza kanunlarının gölgesinden çıkardığımız zaman ortada neyin kalacağını, zaman zaman beliren olayların ışığında hükümlendirirsek kaygılanmamamız mümkün olur mu?

★ — MEVCUTLARI KURTARINIZ!

Atatürk'den kalanları, fikirde, hatırada, eserde, hatta basit varlıklar gibi gelen eşyada, hergün kaybediyoruz.

Atatürk'ün Çankaya'da kullandığı ve seyahatlerinde de beraber götürdüğü G. M. K. (Gazi Mustafa Kemal) ve K. A. (Kemal Atatürk) sinyalli kahve fincanları. Halil Nuri Yurdakul, Makbule Hanımefendinin kendisine armağan ettiği muhallefat arasında bulunan bu fincanları Atatürk'ün kullandığı sırada alınmış fotoğraflarla tezyin edilmiş hususî vitrinde muhafaza etmektedir.

(Vefakâr bir devlet varlığı ve kudretinin başarabileceği bir hizmeti, daima vefasızlık görmüş mütevazı bir vatandaşın omuzlarına yükletmek ne demektir?)

Halbuki Atatürk'ün dikkatdeğer cephelerinden birisi, kendisinden sonra kalacak olanların, daimî ilham kaynağı vasfına titizlikle itina göstermiş olmasındadır: O'na ait bir not defterini ele alınız, sahifelerini dikkatle inceleyiniz: Rastgele kanısını veren cümlelerin bile, kararlaştırılmış ve plânlaşmış bir olayı önünüze getirdiğini göreceksiniz.

Bu hatıralar nerelerde ve kimlerdedir? Atatürk'ün «Büyük Nutku» dediğimiz konuşmasına malzeme olan vesikalar, Ziraat Bankasının kasalarında muhafaza altındadır. Fakat bunlar, Atatürk'ün belirli bir devreye, yâni 1926 ya kadar yapılmış olanların izahı, hatta müdafaasıdır. İstikbalin tarihçisi, elbette bununla yetinmiyecektir, başka kaynaklar da arıyacaktır.

Ve, ne bulabilecektir?

Sadece hatıralar değil, eşyalar bile zamanın tahribleri altındadır. Dünyamız, devamlı bir değişikliğin çarkları içinde dönüyor. Atatürk fâni hayata vedâ edeli yirmi altı yıl oluyor: Onun çağdaşlarından kimler kaldı? Birinci Büyük Millet Meclisi kadrosundan hayatta kalanlar, sadece on dokuzdur. Yüz üçü göçtü, gitti... Millî Mücadele kadrosu dediğimiz o bir avuç birbirine inananı da artık dinliyemiyeceğiz. Bir mezar taşının vefasına terkedilmiş o çehrelerden sonra, bize onları hatırlatan eşyalar da, hatıralar da soluyor ve kayboluyor.

Sayın Milletvekilleri, Sayın Senatörler... Hiç bir gerçek tarih, hayâl malzemesi ile inşa edilemez: Tarih'e, hakikî terkibe temel olacak imkânların hazırlanması, milletin kaderini eline almış müesseselerin baş vazifesidir. Sizler ki; şekilde ve gerçekte, böyle bir sorumluluğun sahibisiniz. Tarih ve âmme şuuru, Türk milletinin kaderinin elinize teslim ve emanet edildiği devire ait bü-

İLK HEDEF!

Neşeli bir toplantının hayli ilerlemiş bir saatinde bir vatandaş :

«— Abe Paşam, diye söze başladı, ne vakittir hepten merak ederiz, Millî Mücadelenin zaferi için **«— Ordular... İlk Hedefiniz Akdenizdir, ileri...»** emrini vermiştiniz. Aradan bunca zaman geçti. Orduların son veya ikinci hedefini göstermediniz. Akdeniz ilk hedef olunca ikinci hedef neresidir?»

Atatürk kendisine teklifsizce «Abe Paşam» deyişinden bile Rumelili olduğu anlaşılan bu vatandaşa dikkatle ve yumuşak bir tebessümle baktıktan sonra, masadaki kadehini alarak kaldırdı :

«— Abe hemşehrim, diye cevap verdi, hele şimdilik ilk hedefin şerefine içelim!..»

tün muhasebelerin blânçosunu omuzlarınız üzerine bırakmıştır. Elbetteki Size birgün, bu temel hizmetinizi nasıl yerine getirebilmiş olduğunuzu soracaktır.

★ — KİMLERDE NELER VAR?

Sadece Atatürk'e değil, öncesine ve sonrasına ait tarihe ışık tutacak vesika, hatıra ve eşyaların sahiblerinin şöyle bir endişesi vardır: Kendilerinden sonra bu sahibi oldukları hazinelerin akibeti ne olacaktır?

Bunların, mevcut müesseselere, hatta adları «inkılâb müzesi» olan teşekkküllere bırakılamıyacağını hâdiseler isbat etmiştir: Bu yıl hayata gözlerini kapıyan ve Samsun sonrası devresinde Atatürk'ün resmî ve hususî hayatının içinde olan Receb Zühtü Soyak, Atatürkçülüğün tecelli şartları içinde, elinde ve kafasındakileri kimlere emanet ettiğini Ata'nın ruhu sorarsa: **«— Ne yapalım?. Emanet edecek bir müessese bulamadım. Mevcutları ben sayayım, siz hüküm verin...»** diyeceğini söylüyordu. İlk ânda mantığı yadırgatan bu cevabın içinde büyük bir gerçek vardır: Emin olalım ki, tamamen serbest, başta politika ve hâkim kuvvetler olarak her türlü tesirlerin üstünde ve dışında bir **ATATÜRK AKADEMİSİ** kurulacak olursa, öyle bir teraküm olacaktır ki, ve bu derleniş öyle neticeler verecektir ki, sadece geçmişi değil, geleceği aydınlatacak sonuçlar, heybetle karşımıza dikileceklerdir.

İzin verirseniz en inandırıcı misali vereyim: Ankaradasınız... Bahçelievlerde, 2 nci cadde No. 71/1 adresinde bir vatandaş oturur: Emekli Albay, eski Niğde milletvekili sayın Halil Nuri Yurdakul... Soy adının, gerçek hayatla nâdir de olsa nasıl kucaklaşabileceğini tezadsız bir hizmet ve himmet ömrü içinde verebilmiş olan bu emektarı lûtfen ziyaret ediniz: Kendisine, Atatürk'ün hemşiresi rahmetli Makbule Hanımfendinin armağanı olarak emanet ettiği muhallefatla beraber, Ata'ya ait eşya ve hatıraların derlenmesine hasrettiği yıllarının ve harcadığı maddî manevî varlığının neticelerini ibret ve havranlıkla görünüz... İşte Size, **ATATÜRK AKADEMİSİ** nin temel malzemesi.. Öyle sağlam, inandırıcı, emniyet verici bir temel ki üzerinde, **Beni Unutmayınız** dileğini el yazısı ile bu sahifelerde gördüğünüz Atatürk'ün ancak seçim konuşmalarının veya gizlenmiş ihtirasların malzemesi haline gelen hâlis ve samimî Atatürkçülüğün binasının üzerinde haşmetle yükselebileceği bir temel!.

Bu «temel» in **ne kadar sağlam** olduğunu aşağıdaki resmî vesika, hiç bir tefsire muhtaç olmadan, bakınız, ne güzel isbat eder: Bu, **İCOM** rümuzuyla adlandırılan **The International Council Of Museums National Committee of Turkey = Milletlerarası Müzeler Konseyi Türkiye Millî Komitesi**'nin 30/Aralık/1960 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığına sunduğu raporu okuyalım. Raporun özeti söyle ifadeleniyor: **«— Halil Nuri Yurdakul'un mülkiyetindeki Atatürk'e ait muhallefat ve bir inkılâb müzesi kurulması hakkında.»**

Rapor'un tam metni de şudur:

Millî Eğitim Bakanlığına
Ankara

(Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğüne)

20/Aralık/1960 tarih ve 862.04-061138 sayılı buyrukları karşılığıdır:

1 — Emekli Albay Sabık Millet Vekili Halil Nuri Yurdakul Millî Mücadeledeki hizmetleri Atatürk tarafından Meclisdeki bir beyanat sırasında resmen takdir olunan ve eski Büyük Millet Meclisinin Müze olması için takrir vermek suretiyle de müzelerimizin gelişmesine hizmet eden bir vatandaştır.

2 — Halil Nuri Yurdakul Atatürk'ün hemşireleri rahmetli Makbule Hanımın sıkıntılı zamanlarında âilesiyle birlikte yardımına koştuğu, hizmet ettiği ve meclisten maaş bağlanması hususunda da müessir olduğu için takdir ve itimadına mazhar olduğundan kardeşinden mevrus bazı muhallefatı ona usulü dairesinde hibe ve temlik etmiştir.

3 — Halil Nuri Yurdakul muhallefatı diğer belgelerle tamamlayarak ve tevsik ederek birçok sergiler açmış ve İnkilâplar Müzesi kurarak onun mütevellisi veya müzecilerin tabiriyle (Curatoru) olmayı tasarlamıştır. Bu bir nevi «yedi emin» manâsına gelmektedir.

4 — Halil Nuri Yurdakul'un elindeki eserlerin manevi değer bakımından «relique» olarak maddi cihetten emsalsiz bir hazine teşkil ettiğine hiç şüphe yoktur. Büyük Millet Meclisi Müzesinin sınırları ancak birinci ve ikinci meclis devreleri ile tahdit olunduğundan ve Anıt Kabir Müzesinin ise yeri dar olduğundan Millî Tarih Müzesinin bir şûbesi mahiyetinde müstakil ve arşivleriyle birlikte bir Türk İnkilâp Müzesi düşünülebilir. Ankara Palas karşısındaki eski B. M. Meclisi binasının bazı kısımlarının bu müzeye tahsisi uygun olur.

5 — İnkilâp Müzesi kurulduktan sonra Anıt Kabir'de bulunması zaruri bazı eserlerin devir veya mübadele suretiyle ikmali mümkündür.

Atatürk'ün hatırasını taşıyan eserler onun yakın mesai arkadaşları elinde ve Makbule Hanımefendinin varis tanıdığı dört şahıs mülkiyetinde de mevcuttur. Bir kısım eşyası hâlen Türk Ocağındaki kapalı bir odada mahfuzdur.

Türk İnkilabı Müzesinin kurulması bunların bir araya getirilmesi ve korunmasını sağlayacaktır. İnkilaplar ruhunun zinde yaşatılması ve halkın eğitimi müzesiz tasavvur olunamaz. Hülasa olarak :

Atatürk'ün muhallefatını rahmetli hemşiresi Makbule Hanımefendinin arzularına uygun şekilde bugüne kadar muhafaza eden ve bunun için bir çok masrafa katlanan Halil Nuri Yurdakul'un maddeten ve mânen tatmin edilerek zikri geçen eserlerin ve diğer belgelerin (Türk İnkılâpları Müzesi) ne maledilmesi ve müze binası olarak da Eski B.M. Meclisi binasının hiç olmazsa bir kısmının bu işe tahsisi yeni inkilap hamlelerini de ihtiva eden kolleksiyonların ve belgelerin şuurlu bir çalışma ile eklenmesi müze ile birlikte arşiv, kütüphanesinin de kurulması, içinde bir enstitü vücude getirilmesi Türkiye Müzeleri Millî Komitesince mütâlaa ve arzolunmuştur.

Saygılarımızla.

(Uluslararası Müzeler Komitesi)
Türkiye Müzeleri Millî
Komitesi Reisi
ve
Etnoğrafya Müzesi Müdürü
H. Koşay

İcra Komitesi Üyesi **Raci Temizer** — İcra Komitesi Üyesi **Hikmet Gürçay**

İcra Komitesi Üyesi
Mahmut Akok

★ — SON İMKÂNLAR KAYBOLMADAN :

Metnini okuduğumuz rapor, kadirbilir ve gönlü vatan sevgisi dolu bir emektarın, ömür boyu didinmesinin sonucunu anlatıyor amma, ferdin gücünün nerede kalabileceği de bilinmez değildir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin sayın âzaları!.. Hatırlarsınız ki, böylecesine hatıraların istikbal için düşünme ve uyarma kıymeti taşıdığı ülkelerde, devamı ve ölçüleri kıymet ifade eden devirler ve şahsiyetlere ait ufacık eşyanın bile baha biçilmez değeri vardır. Bizim için ise, tarihe arka dönmüş olmanın aybı ve çukurları arasında bu duyganlık; sadece

ATATÜRK'TEN FIKRALAR

★ — İNGİLİZ KRALINA VERİLEN ZİYAFET

İngiliz Kralı Sekizinci Edvard İstanbul'a, Atatürk'ü ziyarete geldiği zaman, Atatürk kendisine bir akşam ziyafeti vermişti. Ziyafetten önce:

«— Bana İngiltere sarayında verilen ziyafetler ne şekilde olur, onu bilen birisini yahut bir aşçı bulunuz!» dedi. İngiltere sofra merasimini bilen zatın tarifine göre hazırlanan sofra, Kral'ı çok mütehassis etmişti. Atatürk'e dönerek:

«— Sizi tebrik ve teşekkür ederim. Kendimi vatanımda zannediyorum.» dedi.

Sofrada hep Türk garsonlar hizmet ediyordu. Bunlardan bir tanesi heyecanlanarak elindeki büyük kayık tabakla birden bire ayağı kayıp yere yuvarlandı. Yemekler halılara dağıldı. Misafirler de, ev sahibleri de aşırı sıkılmışlardı. Fakat Atatürk'ün bir ânda Kral'a eğilerek yüksek sesle şu cümleleri söylediği duyuldu:

«— Bu millete herşeyi öğrettim, fakat uşaklığı öğretemedim...»

Sonra garsona seslendi:

«— Oğlum.. Vazifene elinden geldiği kadar devam et!.»

★ — HİCAB DUYGUSU

Prof. Operatör Dr. Mim. Kemal Öke anlatır:

«— Atatürk, en samimî ve yakınları önünde de, lâübaliliği asla sevmez ve arasındaki mesafeyi itina ile muhafaza ederdi. Çok derin ve köklü bir hicab duygusu vardı. Karnında toplanan su kendisini aşırı rahatsız ettiği zaman bir tıbbî müdahaleye kesin lüzum hasıl olduğunu kendisine ben izah etmiştim. Şahsına ait bir mevzu üzerinde, hekimlerin kül halinde müdahale etmesini arzulamamıştı. Bana, bu müdahale için kaç hekime lüzum olduğunu sordu. Aldığı cevabdan memnun oldu. Hiç kimsenin, ilmî ve meslekî bilgi ve değerine karşı itimatsızlık göstermezdi. Vereceği cevabın böyle bir zanna sebeb olmaması için önce, kendisine karşı tıbbî bilgilerini, bir insan kalbinin alabileceği kadar geniş iyiniyet ve fedakârlıkla sıhhat ve afiyetine hasreden meslekdaşlarına karşı duyduğu inanç ve takdiri izhar ettikten sonra dedi ki:

«— Fakat ne de olsa bir insanın çıplak vucüdünün bu halde bir çok bakışlara maruz kalması da huzur verecek bir şey değil..»

«Bu hâlde» derken, o menhus hastalığının tesiri ile deforme olmuş karın bölgesini kasdediyordu. Bu ânda duyduğum istirabı anlatabilmem mümkün değildir. Gözlerim öylecesine dolmuş, ve gözyaşlarım pınarlarından boşalabilme için beni öyle bir fizyolojik tesir altında bırakmış idi ki, ömrü kesik insan bedeni uzuvları arasında geçmiş olan Ben, hiç mazeret arzetmeden dışarı fırladım. Kederimi. bir babadan yetim kalmışcasına boşalttıktan sonra dönüşümde, bana nerede olduğumu bile sormadı.

Anlamıştı...

Sadece uzun uzun yüzüme baktı: Muhabbet dolu bir bakıştı bu... Neticesi ne kadar kedere ve kendi şahsî acısına bile yol açsa, Atatürk, beşerî hislerin tezahürü karşısında zevk ve heyecan duyan adamdı.

Bu hicab duygusunu sonuna kadar, inanılmaz metanetle muhafaza etti. Evet!.. İnsan bir kere ölür amma, ölümün yaklaştığını böylecesine hissederek ona böylecesine tepeden ve müstağnî bakabilmek... Bu, her yüreğin harcı değildir...»

vefakârlık değil, tarihi masal olmaktan kurtarmanın emeğidir.

Bu hizmeti, son imkânlar kaybolmadan başarmak zorundasınız: Dağılmış çeşidli tesirler ve çıkarlara terkedilmiş imkânları bir araya getirmek ve sadece ilmin, bilginin, ciddî emeğin, tarafsız ve minnetsiz himmetin emrine vermek!..

Birinci Büyük Millet Meclisi binasının akibetini hepimiz hatırlıyoruz: Şimdi içinde çalıştığımızdan önceki bina ise, bir başka ikramın mevzuu olmuştur. Halbuki bu yapı havası ve şâhit olduğu hadiselerle böylesine bir **ATATÜRK AKADEMİSİ** için ne ideal yerdir.

Yılların tortusu içinde böylesine mütevazı bir imkân değil, nice niceleri bulunabilir. Yeter ki, dâvâyı gönlünde ve kafasında, taşıdığı değere lâyık samimi kucaklayışa mazhar kılasınız.

İnşaallah diyelim...

ATATÜRK'ün SİYASÎ VASİYETİ

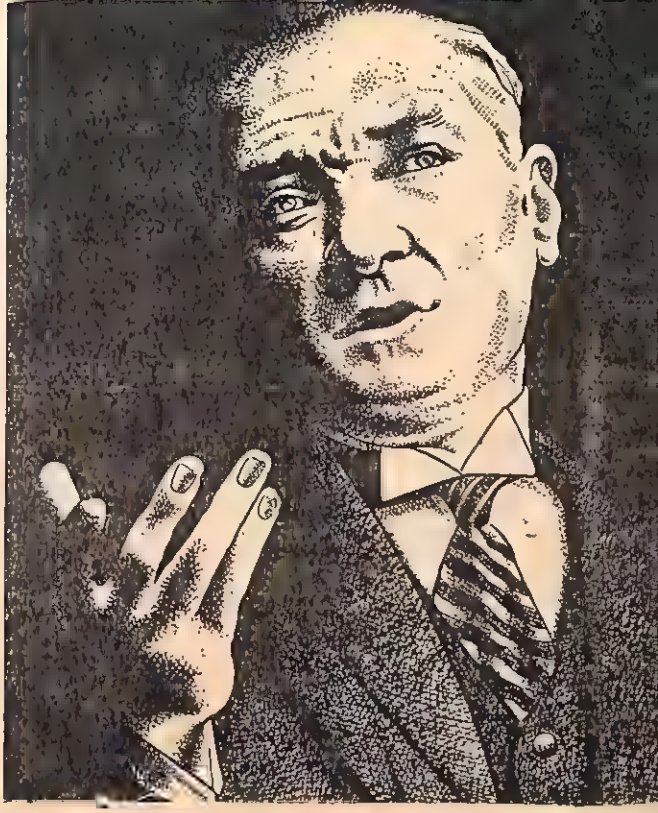

Kendi el yazısı ile hazırladığı **ONUNCU YIL NUTKU'nun,** *daha sonra* **ÇİZİLMİŞ** *bölümleri üzerindeki incelemelerin ibret dolu gerçekleri*

ŞU GERÇEKLERİ YAZDI :

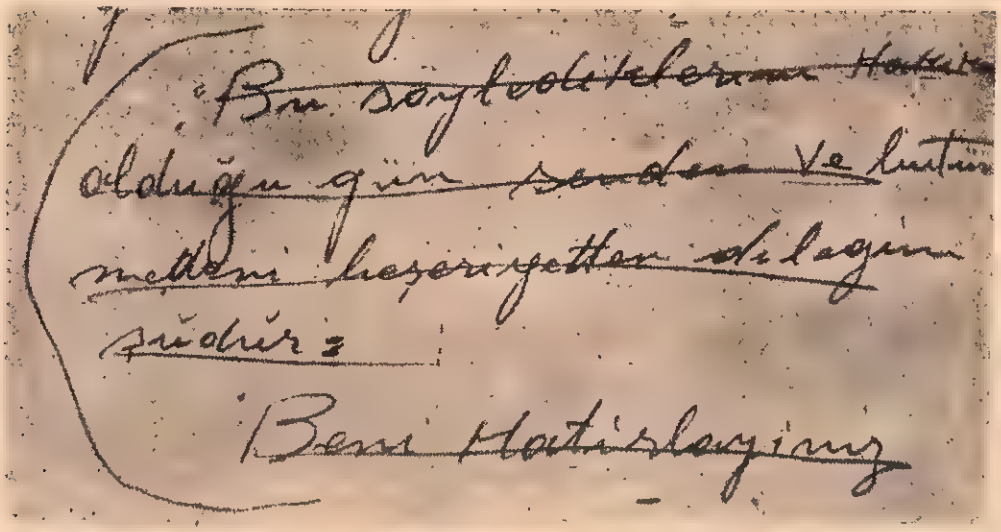

.... Ve, sonra çizdi....

NEDEN ? NİÇİN ?

[Lütfen sahifeyi çeviriniz]

Atatürk'ün siyasî vasiyeti

Onuncu yıl nutku üzerinde :

ASIL METİN ve ÇİZİLEN SATIRLAR

★ — **«BEN AKLI ve ZAMANI ZORLIYAMAM!..»**

Hastalığının mahiyeti anlaşıldıktan sonra, Atatürk'e, en yakınları bile ölümden bahsedemez olmuşlardı. Fakat O, bu sessizliğin bir aciz ve çâresizlik olduğu gerçeğini de, benzerleri gibi reddedebilmenin yeterliğine sahib olarak, ölümden en tabiî beşerî hadiselerden birisi olarak bahsetmiş, son senelerinin yakını umumî kâtibi Hasan Rıza Soyak'a, vasiyetnamesi için noter çağırılmasını söylediği zaman, kendisine bütün kalbi ve kafasıyla bağlı Soyak'ın gözlerinin yaşarması üzerine :

«— Çocuk... Ne oluyorsun? Doğan elbette bir gün ölecektir. Sen benim bu hakikati kaç sene evvel söylediğimi hatırla. Fakat yaşıyacak olan da var...»

Hasan Rıza Soyak, kalbi keder dolu Şef'inin yanından ayrıldıktan sonra, bu cümleleri Ruşen Eşref Ünaydın'a nakletmiş, O da, içini çekerek, 1929 Dumlupınar meçhul asker töreninde Mustafa Kemal'in söylediklerini hatırlatmıştı :

«— Benim nâciz vucüdüm elbette bir gün toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ilel'ebet pâyidâr olacaktır.»

Gazi bunları söylediği zaman elli yaşının altında idi. Kendisine, daha o günlerde, bir **«millî vasiyet»** düşünüb düşünmediğini de soran oldu: Dr. Reşit Galib!.. Bu medenî cesaretin bizzat kendisi olan açıksözlü inkılâbcı, Atatürk fânî hayata vedâ ettikten sonra, devrimler düzeni ve anlayışı üzerinde çöküntüler ihtimalini düşündüğünden midir, bilinmez, Gazi'ye, inkılâbları telekki tarzı ve Türkiyenin devlet ve millet yapısında değişmez prensibleri kendi ağzından gelecek nesillere bırakma konusunda ne düşündüğünü sormuş, şu cevabı almıştı :

«— Ben aklı ve zamanı zorlıyamam. En mükemmel yol gösterici zamanın şartlarını ışık olarak benimsiyebilmiş akıldır. Aklın yolun da yürümek geleneği, en iyi vasiyetir. Milletime bunu tavsiye edeceğim.»

ATATÜRK ve ALEMDAR

Osmanlı Tarihini iyi bilirdi. Padişahlar ve vezirler hakkında ayrı ayrı hüküm ve fikirleri vardı.

Yıldırım Bayazıt, Fatih, Yavuz, Dördüncü Murad, Üçüncü Selim Hanlar, takdir ettiği Osmanlı Padişahları idi. Vezirler arasında Koca Reşit Paşa, Mithat Paşa ve Alemdar Mustafa Paşayı ayrı ayrı vasıfları dolayisiyle sever, fakat Alemdar'a temsil ettiği hareketi gafletle kaybettiği için kızardı da..

Birgün, Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılıya, Alemdar Mustafa Paşanın hayatını iyice tetkik etmesini ve bunu müstakil bir kitab mevzuu yapmasını söyledi ve kanaatını şu cümlelere sıkıştırdı:

«— Büyük Reşit Paşanın kültürü, Mithat Paşanın tatbik kabiliyeti ile Alemdar'da birleşseydi Cumhuriyeti ilân ederdi.»

Sonra da ilâve etti:

«— Ben de o zaman başka bir vazife ile gelirdim!..»

Bir «Tarih Adamı» olan Mustafa Kemal, esasda ve şekilde «Tarihin içinde» idi. Yukarıki klişe, 1914 senesinde, Osmanlı İmparatorluğu Sofya sefareti ataşemiliteri binbaşı Mustafa Kemal Beyi gösteriyor. Bir Yeniçeri'nin bütün kılık özellikleri içinde çıkarttığı bu resim, haşmetli ve kudretli mazinin kalbindeki hasreti mi idi? Bilinmez... Çünkü, O'nun objektif önünde bu kıyafetle belirdiği 1914 de, bütün Balkanlar, O'nun doğduğu şehir olan Türk Selânik ile beraber, dünkü tebamızın bayraklarının dalgalandığı «Yabancı Ülke»ler olmuştu.

Nitekim, Türkiye Büyük Millet Meclisini son açış nutkunda bu gerçeğin üzerinde durmuştu. Bu konuşma, Mustafa Kemal'in **«en son açış nutku»** idi ve o güne kadar yaptıklarının hepsinin en uzunu, en tafsilâtlısıydı. Şöyle diyordu :

«— Bizim prensiblerimizi, gökden indiği sanılan kitabların doğmalarıyla asla bir tutmamalıdır. Biz ilhamlarımızı, gökden ve gaibden değil, doğrudan doğruya hayattan almış bulunmaktayız.

Bizim yolumuzu çizen, içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk Milleti, ve bir de milletler tarihinin binbir facia ve istirab kaydeden yapraklarından çıkardığımız neticelerdir.»

★ — TEK İSTİSNA : ONUNCU YIL NUTKU...

Mustafa Kemal'in, kendi arkasında katılaşmış ve donmuş fikirlerin kavgasına sebeb olmamak duyganlığı karşısında, o unutulmaz ONUNCU YIL NUTKU istisnâ teşkil eder...

Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü, Mustafa Kemal'in hayatında hiç bir benzer hadisenin kıyaslanmıyacağı (büyük hadise) idi. Nitekim bu gerçeği, bugün adı (19 Mayıs) olan stad'daki uzun konuşmasında en inandırıcı bir ifadenin heyecanı ile belirtti: İstikbalin tarihçisi, devlet adamı, politikacısı, hatta rejim ideolog'u, Atatürk'e ve O'nun temsil ettiği devre ait, şekilleşmiş ve açık fikir veren bir VESİKA aradığı zaman, ONUNCU YIL NUTKU, Mustafa Kemal Atatürk'ün **Siyasî Vasiyet**'i olarak karşısına çıkacaktır.

Unutulmamalıdır ki 1933, İnkılâbların, başta İstiklâl Mahkemeleri ve bu mahkemelere imkân veren hatta fikir ve düşünce, hareket ve karar özgürlüğü bakımından tam bir kalıblaşmanın kanun yoluyla ifadesi olan **«Takrir-i Sükûn»** tedbirlerinin gölgesi altında bir çok devrimlerin tamamlandığı yıldır: Bundan sonra, kadınların mebusluğu, Soyadının kabulü gibi karşı koyma hareketinin ve direnme gücünün ayaklanmasına mahiyet bakımından imkân vermiyecek mahdud hareketler oldu. Bu sebeble Mustafa Kemal, 1933 Senesi 29 Ekiminde, dünyanın **KEMALİZİM** dediği, fakat kendisinin **TÜRKİYE CUMHURİYETİNİN PRENSİBLERİ**

Babasının Tarlası

Bir gün bir köylü, Atatürk'ün Orman çiftliği sınırları içindeki tarlasını kendi tarlası imişcesine sürüyordu. Yapma dediler, dinlemedi, nihayet Atatürk haber aldı.

Köylüye sordu:

«— Bu tarla senin midir?»

«— Değil...»

«— Kimin malı, biliyor musun?»

«— Bildiğim için sürüyorum: Atatürk'ün malı.»

«— Başkasının tarlası mal sahibinden izin almadan sürülür mü?»

Köylü, zeki bakışlarla O'nu süzdü:

«— Sen bana kimin malı dedin, Atatürk'ün dedim. Atatürk kim? Bu milletin babası.. Ben de bu milletten biriyim. İnsan babasının tarlasını sürerken kimden izin alır?»

Mustafa Kemal'in gözleri ışıldadı:

«— Haklısın...»

dedi ve kısa bir zaman sonra nesi var, nesi yoksa, milletin hazinesine bağışladı.

olarak vasıflandırdığı yeni devlet ve rejimin fikriyatını yapmak ihtiyacını duydu: Onuncu Yıl'da kendi sesiyle ve açık bir meydanda, dünyanın dört bir yanından gelmiş seçkin yabancıların önünde, yüzbinleri aşan bir vatandaş kalabalığı karşısında yaptığı muhasebenin ruhî sebebleri de vardır ve ONUNCU YIL NUTKU bu bakımdan da, Mustafa Kemal'in **«siyasî vasiyeti»** dir.

★ — ON YIL ÖNCE...

Bu vatanda, temel olayların halk yaşayışını yeni yönlere çevirdiği ve ümitlerin daha güzel günleri müjdelediği hadiselerde, Mustafa Kemal Atatürk'ü hatırlamak bir arzu ve irade meselesi, hatta bir vefa ve kadirbirlik meselesi değildir : Tarihin gerçeğidir..

1955 de Türkiye'de, Çok Partili Rejim'in getirdiği politik, sosyal, ekonomik hâdiseler, bir rejim muhasebesini müsbet-menfi hükümlere bağlamayı «günün meselesi» haline getirdiği zaman **«Atatürk ve Atatürkçülük»** tartışma konusu oldu: Siyasî Partilerin, Atatürk'ün veraset iddiası en büyük haksızlıktı. Bugün de yerinde olan bu vârislik dâvâsının nasıl haksızlık olduğunu isbat edebilme, sadece gerçek Atatürkçülüğün ilk vazifesi ise, Onuncu Yıl Nutku'nun ifadesinde şâhlanan gerçekti: Bu vazifeyi yapabilme şeref ve hizmetini yerine getirmiye çalıştım..

Çünkü, aslının klişesini Sizlere, Atatürk'ün Yirmi Altıncı Ölüm Yılı anış hatırası olarak sunduğum ONUNCU YIL NUTKU'nun, Atatürk'ün kendi el yazısı ile olan aslı, hususî ve şahsî arşivimin en değerli varlıkları arasındadır. Bu gerçek metnin üzerinde incelemeler yapıldığı zaman, bilhassa **«yazılmış, daha sonra çizilmiş»** olan kısımlar, bizleri uzun uzun düsündürecektir. Hakikî metin üzerindeki karşılaştırmayı, yarının Türk nesilleri daha tarafsız duygularla başarabildikleri zaman da, bugün ele alınma cesareti gösterilemiyen yeni ve bâkir hakikatlerin önünde duralıyacaklar ve kendilerine telkin edilmis olan fikirlerle hakikatler arasındaki azametli farkı göreceklerdir.

1955 de politika gürültüleri arasında Atatürk ve Atatürkçülük, günlük siyasetin ham maddesi hâline gelmişti: İki büyük siyasî Parti, ne Halk Partisi, ne Demokrat Parti, rey sandıklarının câzibesini ve birincisi kaybettiği iktidara kavuşmak, öteki elindeki iktidarı kaybetmemek asıl ve tek çabası içinde, Atatürk'ün temel prensibleri üzerinde durmadan tâvizler verirken, bu prensibleri halk hayatında günün yaşama temposu haline getirebilme için hiç bir ciddî ve uzun vâdeli emeğe girişmezken, ikisi de, Atatürk'ü, **seçim slogan'ı** hâline sokmanın ucuzluğu içinde idiler: Dâvâ, bugün de böyledir ve bugün de, hiç bir politika hareketi ve müessesesi, hakikî Atatürkçülük yolunda

inandırıcı veraset himmetinin sahibi değilken, güç inanılır pervasızlıkla bu iddianın sahibidirler..

Fakat hakikatte Atatürkçülük, O'nun şifasız bir hastalıkla, mukadder bir ölümün eşiğinde olduğu anlaşıldığı günlerde başlamış ve ilk günlerde İsmet İnönü - Celâl Bayar arasında beliren, fakat aslında Atatürk'ün 1937 eylül hükümet değişimi ile getirme yolunda olduğu ekomo-sosyal ıslâhat hareketi ile, klâsik ve belediye hudutları içine çekilmiş devlet anlayışı ve imtiyazlı müesseseler arasında cereyan eden gizli ve göze gözükmez çatışmanın saflarında yer almış şahsiyetler ve müesseseler arasında bir **veraset kavgası** hâlini almıştı: İkinci Dünya Harbi'nin neticesi olarak karşımıza dikilen **İKİ AYRI DÜNYA NİZAMI**ndan birisini tercihi, yanlış bir görüşle ve hiç bir fikir ve kültür ortamını hazırlamadan zahirî görünüşü içinde çok partili devre olarak benimsiyen basit ve şekilci ucuz siyaset yolu, düşünce ve hayat nizamı olarak vatanı ayrı kamplara bölünce, Atatürkçülük, her tip inanç ve davranışlar için bayrak ve slogan olma felâketine uğramıştır. İşte, bu havanın ayaklandığı 1955 de, elimdeki aslına dayanarak, Onuncu Yıl Nutku'nun **ATATÜRK'ün SİYASİ VASİYET**'i olduğu tezini savundum. Şimdi Sizlere bu safhayı açıklıyacağım.

★ — HİÇ BİR ŞEY DEĞİŞTİRMEDEN...

Şimdi Sizlere, On Yıl önce, rejim ve Atatürk devri münakaşalarının alabildiğine tartışma konusu olduğu o günlerde, mesnedsiz, haksız, hatta sahte bir verâset iddiacısı olan Halk Partisi ile, sandık başına kanun icabı sevkedilmiş masum kitlelerin yarattığı yığın hareketini, gerçek Demokrasi sayma illet ve gafletine musâb bir satıh çalkantısı olan Demokrat Parti önüne, gerçek Atatürkçülüğü **«bir tek nutkun bir tek metninde»** anlatmıya çalışan ve Onuncu Yıl Nutku'nun ofsette basılmış tıpkı-basım'ının içine konulan satırları, hiç bir tarafını değiştirmeden sunacağım. Ki, bu satırlarda, bu sahifelerde Atatürk'ün el yazılı metnine ait foto-kopilerini verdiğimiz nutkun, neden siyasî vasiyet sayıldığının da açık, samimî, sarih izahı vardır.

On yıl öncesi!.. Bu son on yılda neler oldu? Fakat, tek harfini değiştirmeden böylesine bir mevzu üzerinde, bana, imzamı yine aynen atabilmek hakkını ve saadetini bahşeden Tanrıya şükürler ediyor ve O'nu yine Sizlerin önünüze çıkarıyorum :

Muhterem efendim,

Sevgili Atatürk'ün el yazılı en uzun nutku elinizdedir. Misilsiz muhtevasına lâyık bir şekilde sizlere takdim için çırpındığımıza itimat ediniz. ONUNCU YIL NUTKU'na, Atatürk'ün siyasî vasiyeti de diyebiliriz. Bu sebeple, O'nun ne kadar zarif ve süslü olursa olsun, dosya içinde kalmasını değil, çok görebileceğimiz yerde, tablo halinde karşımızda durarak, vatanın saadet ve medeniyet yolunda sönmez ışık olmasını tercih etmek, elbetteki müşterek duygumuzdur.

Bu sebepledir ki, tablo haline getirilmesi halinde, sahifelerin üstüne -veya altına- konulabilecek bir de band takdim ediyoruz. Bir çerçeve içinde camlanması halinde, arka sahifedeki şekli alacaktır:

Ofset tıpkı - basımı'nda şu noktalara dikkat ettik:

a) Atatürk, Onuncu Yıl nutkunu da, çok vakit tercih ettiği kurşun kalemi ile yazmıştı. Aradan geçen çeyrek asıra yakın zaman, eser-i cedit tipi olan kâğıdın rengini sarartmıştır. Bazı sahifelerde raptiye lekeleri, bükümden mütevellit kırışıklıklar vardır. Asla rötuşu düşünmedik. Tıpkı Basım'da aslındaki bütün hususiyetlerin bulunmasına dikkat ettik. Bu sebeple, sahifelerde gördüğünüz lekeler, aslında mevcuttur. Zemindeki griliğe gelince, bu hal, kurşun kalemin

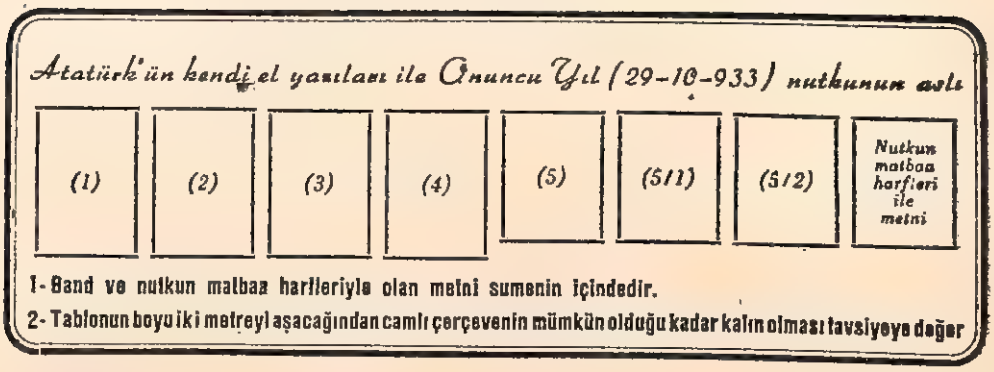

filme alınması sırasındaki kaçınılmaz zarurettir.

b) Atatürk, ilk sahifeye rakam koymamıştır. Fakat bunu takip eden sahifeye (2), daha sonra 3, 4, 5 rakamlarını koymuş, beşinci sahifenin sonunda, yine (Ne mutlu Türküm diyene) muhteşem inancı ile sözlerini tamamlamış, fakat, daha sonra hangi hisle bilinmez.. - 5 inci sahifeyi yarıda bırakmış, 5/1 ve 5/2 olarak, nutkunu daha iki sahife devam ettirmiştir.

Ve, kanaatimce, nutkun en dikkate değer tesbitleri bu kısımdadır.

5/1 inci sahifede Atatürk diyor ki:

«— Asla şüphem yoktur ki, Türklüğün unutulmuş büyük medenî vasfı ve kabiliyeti bundan sonraki inkişafı ile, âtinin yüksek medeniyet ufkundan yeni bir güneş gibi doğacaktır.

Bu söylediklerim hakikat olduğu gün senden ve bütün medenî beşeriyetten dileğim şudur:

«Beni Hatırlayınız.»

Son iki cümle - 5/1 işaretli sahifede gördüğünüz üzere - çizilmiştir.

Memlekete, istiklâl, hürriyet, sulh getirmiş, bir çok büyük işlere girişmiş, millî kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız, diyebilmiş olan Mustafa Kemal'in, beşerî bir tahassüsle hayatının fâniliğini de hatırlıyarak, elli iki yaşında milletine vedâ etmek ihtiyacını hissetmek ve unutulacağından elem duymasının hakikî sebebi ne idi? Millî vicdanda, muhabbet ve minnet tahtı kurduğu bir zamanda Mustafa Kemal'in bu ruhî tesbitinin cevabını, bugünkü ve yarınki devlet adamlarımız, gerçek muhasebelerin ibret duygusu ile düşünmelidirler.

«Beni Hatırlayınız» temennisinin metinden çıkarılmasının, vâki bir rica üzerine olduğu söylenir. Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü bayramı içinde, mukadder de olsa bir hayat vedaiyle kalpleri dertlendirmemek hatırlatmasını benimsiyen Mustafa Kemal, bu paragrafı, metinde görüldüğü gibi karalamıştır: Düşman istilâsından kurtarılması için, hiç olmazsa bir numaralı Mehmetçik gibi didindiği vatanında on üç sene mezarsız kalması, isminin ve resminin hatırlanmasına imkân verecek her yerden çıkarılması, nihayet heykellerini çekiç darbelerinden kurtarmanın kanun mevzuu olması, politika ile vefa'nın birbirine ne kadar uzaktan baktığını O'nun, hiç bir hayale kapılmadan görebildiğini isbat eder.

c) Foto-Kopi'de eb'at aynen muhafaza edilmiştir. Son üç sahife, aslında da diğer ilk dört sahifeye göre küçüktür. El yazısının kolay takip edilebilmesi için, nutkun metnini matbaa harfleriyle ayrı bir sahife halinde takdim ettik.

Bu metin, nutkun aslı ile karşılaştırılınca, şöyle bir gerçek ortaya çıkıyor: Atatürk, devrini tarih huzurunda değerlendirecek ve nesillerin gidişinde ışık tutacak temel prensiplerini cümleleştirirken bile, konuşur gibi kolaylıkla yazan bir sanatçı imiş... Şu, el yazılı en uzun nutkundaki çizintilerin azlığına lûtfen dikkat ediniz: Karaladıkları, tekrarından vazgeçtiği fikirler değildir. Kelime tashihleridir, o kadar...

Yirminci yüzyıl Türklerinin, dünya üzerinde son müstakil kalelerinde medenî ve müreffeh hayat mücadelelerinin hızla devam etmesi kaçınılmaz vazife karşısında elinizdeki sahifeler, bir daha gelip gelmiyeceği bilinmiyen müstesna vatandaşımızın doğru yol'u gösteren seslenişidir.

Bu yol, ilim ve medeniyet yolu'dur.

Devrimizde hiç bir insanın hayattan çekilişi, Mustafa Kemal Atatürk'ünkü kadar cihanşümul tesir yapmamıştı... O'nun aramızdan ayrılışının getireceği neticeleri - acı, fakat hakikat... - yabancılar, hattâ bu arada galibiyetlerinden vahmettikleri hülyalarını, millî kurtuluş yolunu açarak yıktığı düşmanları, daha derinden ve selâhiyetle duydular: «— Dünya, O'nun ölümüyle fakir düşmüştür.» hül-nü, bir yabancıdan geldi, «— Yeryüzü artık enteresan değildir» acısı, siyasetini değiştirmiye mecbur ettiği mağrur bir devletin resmî sözcüsünün ifadesi oldu, nihayet milletlerarası fikir ve tarih üstadı Stefan Zweig şu gerçeği anlattı: «— O, başı dumanlı bir dağ gibidir: Öyle bir dağ ki, siz ona yaklaştıkça o irtifa kazanır ve aranızdaki mesafe asla kapanmaz... O, ebediyen dağ, siz ebediyen düzlüksünüz...»

Mübalâğa mı?. İşte, ölümü üzerinden yirmi yıla yakın zaman geçti: Huzurumuz, O'nun gösterdiği medeniyet ve kültür yolundan, dertlerimiz tasfiyesine çalıştığı bid'atlerden geliyor. Bu mübarek vatanın saadet ve refahı için, hiç bir emeği meçhule terketmeden muhasebeleştirdi, mantığımıza ve vicdanlarımıza emanet ederek gitti...

Elinizdeki sahifeler, O'nun el yazılı en mânalı emanetidir: Kader Mustafa Kemal'e, canından çok sevdiği Cumhuriyetin On Beşinci yılında konuşmak imkânı vermedi. Bu talihsizlik, Onuncu Yıl Nutku'nun nesiller önündeki değerini daha da yüceltmiştir. O'nu, sizlerin vefa ve fazilet dolu takdirinize intikal ettirmekle, nâçiz meslek hayatımın büyük zevkini idrâk ediyorum. Kadirbilir vicdanınız, evlâtlarımıza bırakacağımız kutsal vedianın, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün rejim ve hayat vasiyeti olduğunda elbet birleşecektir.

Aziz hâtırasını hasret ve minnetle analım...»

★ — SÖYLEYİŞİ İLE KARŞILAŞTIRARAK...

Bu sayımızın ziyneti ve bâkir bir armağanı olan ATATÜRK'ün EL YAZISI İLE ONUNCU YIL NUTKUNU'nun foto-kopisi ile, plâka alınan ve resmî arşive geçen «söylediği»ni lutfen dikkatle mukayese ediniz: «Resmî Arşiv»e geçmiş olan metin şudur:

Türk milleti!

Kurtuluş Savaşına başladığımızın 15 inci yılındayız. Bugün Cumhuriyetimizin onuncu yılını doldurduğu en büyük bayramdır.

Kutlu olsun!

Bu anda büyük Türk milletinin bir ferdi olarak, bu kutlu güne kavuşmanın en derin sevinci ve heyecanı içindeyim.

Yurttaşlarım!

Az zamanda çok ve büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü, temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyetidir.

Bundaki muvaffakiyeti Türk milletinin ve onun değerli ordusunun bir ve beraber olarak azimkârane yürümesine borçluyuz.

Fakat yaptıklarımızı asla kâfi görmeyiz. Çünkü daha çok ve daha büyük işler yapmak mecburiyetinde ve azmindeyiz. Yurdumuzu dünyanın en mamur ve en medenî memleketleri seviyesine çıkaracağız. Milletimizi en geniş refah, vasıta ve kaynakları. na sahip kılacağız. Millî kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız.

Bunun için bizce zaman ölçüsü geçmiş asırların gevşetici zihniyetine göre değil, asrımızın sürat ve hareket mefhumuna göre düşünülmelidir. Geçen zamana nisbetle, daha çok çalışacağız. Daha az zamanda, daha büyük işler başaracağız. Bunda da muvaffak olacağımıza şüphem yoktur. Çünkü, Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Türk milleti zekidir. Çünkü Türk milleti millî birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir. Ve çünkü, Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu meşale, müspet ilimdir. Şunu da ehemmiyetle tebarüz ettirmeliyim ki, yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihi bir vasfı da, güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Bunun içindir ki, milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, fıtrî zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini, millî birlik duygusunu mütemadiyen ve her türlü vasıta ve tedbirlerle besliyerek inkişaf ettirmek millî ülkümüzdür.

Türk milletine çok yaraşan bu ülkü, onu bütün beşeriyete hakikî huzurun temini yolunda, kendine düşen medenî vazifeyi yapmakta, muvaffak kılacaktır.

Büyük Türk milleti, onbeş yıldanberi, giriştiğimiz işlerde muvaffakiyet vadeden çok sözlerimi işittin. Bahtiyarım ki, bu sözlerimin, hiç birinde milletimin, hakkımdaki itimadını sarsacak bir isabetsizliğe uğramadım.

Bugün, aynı inan ve katiyetle söylüyorum ki, millî ülküye, tam bir bütünlükle yürümekte olan Türk milletinin büyük millet olduğunu bütün medenî âlem, az zamanda, bir kere daha tanıyacaktır.

Asla şüphem yoktur ki, Türklüğün unutulmuş büyük medenî vasfı ve büyük medenî kabiliyeti, bundan sonraki inkişafı ile, âtinin yüksek medeniyet ufkundan yeni bir güneş gibi doğacaktır.

Türk milleti,

Ebediyete akıp giden her on sene de, bu büyük millet bayramını daha büyük şereflerle, saadetlerle huzur ve refah içinde kutlamanı gönülden dilerim.

Ne mutlu Türküm diyene.

ALTIN ANAHTAR

Son açtığı bayındırlık eseri Tuncelindeki Singeç köprüsü, son açtığı fabrika da Nazilli kombinasıdır.

O'nun geleceğini bildikleri için, Nazilli'de bir (Altın Anahtar) hazırlamışlardı. Bu ince jestten memnun, anahtarı kilide soktu, uğurlu olsun, dedi ve üzerinde bırakmadı, yanında duran Başvekil Celâl Bayar'ın mendil cebine yerleştirdi:

«— Altın, milletin hazinesinde durur..» dedi.

★ — FİKİR ve ÜLKÜ VERASETİ :

Eliyle yazmış olduğu metinle söylediği metin arasındaki fark, Atatürk'ün rejim ve millet dâvâlarında düşüncelerini apacık anlatır.

Böyle bir mukayese bize: «Atatürk'ün siyasî vasiyeti yoktur..» iddiasının da temelsizliğini ortaya koyar: Atatürk'ün siyasî vasiyeti vardır ve bu dileklerin hemen hemen hepsi, ONUNCU YIL NUTKUNUN ASLI içindedir. Yalnız, muhakkak olan şudur ki, bu vasiyet, bir şahıs veya zümreye asla emanet edilmemiştir. Çünkü Mustafa Kemal'in bütün hayatında istinad noktası, halk ve onun sağduyusu olmuştur. Daima aklın ardında gitmiş ve emeklerini bir ülküye bağlamıştır. Bu sebeple O'nun vârisleri böylesine veraset hareketinin sahibleri olmak gerekirdi.

Halefleri de, getirdikleri neticeler de meydandadır...

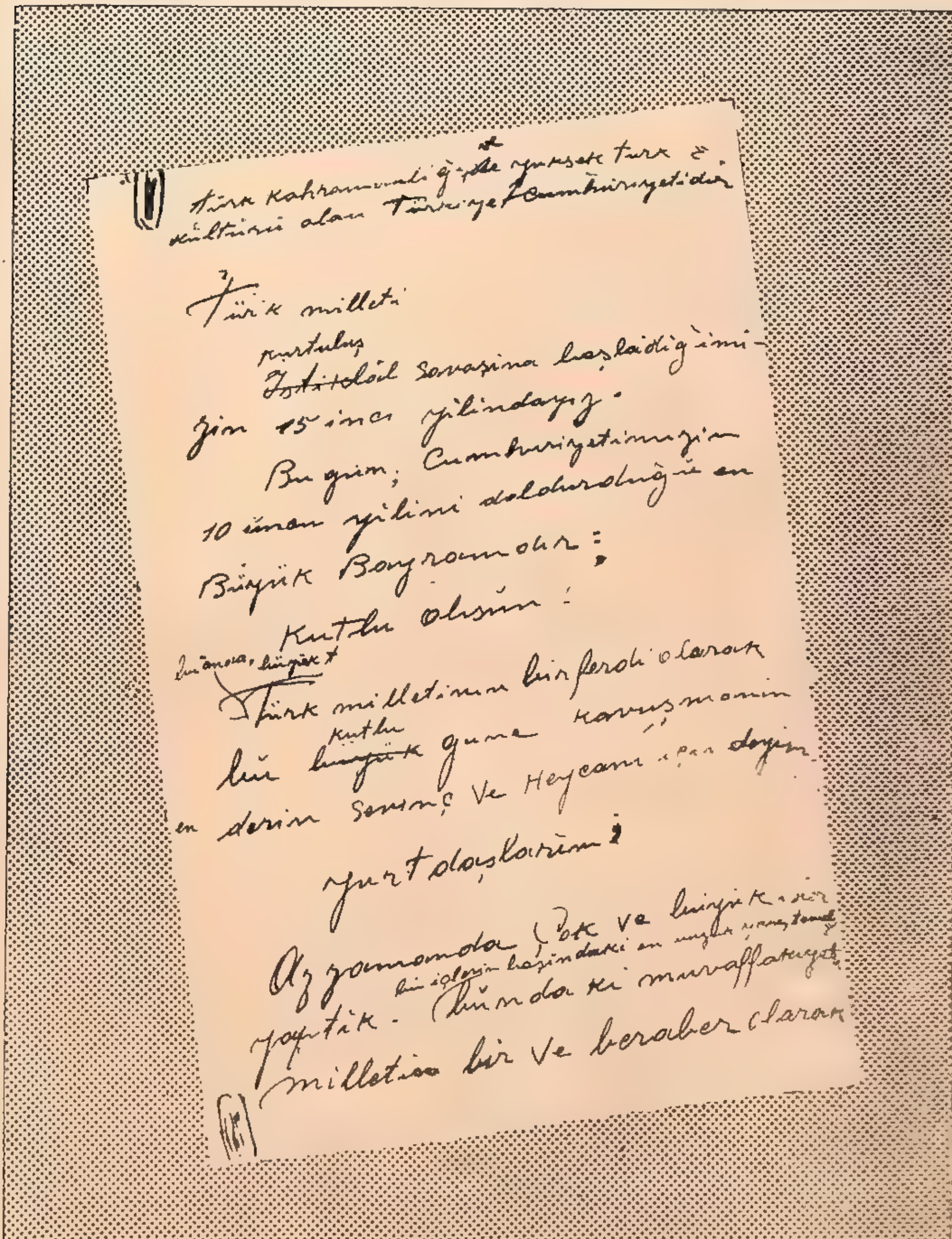

(1) türk kahramanlığı ile yüksek türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyetidir.

Türk milleti

kurtuluş ~~İstiklal~~ savaşına başladığımızın 15 inci yılındayız.

Bugün; Cumhuriyetimizin 10 uncu yılını doldurduğu en Büyük Bayramdır;

Kutlu olsun!

bu anda, büyük Türk milletinin bir ferdi olarak bu kutlu ~~büyük~~ güne kavuşmanın en derin sevinç ve heyecanı içindeyim.

Yurtdaşlarım;

Az zamanda (çok ve büyük işler yaptık. Bu işlerin başında en yükseği ...) bundaki muvaffakiyet milletin bir ve beraber olarak

ATATÜRK'ün kendi el yazısı ile ONUNCU YIL NUTKU nun aslı. Sahife: 2

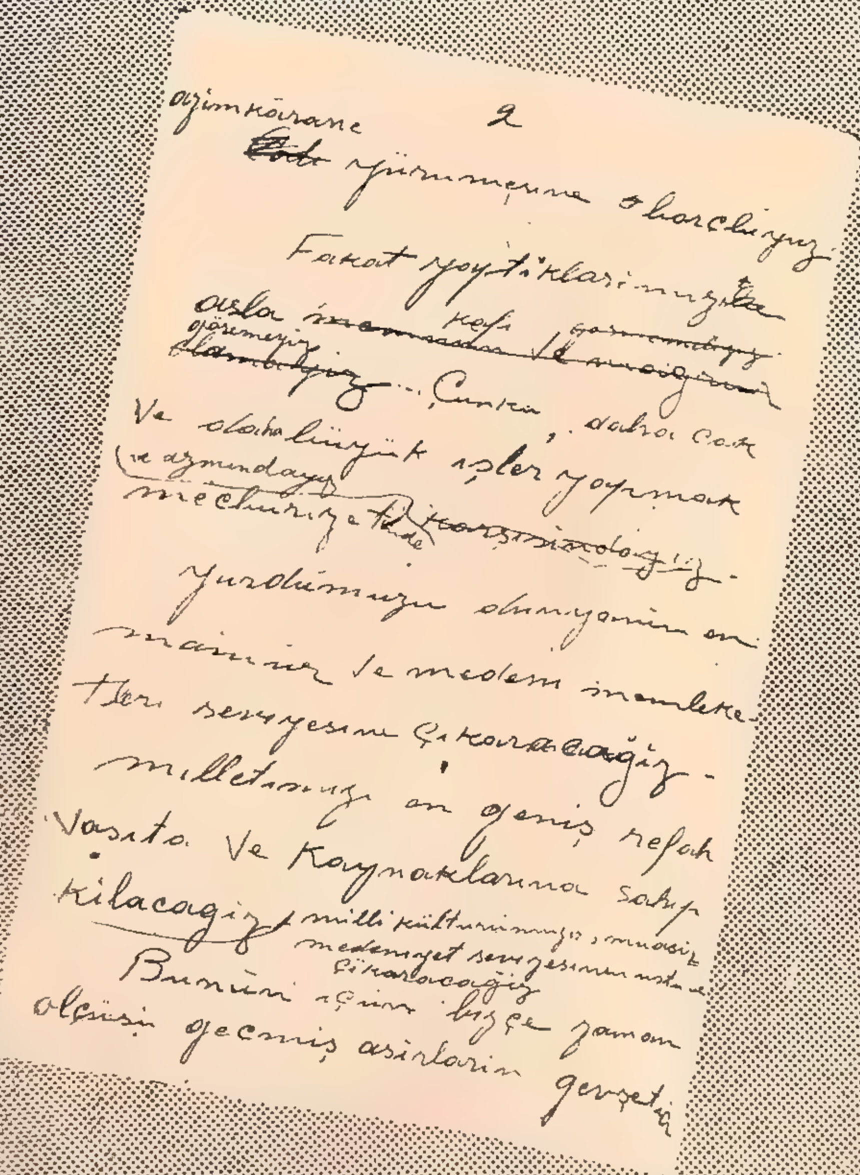

azimkârane 2

~~Çok~~ yürümeğe mecburuz.

Fakat yaptıklarımızı ~~ile~~ asla kâfi göremeyiz. Çünkü, daha çok ve daha büyük işler yapmak mecburiyetinde ve azmindeyiz ~~bulunacağız~~.

Yurdumuzu dünyanın en mamur ve medeni memleketleri seviyesine çıkaracağız.

Milletimizi en geniş refah vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız; millî kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız.

Bunun için bizce zaman ölçüsü geçmiş asırların gevşetici

ATATÜRK'ün kendi el yazısi ile ONUNCU YIL NUTKU nun aslı. Sahife: 3

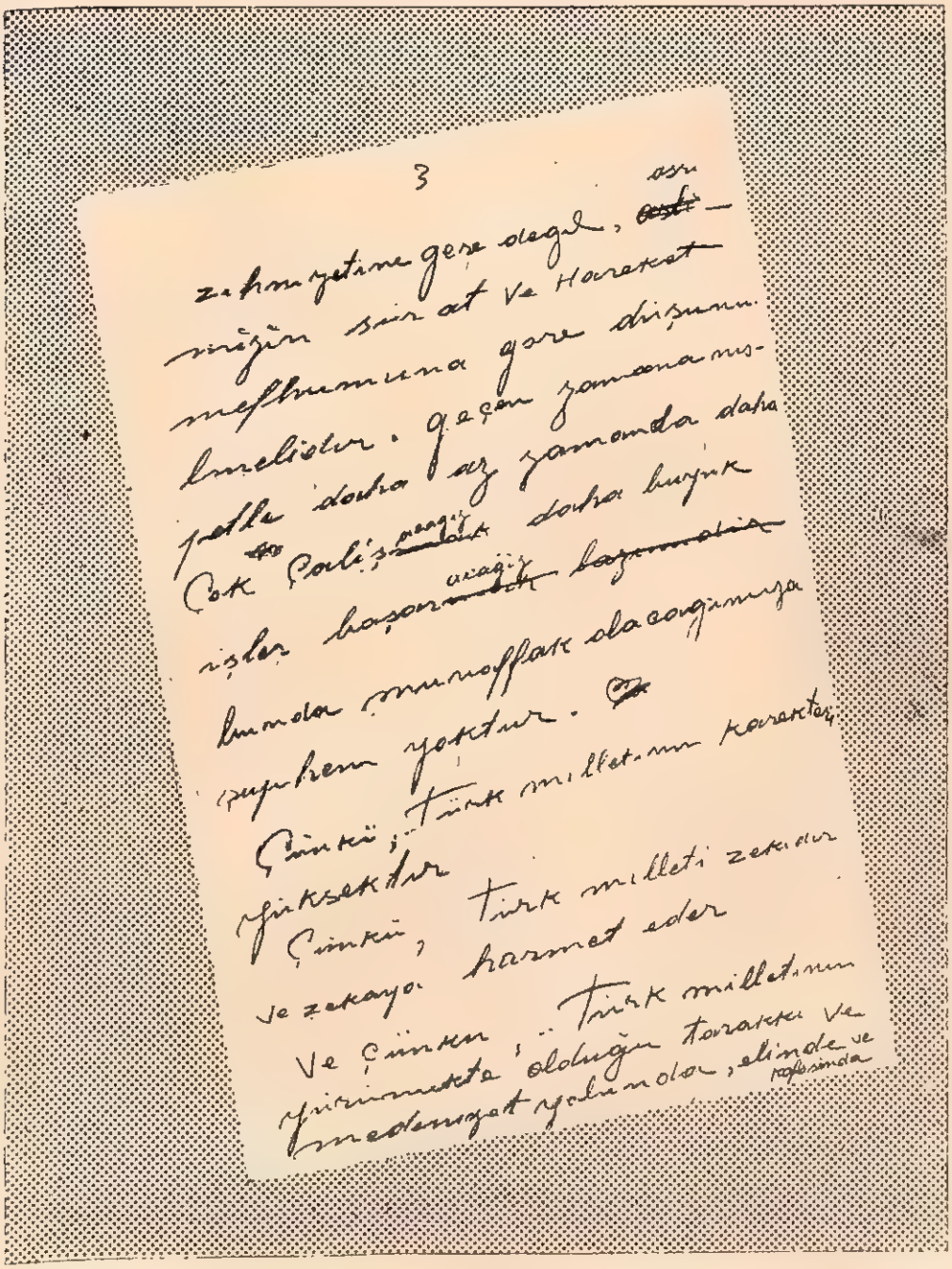

3

zihniyetine gore olacak, asri
onun sair at ve Hareket
meşhumuna gore düşünmeliler. geçen zamana mukabil daha az zamanda daha
Çok çalış büyük işler başarmak daha büyük
bunlara muvaffak olacağımıza
şüphem yoktur.
Çünkü; Türk milletinin karakteri
yüksektir
Çünkü, Türk milleti zekidir
ve zekaya hürmet eder
Ve çünkü, Türk milletinin
yürümekte olduğu karakter ve
medeniyet yolunda, elinde ve

ATATÜRK'ün kendi el yazısı ile ONUNCU YIL NUTKU nun aslı. Sahife: 4

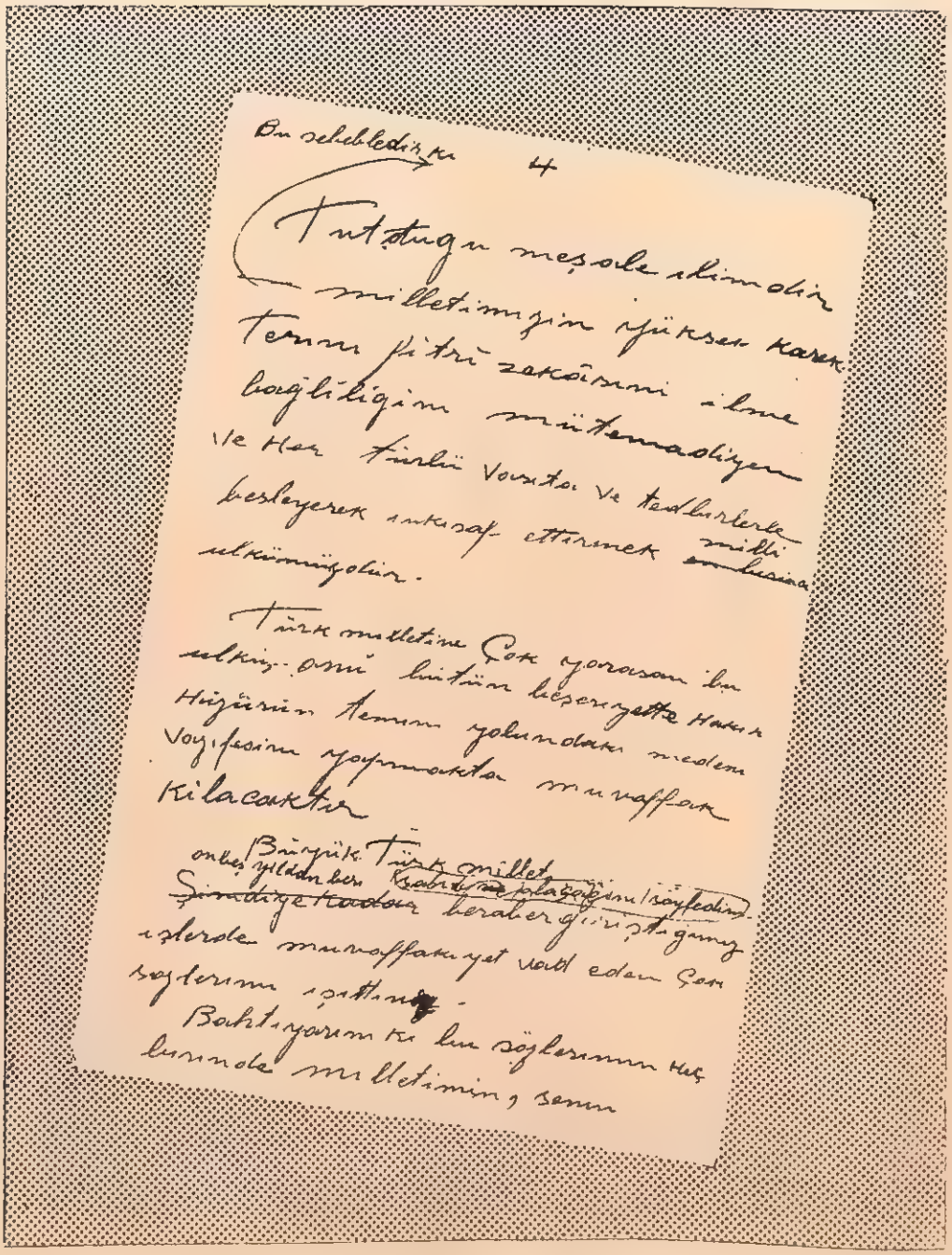

Bu sebebledir ki 4

Tuttuğum meşaleden ilhamla alır
milletimizin yüksek karakter
temiz fikir zekâsını ilme
bağlılığını müteşebbisliğini
ve her türlü Vuruş ve tedbirlerle
besleyerek inkişaf ettirmek milli
ülkümüzdür.

Türk milletine çok yaraşan bu
ülkü; onu bütün beşeriyette Hakiki
Hüviyetin temsil yolundaki medeni
Vazifesini yapmaktan muvaffak
kılacaktır.

Büyük Türk milleti
onbeş yıldan beri ~~kabiliyetini isbat~~ ettiği
~~Şimdiye kadar~~ beraberinde yürüdüğümüz
üzerinde muvaffakiyet vadi eden çok
büyük sözlerimiz işittiniz.

Bahtiyarım ki bu sözlerimin hak
bunda milletimin, benim

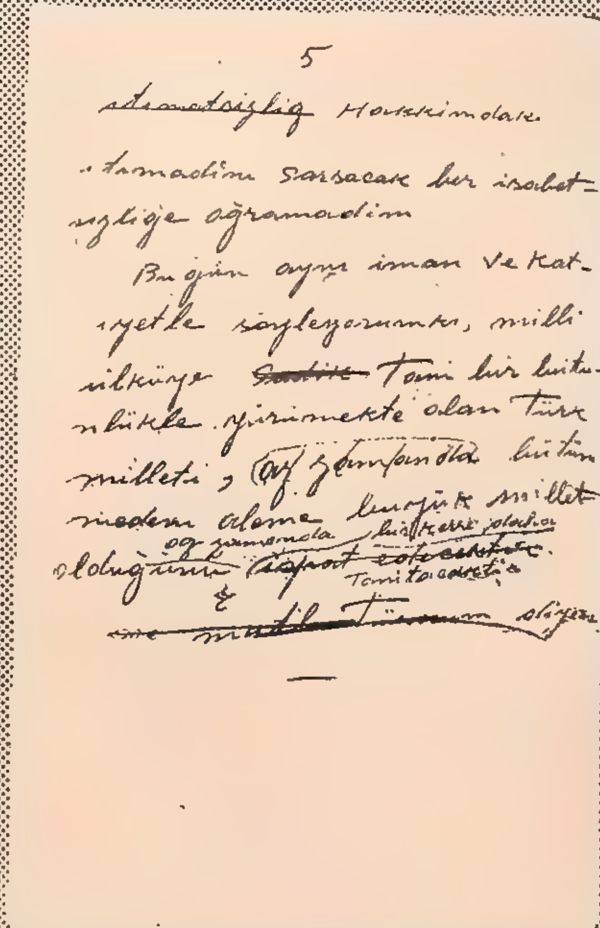
5

~~sizliğe~~ Hakkımdaki

...tamadım sarsacak bir isabet-
sizliğe uğramadım

Bugün aynı iman ve kat-
iyetle söylüyorum ki, milli
ülküye ~~[illegible]~~ Tam bir bütü-
nlükle yürümekte olan Türk
milleti, az zamanda bütün
medeni âleme büyük millet
olduğunu ~~ispat edecektir~~.
[illegible] Tanıtacaktır.
~~[illegible] millet Türk~~ [illegible]

ATATÜRK'ün kendi el yazısı ile ONUNCU YIL NUTKU nun aslı. Sahife: 6

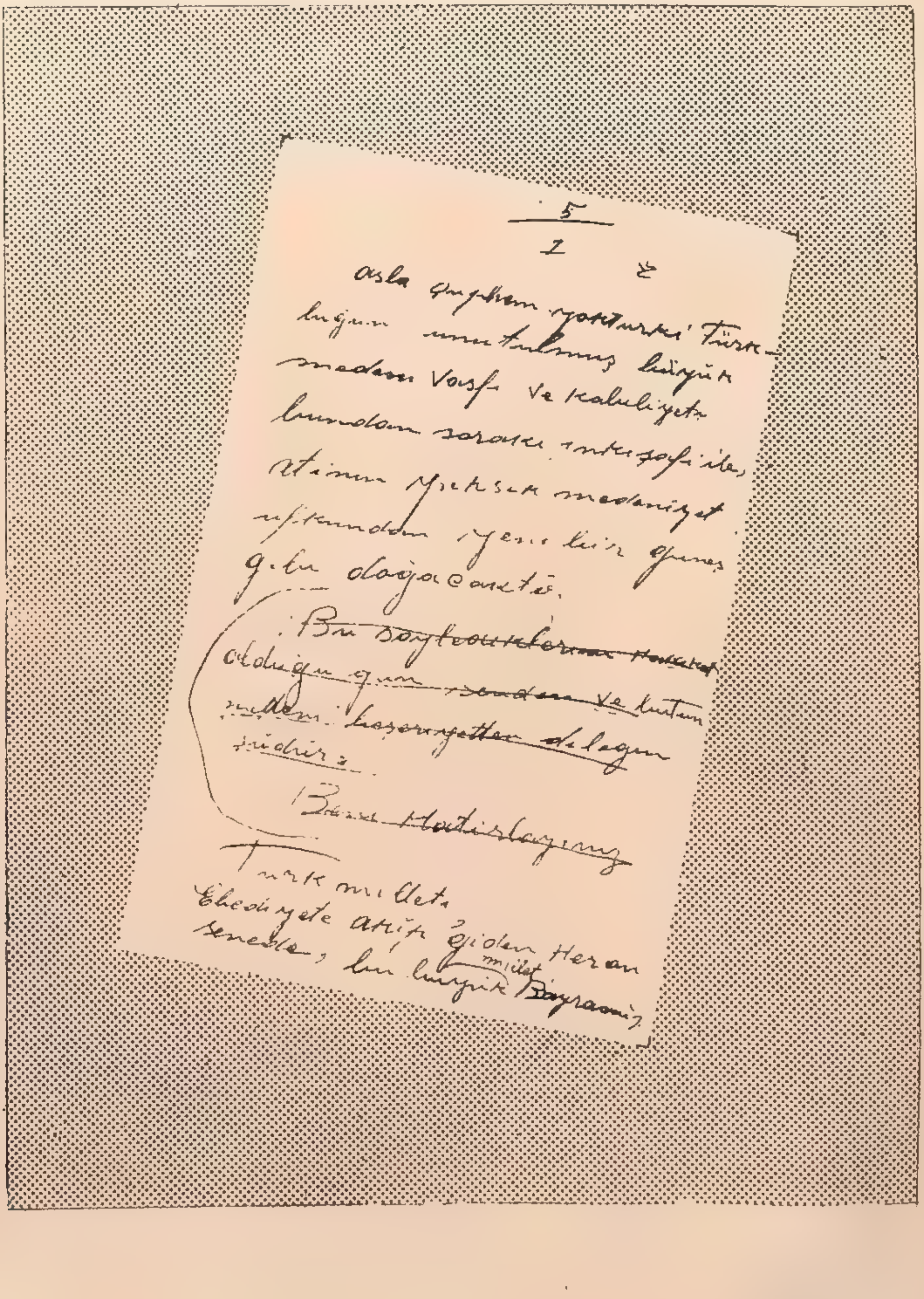

5
1 2

asla şüphem yoktur ki Türk-
lüğün unutulmuş büyük
medenî vasfı ve kabiliyeti
bundan sonraki inkişafı ile,
atinin yüksek medeniyet
ufkunda yeni bir güneş
gibi doğacaktır.

~~Bu söylediklerimi hakikat~~
~~olduğu gün senden ve bütün~~
~~milletimden başarıyetten dileğim~~
~~şudur:~~

~~Beni Hatırlayınız~~

Türk milleti
Ebediyete akıp giden Her on
senede, bu büyük millet Bayramını

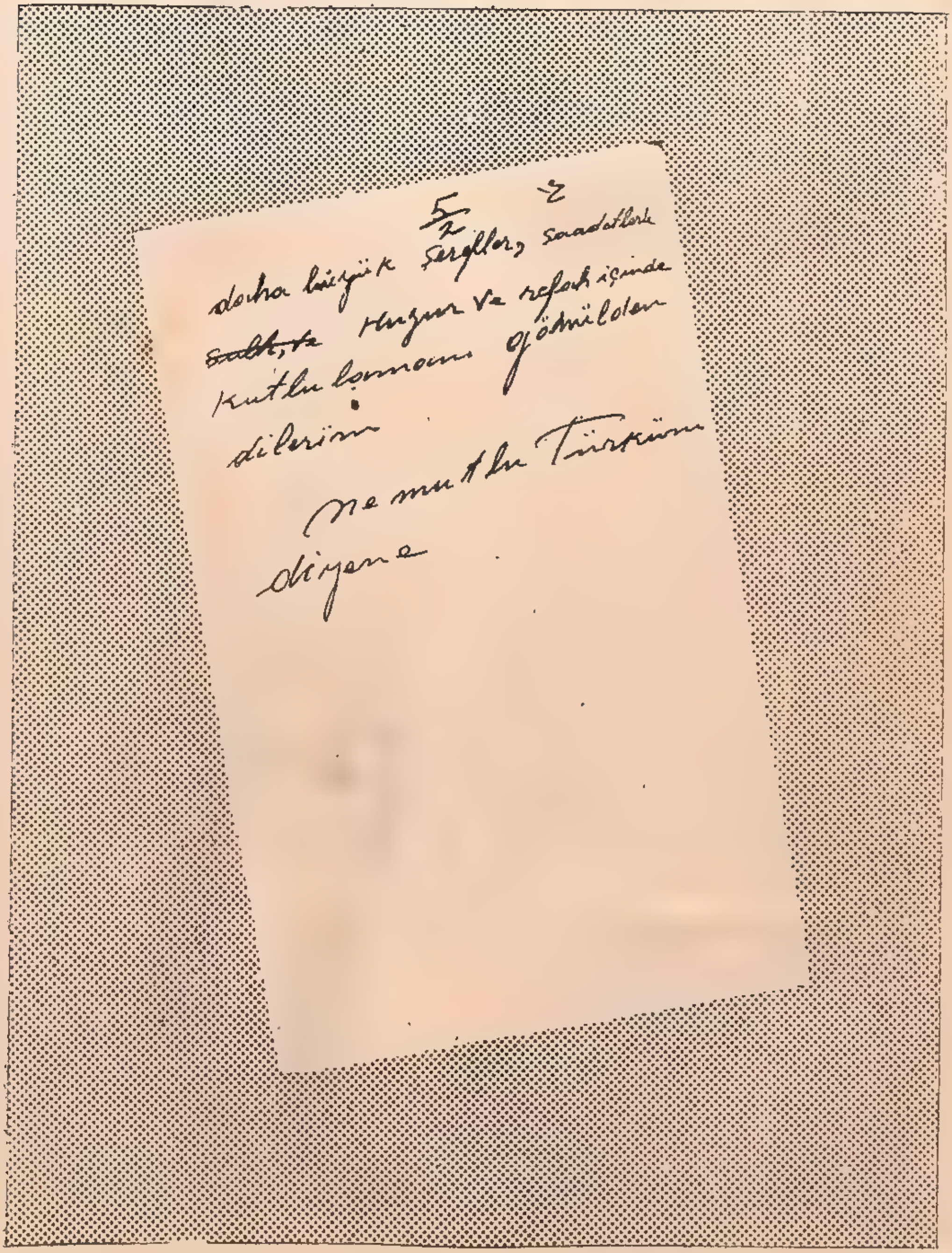

daha büyük şerefler, saadetlerle
huzur ve refah içinde
kutlulamanı gönülden
dilerim
Ne mutlu Türküm
diyene

HAFIZANIZI VE GÖZLERİNİZİ HAKEM YAPARAK CEVAP VERİNİZ :

Bu Kimdir ?

Yanda klisesini gördüğümüz zat, Millî Mücadelenin en buhranlı devrinde cephe kumandanı, Millî Müdafaa Vekili ve Dahiliye Vekili olarak hizmet etmiş ünlü bir kumandanımızdır : Zerafeti, kibarlığı ve hoşsohbetliği ile de tanınmıştı. Mücadelesindeki cesareti kadar, salon adâbına olan bilgisi ile de tanınmış ve ömrünün son senesine kadar bu vasfını muhafaza etmişti. Bütün ısrarlara rağmen hatıralarını yazmamış, her şeyi tarihin vefasına bırakmıştı. Bilhassa, İstanbul şehrinin kendisi ve hizmetlerini unutmuş olması, gerçekten büyük bir vefasızlıktır. Lûtfen, hafızanızı hakem yaparak, cevap veriniz :

Bu Kimdir ?

NOT :

Dokuzuncu sayımızın «bu kimdir?» sahifesindeki genç, gözlüklü zat, bugünün dünya yüzünde hariciye vekillerinin «duayen»i olan, Atatürk devrinin Dış İşleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras'tır.

Ne mutlu Türküm diyene

(Kendi el yazısı ile)
ATATÜRK

TÜRK ŞECERESİ

(Şecere-i Türk)

Yadigâr Han Oğlu
Ebûl' Gazi Bahadır
Hanın ölümsüz eseri

— 10 —

★ «— CELÂLETTİN'İ ÖLDÜRMEYECEKSİNİZ!...»

Bu gece Cengiz Han öylesine arkadan yardım aldı ki, bütün çevre Moğul askeri ile doldu, taştı. Moğullardan çok mal elde eden Celâlettin ordusunda ise Seyfüddin Ağrak ile Melîk Han kuvvetleri arasında çapulun bölüşüşünden anlaşmazlık çıkmıştı. Celâlettin böyle günde böyle bir sebeple aralarında anlaşmazlık çıkan iki Başbuğunu birden azarladı. Seyfüddin Ağrak, bütün Kanglı oymağını alıp Kirman dağlarına çekildi, Celâlettinin ordusu gücünü çok kaybetti. Bunun üzerine Harzem Yiğidi, Sünd suyunun arkasına geçip orada vuruşmayı göze aldı. Cengiz de bunu bilmiş gibi ay ışığındaki savaş tanyeri ağarıncaya kadar devam etti. Cengiz en usta noyanlarını Sünd suyunun geçitlerine göndermiş bütün nehri iki kıyıdan tutmuştu. Celâlettinin bir askerine karşılık on Moğul vardı. Han, bu çokluğu ile Celâlettinin başa çıkamıyacağını biliyordu. Hemen noyanlarına şu haberi gönderdi:

O meşhur «Çin Seddi»ni bağ çiti gibi aşarak, koca ülkeyi atlarına meydan yapan Moğul akınının başlıyacağını bildiren Cengiz Han'ın ültimatomunu, İmparator Çang'a Beşbalık Mandarin'i okurken.
(H.M. Burton'un renkli tablosundan.)

«— Eğer Celâlettini öldüren olursa onu da ben kendi elimle öldürürüm. Onu diri isterim. Bu buyruğumu her noyan, yanındakilere iyice belletsin. Ona zarar vereni de, noyanı ile birlikte ağaca gererim.»

★ — «BİR BABADAN OĞUL DOĞARSA BÖYLE DOĞSUN!...»

Tan yeri ile beraber Moğullar Celâlettinin üzerine saldırdılar. Harzemler Başbuğu nereye akın ederse,

karşısında sed gibi Moğulları buluyordu. Askeri durmadan kırılıyordu. Yanında kendisinin yetiştirdiği has askeri vardı. Bunlar ancak ancak beş yüz kişi idiler. Hepsi öyle usta kılınç sallıyorlardı ki, önlerine çıkan Moğul kuvveti eriyordu. Han, yine bir tepe üstünde bu savaşı yüreği çarparak seyrederdi. Bir vakit geldi ki, Celâlettinin çevresinde elli kişi bile kalmadı. Hanın şaşkınlıktan açılan gözleri önünde bu elli kişi Celâlettine ancak bir insanın geçebileceği kadar yer actılar. O, ağzında hançeri, bir elinde mızrağı, ötekisinde kılıncı üzerine saldıran Moğullara öylece ılgar etti ki, tüm gerileme oldu, göz kapayıp acıncaya kadar bu bosluktan elbiseleri ile kendisini suya attı, nasıl da gömülmedi, bilinmez, bir balık kadar kolay yüzerek karşı kıyıya çıktı. Han dayanamadı, yanında olan oğullarına döndü, sesinin bütün gücüyle havkırdı: **«— Bir babadan oğul doğarsa iste böyle doğsun. Bir ana oğluyla övünürse işte böyle övünsün. Bir ulus başbuğum var diyebilirse böyle başbuğu olsun.»**

Han, Celâlettinin iki oğlunu tutsak etmişti, Onlara ilişmedi, yanına aldı. Durbay Noyanla Bellâ Noyan'ı Celâlettinin ardından gönderdi. Asıl kuvvetlerini alıp Semerkand'e döndü. Kışı orada geçirdi.

★ — KEFENSİZ GÖMÜLEN DÜNYA PADİSAHI :

Baharla beraber Han, Harzemşah Mehmet Töküs'ün ardından yeni kuvvetler gönderdi. Sultan Mehmed, Herattan geçmişti. Kendisini kovalayan Cebe Noyan, Sultanın Irak tarafına geçip yeni savunma hazırlıkları yapmak ülküsünü öğrenince yanındaki otuz bin seçkin atlı ile Kazvin'e yöneldi. Mehmet Töküş ise, Nizamüddin, Ebül-Meslî Kâtib, Ziya-ül Mülk adlı beylerini bırakıp Rey üzerinden Kazvin'e geldi. Burada, Sultan Rüknüddin adlı oğlu otuz bin askerle bulunuyordu. Sultan Mehmet oğullarını, kızlarını, anası ve bacılarını oğullarından Sultan Gıyasüddin ile sağlam bir kale olan Karandar'a göndermişti.

Cebe Noyan ve Sabutay Bahadır Nişapur önlerine dayandılar. Haber salıp amân dilemelerini bildirdiler. Beyler şu karşılığı verdiler: **«— Onlar Sultan Mehmedi ararlar. O burada yok. Biz kendi töremizle yaşarız. Eğer Sultan Mehmed'i elde ederlerse başkaca başbuğumuz kalmaz biz de kendilerine şehrin anahtarlarını iletiriz.»**

Bunun üzerine Cebe Noyan onlara Cengiz Hanın Uygur diliyle yazılmış şu buyruğunu iletti: **«— Tanrı dünyayı bana vermiştir. Her kim ki bana bağlı ve benimle olur, ona gençlik, mutluluk, baysallık vardır. Her kim ki beni saymaz, istemez, karşıma geçer ona da ölüm vardır. Çocukları da köleliğe düşer, bayrağı sürünür.»**

Nişapur amân dilemedi, savunmıya hazırlandı. Cebe Noyan, Handan şu buyruğu almıştı :

«— Ben sizi kale, toprak almıya göndermem. Ben Sizden Harzemşâh Mehmet Töküş'ü diri - ölü isterim. Siz, her tan yeri güneşe bakacak, gece ay ışığı arıyacak, bulamazsanız karanlığı göz gücüyle yenecek, onun ardından koşacak, ele geçireceksiniz. Ben buralarda çok eyleşmem. Karakuruma döneceğim. Bana orada erişirsiniz. Yolunuz açık olsun.»

Cebe Noyan Rey kalesini alıp Sultan Mehmedin ardına düştü. Moğulların böylecesine dört konak kendisine yaklaştığını öğrenen Sultan Mehmed Karandar kalesine zorlukla sığındı. Buradaki savunucular azalmış, dağılmıştı. Oradan Geylân taraflarına geçti. Moğullar ardında idiler. Geylân önlerinde çetin bir savaş oldu. Sultan Mehmed savaşın sonunu beklemeden Kulzem kıyılarına çekildi. Çocuklarını Karandar kalesinde bırakmıştı. Burasını ele geçiren Moğollar Harzemşahlar devletinin bu bahtsız ve akılsız son padişahının çocuk ve karılarını, hazineleriyle beraber ele geçirdiler, oradan İllâl kalesine yöneldiler. Sultan

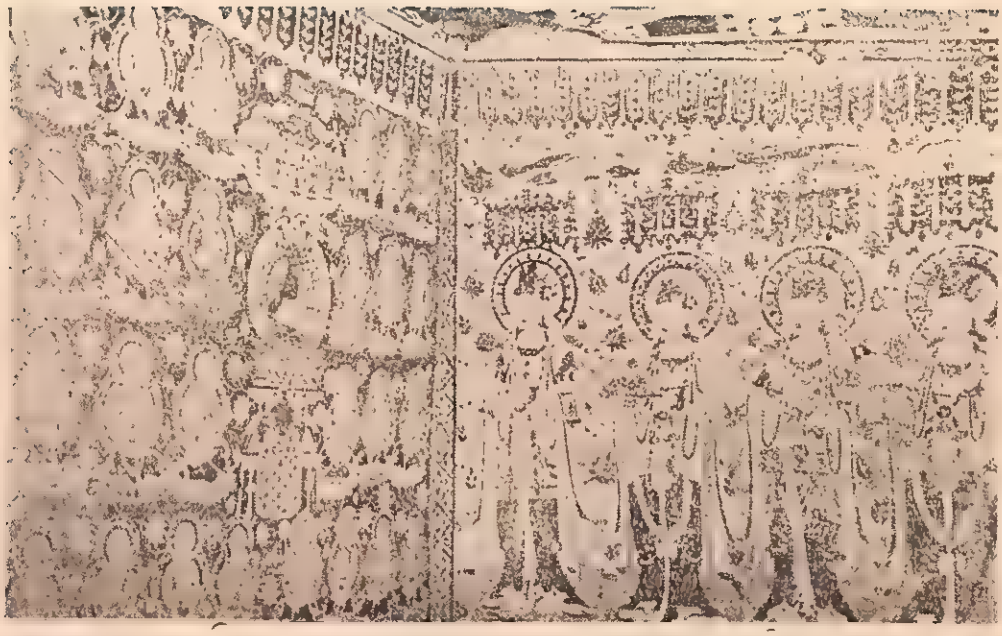

Türk Ana-Vatanı, sadece büyük devletler ve fetihlerin değil, büyük din ve maneviyat hareketlerinin de feyiz aldığı ülke idi. Türklerin bütün devletlerinde vicdan hürlüğünün tam tecellisi vardı. Doğu Türkistan'daki kazılardan meydana çıkarılan dünyanın en eski Budha mâbedlerinden birisinin duvar motifleri.

Mehmed'in pek sevdiği iki küçük oğlu da burada idi. Cebe Noyan bunları tutsak kılıp Cengiz Hana gönderdi. Böylece Sultan Mehmed'in yanında oğullarından ve başkaca yakınlarından hiç kimse kalmamıştı.

Cengiz Han kendisine gönderilen bütün şehzadeleri hiç acımadan öldürdü: «— **Harzemşâhlar uruğundan hayatta kimse kalırsa yarın bizim başımıza dert olur. Kuşku içinde devlet olmaz**» dedi. Sultan Mehmet Töküş, Hazar suyunun kenarında bu haberi alınca öyle dertlendi ki, yasından bayıldı, bir daha ayılmadı. Yirmi bir yıl acuna söz dinletmiş, altın yollarda dolaşmış ve bir inmarıyla uçan kuşu durdurmuş bu yüceler yücesi Hakanı gömmek için kefen bulamadılar da elbisesiyle gömüverdiler. 617 Yılan Ayı'nda olan bu ölümle, koskoca Harzemşâhlar ülkesi silindi, gitti.

İlâl'i alan Moğullar Nahcına ve Azerbaycanı ele geçirdiler. Kafkaslara indiler. Şimahi'den kılavuzlarla Kıpçaklar ve Alanlar üzerine düştüler, bunları da silip süpürerek Rus Knezlerini dize getirdiler. Öyle Rus kırdılar ki sanılırdı ki dünyada Rus'un adı kalmaz. Amma onlar sonra yine ürediler. Bunları öğrenen Han, Cebe Noyan'la Sabutay Bahadır'a önce armağanlar verdi. Dönüşlerinde onları dizinin dibine oturttu : «— **Artık koca dım. Amma yüce Tanrı bana dünyayı verdiğini inanmıyanlara da gösterdim. Bunlar sizlerin kılıçlarıyla oldu. Bu sonuç hepimizin kanı, alın teri...**» dedi. Han artık, dünyanın geri kalan yerlerini de Gök — Moğul — Türk bayrağının altına toplayıp buyruğu olmadan uçan kuşun kanad çırpmamasını istedi.

★ — **TULİ HAN'ın HORASAN SEFERİ :**

Savaşların böylece utkular (**zaferler**) halinde birbirini kovalama-

sı, Cengiz Han'ın acun (dünya) egemenliği ülküsünün eşiğine getirmişti. Belh'in ele geçmesinden sonra Horasan'ın fethi gerekiyordu. Harzemşâhların en ünlü komutanları ve seçkin askerleri bu diyarda idi. Cengiz Han, oğlu Tuli Han'ı Merv üzerine gönderdi. Bu yüzyıllarda Horasan dünya cennetiydi. Sultan Mehmet Töküş'ün emiri Mecid-ül-Mülk Horasan valisi idi. Sultan, baştan aşağı sanat eserleri, esenlik ve bayındırlık içinde olan Merv'in Moğullara karşı koymadan teslimini buyurukladı. Bu ferman bütün Horasana yayılınca bir çokları gözyaşı döküb karalar bağladılar. Artık anlasıldıki Moğul gücüne karşı koymak kimsenin elinden gelmez...

Şehrin komutanı Baha-ül-Mülk, Sultan Mehmet Töküş'ün buyruğunu dinliyerek Moğul başbuğuna kalenin anahtarlarını teslim etti. Noyanlar, şehrin amân dilemesini kabul ettiler, canları ve malları bağışladılar. Daha ileriye geçtiler. Mazenderân ve Şehristâna doğru koyuldular. Moğol kuvvetleri Merv'den ayrıldıkları zaman Sultan Mehmed'in bir zamanlar hassa serdarlığını yapmış olan Türkmen Boğa, çevredeki balta geçmez, insan dinlemez ormanlarda kurul kurub kendi bayrağı altına tüm ayaklananları toplamıya başladı. Türkmenler, Tacikler, Nokerler hep onun bayrağı altına girdiler. Burada kuvvetli bir ordu toplandı. Türkmen Boğa Merv'i beklenmedik zamanda ele geçirdi. Sultan Mehmed'in ölümü ile yanına varan Mecid-ül-Mülk'ü sehre sokmadı. Tuli Han, Merv'de olan bitenleri öğrenince oraya yedi bin seçkin atlı gönderdi. Merv'i kuşatanlar çetin savaşlardan sonra bu bayındır şehre girdiler ve talan ettiler. Yazır kalesine kapanmış olan Türkmen Boğa da buradan kaçıp Moğullar üzerine ılgar etti. Yedi gün yedi gece dile gelmez savaşlar oldu, sular kırmızı aktı, sonunda Tuli Han başına miğferini alıp yaya şehrin kalesine candangeçtileriyle birlikte saldırdı, ay tolun halinde idi, gece, dündüze benzerdi, tan yeri ağarırken Türkmen Boğa'nın son yiğitleri ile Moğulların kalabalık ordusu arasında umutsuz savaş oldu. Merv ile beraber çevresindeki yerleri de alan Moğullar şehri verlebir ettiler. Cocuklar, ihtiyarlar, kadınlar da arada olarak halkı pay ettiler. Tuli Han, bundan sonra kendilerine kimseler karsı koymasın diye Merv'in ünlü bilgini Seyyid İzüddin'i öldürülenlerin sayımı için yanına dört yüzü aşkın yazman verip iletti. Ölülerin savımı onbeş gün sürdü, yer yer insanların ölüsü dayanılmaz kötü kokular, geçici hastalıklar yaptı. Sonunda öğrenildi ki, ölenler ona üc kerre yüz bindir. Tuli Han, bir yıkıntı hâline gelen Merv'den ayrılırken şehrin ulularından Emîr Ziyaüddin'i ilbay eyledi, ona dedi ki :

«— Ormanlarda saklananları topla, kaçan ortaya çıksın, ekinler ekilsin, toprak derinliğine kazılsın ki bu kan kokusu ile onun anıları gözlerde ırak olsun...»

★ — SULTAN CELÂLETTİN'in YENİ SAVAŞLARI :

Tuli Han bundan sonra Nişapur ve Herat üzerine yürüdü. Nişapur halkı âman dilemis, Han istenen âmanı vermemişti. Çetin cenkler oldu. Nişapurda çok kan döküldü, oradan Herrat'a gelen Tuli Han'ın karşısına Celâlettin Harzemsâh'ın pek sevdiği komutanlarından Melik Şemsüddin çıktı. Burada da kıyasıya savaşlar oldu. Sel gibi akan Moğul kuvvetleri önünde Herat da dayanamadı. Bu bayındır şehir de yerle bir edildi.

Bu sırada Celâlettin, topladığı az sayıda amma canlarını utku (zafer) e adamış yiğitleriyle Gazneyn ile Bâmyan arasında Tuli Han'ın önüne çıktı. Celâlettin, her zaman yaptığı gibi birden baskınla Moğul ordusunu gafil avladı, pek çok Moğul'u öldürdü.

Ebul' Gazi Bahadır Han'ı dinlemiye devam edeceğiz.

Hâsılı yok bir zemine düştük, zaman utansın!..

MEDENİYET HAMURU VE BİR FEDAİ

☆ KISA BİR TARİHÇE

Bizde Semaniye ve Süleymaniye gibi devrinin en yüce iki «Üniversite» si varken Fransa'da Sorbon yoktu: Kanunî, Birinci Fransuvayı Şarlken'in esaretinden kurtaracak, kurtulan Fransa Kralı önce Kolej dö Frans'ı kurtaracaktı. Sorbon, Batı Medeniyetinin bir anıtı gibi yükselirken, bizde, Kimya'yı Simya'ya, Astronomi'yi ilm-i cefr'e terkeden gerileme, daha üç kıt' aya hâkimken o koskoca imparatorluğumuzu zaman zebûnu yapacaktı.

Ve, bütün bu çöküş'ün iç yüzündeki hadiselerden birisi de, İstanbul'un fethinden sonra şimdiki Kâğıthane köyünde kurulan kâğıt değirmeninin, İkinci Bayazıt'ın saltanatı devrinde durması idi. Taa Üçüncü Ahmed'e kadar imparatorluğumuz, Rönesans'dan sonra gerçek adı «medeniyet hamuru» olan kâğıt'tan mahrum kaldı: Millî kâğıt'tan!.. Nevşehirli İbrahim Paşa'nın ıslâhatçı ve ilerici kafası, İbrahim Müteferrika'nın matbaasına gerçek değer verebilmek için Yalak—Âbâd (Yalova) da kâğıt fabrikasını kurduğu ânda, kültürün ana maddesine nasıl «millî» damgası vurma himmetini göstermişse, Patrona Halil zor balığı da, geriliğin ve cehaletin damgasını, kâğıt fabrikasını kapatarak vurdu: O gün bugün, her iktidarın iç yüzünde gerçek kıstas kâğıt sevgisi ve kâğıt nefreti'dir!

Üçüncü Selim, Nizam-ı Cedid adı altında «yeni bir devir» in beratını, 1803 de Beykoz'da Hünkâr İskelesinde yeni bir kâğıt fabrikası kurma didinmesinin samimiliğine bağladı: Tanzimat'tan sonra, 1844 de, İzmit'te başka bir kâğıt fabrikası kurulması hazırlığı içinde iken, (ıslâhat fermanı) nın gönüllere getirdiği huzur içinde 1856 da İzmir'de hususî sermayenin ilk kâğıt fabrikası işledi. Bütün bunların hiç birisi «tesadüf» değildi: Kendimize gelmenin ve devre ayak uydurmanın, yaşamaya azimli, medenî ve muteber olmanın gerçek hüccetleriydi: Biz de anlamıya başlıyorduk ki, kâğıdı millî olmıyan bir istiklâl ve medeniyet sadece hazin bir masal'dır...

1890 da, Beykoz'da temeli

Mehmet Ali Kâğıtçı, Yetişme yıllarında Hannover Teknik Üniversitesinde, Feyz aldığı ünlü sellüoz mütehassısı Profesör Dr. H. Ost ile.

(Onun bugünkü akibetini bilse, hocası, ilmin başına gelene mi yanar, verdiği emeğe mi?)

atılan büyük ve modern kâğıt fabrikası, 1912 ye kadar işlemeyince ve nihayet makineleri sökülüp satılınca, İmparatorluğumuzun artık kurtuluşunun hayâl olduğunu anlamak için başkaca isbata lüzum var mı idi? Bunca acı derse ve intibah tokadına rağmen, kâğıdın değerini, yâni millî kültürün hayat âmentüsünü kavrıyamamış bir devlet sistemi için beka ve hayatiyet iddiası safsata idi: 1915 de sökülen Beykoz kâğıt fabrikasının makinelerinin taşınışı, İmparatorluğumuzun naaşının teşyii oldu.

Doğrusu budur ve gerisi avunmadır.

☆ SERDEN GEÇTİLER..

Biz, gayrının ölçüsü içinde anlaşılması ve anlatılması güç bir milletizdir...

Her temel sahaya dikkatle bakınız: Biz, şerefli, itibarlı, refahlı, medenî, hatırlı bir devlet ve millet olabilme yolunda temel olacak her mevzu için nefsini adamış insanlar çıkarabilmenin bahtiyarlığı içindeyizdir: Örnek aradığımız zaman elimizin böğrümüzde kalmamasına imkân veren bu cömertlik, ne yazık ki, çok zaman «öncü» leri yine kendi elimizle fedâ etmenin mazhariyetsizliği içinde hüsrana uğramıştır: Tarihlerimiz, sadece sınır ve savaş boylarında zafer için kendisini fedâ edenlere «serden geçti» der. Yok, yok... Biz, her temel alanda böylesine fedaîler, böylesine ömrünü vakfedenler, böylesine can adamış'lar, böylesine mefkûreciler çıkarmışızdır: Bunlar içinde öyleleri vardır ki, bir Batınî'nin kafaya ve bedene hâkim zerresine değişmez inancını kıskandıracak bağlanış içinde nefsini dâvasına adamışlardır.

Cumhuriyet devri, millî kâğıda böylesine bir fedaî' nin yorulmak bilmez ve ümitsizlik tanımamış himmetiyle kavuşmuştur: İnancını, yeterli ilminin ve ihtisasının feragatkâr azmi ile tamamlıyarak, içerden ve dışardan önüne çıkmış engelleri yıkabilmiş olan bir idealistin... 6 Kasım 1936 İzmit kâğıt fabrikasının törenle resmî işletmiye açıldığı gündür: İçinde bulunduğumuz 1964 yılı kasım ayından yirmi sekiz yıl önce... Bugün, Cumhuriyet devri millî kâğıt sanayiinin gerçek ve fedakâr kurucusu Mehmet Ali Kâğıtcıyı hatırlıyan kim var?

Kâğıdı «millileştirmek», ekmeği kendi buğdaymın unu ile yuğurmakdan farksız değildi: Hatta, eğer müstakil ve hür bir vatanın fikirde ve dâvâda mücadelesini kendi öz kâğıdı ile yapmamak bedbahtlığına uğramış bir ülke için bu yoksunluk, elbetteki birincisinden de acı idi. Osmanlı İmparatorluğunun bütün devirlerinde olduğu gibi Cumhuriyette de, görünür ve görünmez düşmanlarımız, kâğıt denilen «medeniyet hamuru» nu kendi öz malımız olmayı başaracak bütün himmetlerin önüne dikilmişlerdir: Açık ve gizli olarak!.. Tam bir akıl ve mantık hükmü olarak denilir ki, eseri kuranı işinin başından uzaklaştıran sebeblerin iç dokusunda bu hiyanet ve ihanetin izlerini bulmamak elden gelmez: Çünkü böylesine bir darbeyi, sadece, gaflete bağlamak safdillilik olurdu.

☆ HAYATINDAN ENDİŞE EDİLEN ADAM:

İkinci Dünya Harbinin çıkışı ile beraber, zafer peşinde olanlar, silâh ve ekmekle müvazî olarak kâğıt'ı da düşündüler: Çünkü kâğıt fikri ve inancı, bağlanılmış millî dâvânın bölünmez varlığı yapabilecek biricik kudretti: Devrimiz, şuuru ve gayeyi, vicdanların malı yapabilme devri idi ve bu büyük himmeti de beyaz kâğıdın konuşturulması temsil ediyordu.

İkinci Dünya Harbi içinde Mehmet Ali Kâğıtçı, çeşidli şer kuvvetlerinin zoru ile işbaşından uzaklaştırılınca, İzmit tesisleri durma tehlikesi gösterdi ve o günün iktidarı, dışardan bir mütehassıs

İntak-ı hak

Bu sahifeleri matbaaya vermek üzere arkadaşım Mustafa Unan'a sunduğum anda, muhterem ve aziz dostum üstad Mehmet Ali Kâğıtçı'dan bir mektup aldım: Almanya'da toplanan ilk dünya yağ kongresine murahhas âza olarak davetli olan üstad, celse başkanlığına seçilmişti... Türkiyenin gıda rejiminde «yağ derdi»ni hatırlayınız ve dünya çapındaki bir kongrenin, O'nu başkan seçtiğini düşününüz.. O misilsiz tevazuu ile bu seçilişi şöyle anlatıyor:

«— Memleketimiz için şayan-ı iftihar telekki eylediğim bu şerefli vazifeyi kabul edip Hamburg'a geldim. Başarmıya çalışıyorum.»

⁂

Şair ne güzel söylemiş:

Kesb-i hüner âlemde değildir hüner ancak,
Ehl-i hünerin kadrini bilmek de hünerdir.

Elâlem, bizim ihtisasa, hakka, kıdeme, bilgiye, yeterliğe ve fazilete arka dönmüş eyyamcılığımıza ve avâreliğimize fiske değil, uyarma şamarı atıyor amma görünen odur ki, intibah duygumuz böyle itâblara karşı kızarma hassasını kaybetmiş...

İlmî araştırmaları, Türk kâğıt Sanayiin in kuruluşundaki başarıları takdirle karşılanan Kağıt Mühendisi ve Kimyager Mehmet Ali Kağıtçı'ya Avrupa Kağıt Mühendisleri ve Sellüloz Kimyagerleri Umumî Hey'eti kararı ile, 3 Temmuz 1963 çarşamba günü Baden-Baden'de törenle Birlik Genel Başkanı tarafından altın Şeref ve Takdir Yüzüğü beratı verilirken.

aradı: Kâğıt sanayiinin vatanı olan ve harbe girmiyen Nordik ülkelerden birisi olan İsveç'ten... Stokholm elçiliğimiz câzib şartları ilân edince, milletlerarası kâğıt kartelinden sefaretimize şöyle bir suâl geldi:

«— Mehmet Ali Kâğıtçı öldü mü?»

Çünkü, dünya yüzünde kâğıt ve sellüloz endüstrisinde kimlerin ne yapabileceğini bilen bu uluslararası teşkilât, bir ülkede, Mehmet Ali Kâğıtçı çapında otorite hayatta iken, o ülkenin bir başka yetkiliye ihtiyacı olmadığını ve olamıyacağını biliyordu. Onların havsalasının alamıyacağı «bizim işlerin içyüzü» idi.

Bundan sonrası, bir tarih mecmuasının konusu değildir. Bu memleketin öz kıymetlerini nasıl yok yere harcadığının ve sonra, en ulvî gayelerinin eşiğinde nasıl sürünüp düştüğünün acı hikâyesidir. Yüz karasını bir kaç cümleye sığdıralım: Türkiyenin ilk kâğıt mühendisi, Türkiyede Darülfünûndan kimyager olarak çıktıktan sonra, vatanında kâğıdın bir «ithâl maddesi» olarak kaldığı müddetçe, kültürün de millileşemiyeceğini, millileşmemiş bir kültürle de gerçek hürriyet ve istiklâlin kurulamıyacağını kavrıyarak, kâğıtçılığı «ebedî meslek» olarak seçip, Almanya ve Fransada amelelikten başlıyarak Teknik Üniversiteye, kâğıt mühendis mektebine, bir (A) dan (Z) ye kadar bütün amelî ve nazarî merhaleleri başarı ile aşıp Yüksek Kâğıt Mühendisliği diplo-

masını aldığı Journal Officiel de la Republique Française'in (Fransa Cumhuriyeti resmî gazetesinin) 195 sayı ve 22-23 Ağustos 1927 tarihli sayısında ilân edilen Mehmet Ali Kâğıtçı baştan sonuna kadar «eseri ve emeği» olan İzmit Kâğıt Fabrikalarının başından Atatürk'ün ölümünden sonra atılmış ve ogün bugün, güya ihtisas diye bağıran, güya milletin parası ile milletin hayâlleşmiş ümidlerini gerçekleştirme iddiası ile kurulmuş müesseselerin başına, politika ve ahbablık yoluyla «adam kayırma» illetiyle mücadele iddiasıyla vatanın kaderini eline alan çeşidli iktidarların hiç birisi, «medeniyet hamuru» nu hakiki anlamı ile, bolluğu, kalitesi, ucuzluğu, her türlü yeterliği ile «Türk milletinin hakkı» haline getirme kudretinde olan bu adamı, «işinin başında» bırakamamıştır: Çünkü buna cesaret edememiştir. Çünkü kâğıt, telkin ve fikirleri insanın temel maddesidir. Onun üzerinde hâkimiyet, bir başka sanayi kolu üzerindeki iddiaya benzemez: Asrımız, inançlar yolunun fethi devridir. Onu, böylesine idealist ve her türlü politika tecellilerinin üstünde ilim ve fazilet sahibine bırakabilme, bu ülkede, hangi siyasî cereyanın havsalasına sığar?

Mehmet Ali Kâğıtçı, öz evlâd emeği ile tüttürdüğü medeniyet bacasının bütün vatanı iyi ve ucuz kâğıdın himmetiyle kültür ışığına kavuşturma nöbeti başından atıldığı günden bu yana, hemen hemen çeyrek asırdır, ya köşesinde bir vefa ve kadirbilirlik tezahürü bekledi, ya kendisini avutmak için son vazifesi İstanbul Hıfzıssıhha Enstitüsü Müdürlüğü gibi hizmetlerin sonunda, altmış beşini doldurarak «emekli» oldu: Tepeden tırnağa kadar hayatiyet, enerji, yaratma gücü olan bir delikanlı—emeklil.

Türk kâğıdının bu ilk — ve zannedersem de son!.— fedaisi, elinizdeki dergi için lutfettiği değerli bir yazıya, İbn-i Kemâl'in şu berceste hükmü ile başlamıştı:

Mahv olub gitmez mürur-u dehr ile baki kalır
Hâme ile safha-ı evrakla mezkûr olan

O, önce o evrak'ı, yâni şâmil manasıyla kâğıd'ı, bu vatanda (Türk'ün malı) yapmıya, sonra da bütün dertlerinden kurtarmıya, sadece kültürün ve hür fikrin temel maddesi yapmıya ömrünü adamıştı: Fasik-i mahrûmlar, bu vatana onu da çok gördüler...

Türk Devletçiliğini, Kemalist rejimin temellerinden birisi sayan Atatürk:

«— En çok muhtaç olduğumuz sahada, bütün millî kuvveti teksif ederek, en güzel neticeyi, en güvenilir yoldan, en lâyık ellere, en kısa zamanda almak...» olarak tarif etmişti...

«— En muhtaç olduğumuz saha» ve «—En lâyık el..»

Eğer Mehmet Ali Kâğıtçı, eserinin başında kalsa bir (nizâm-ı âlem) kuracaktı ve bu bilgi-feragat düzeni Devlet Sanayii İşletmeciliğinde ihtisas ve faziletin zaferi olacaktı. Bu örnek içinde kendi maddî manevî yetersizliklerinin isbatını bulacak olan zihniyet ve kadronun ayaklanmaması mümkün mü idi?

Şu satırların her kelimesi sarih isbat ve delillerin himayesindedir. Amma hiç bir yiğit, Onu, milletin ve memleketin derdine devâ yapamaz. Çünkü bazen bir tek adamın haksızlık hüccetinde bütün bir ülkenin çilesi vardır.

İzmit kâğıt fabrikasının işletmeye açılışının yirmi sekizinci yıldönümünde bu satırlar, bilgili, ihtisas, kıdem ve hakka karşı yönelmiş şahsî sultanın feryadı değildir: Bu direniş ve sesleniş başkalarının vazifesidir. Benim buradaki hicranım, medeniyet hamuru olan kâğıda, dünya yüzünde en az sahib ve halâ orta-çağ şartları içinde kıvranmasının asıl illetini bulamamış olan bu ülkeye, cehaleti yenerek, yaşadığı çağa erişebilecek olan bu vatana, şu temel zaferi kazandıracak biricik dayanç olan ucuz, kaliteli, bol kâğıdı, bugün çürüyen ve atılan binbir iptadaî maddeden istendiği kadar verebilecek bir insanın insafsızca, hattâ hayasızca unutulmuş olmasıdır.

Dünya yüzündeki son müstakil Türk devletini, sadece ve yalnız, kültür seferberliği kurtarabilir: Bu seferberliğin temel maddesi de millî kâğıt'tır: Ucuz, çok ucuz, bol, çok bol, hâkim siyasî kuvvetlerin sultasından kurtarılmış su ve hava kadar milletin olmuş bol ve ucuz kâğıt... İyi niyetli denemeler, gönülden kurtuluş yolları arama cehidleri, kalblerde ve kafalarda yeşermiş fakat kâğıdı bulamadığı için meçhulde kalmış ışık-seslenişler, çürümekten böylece kurtarılacaklardır. Bu sebebledir ki, Türklüğün öz kaynaklarına dönüşü, gerçeği arayışı, acı ve koyu bir devlet merkeziyetçiliğinden sıyrılarak hür ferdiyetçiliğe dönüşü, baskı altındaki fikirlerin bol, ucuz ve sahibi olmanın imtiyaz olmaktan kurtulmuş millî kâğıt sayesinde mümkün olacaktır. Bu netice bir tarih mazhariyeti'dir ve sadece bu sebeble mevzu, elinizdeki derginin sahifelerinde yer almıştır.

Yarının nesilleri, medeniyet hamuru olan kâğıda, Afrikalı Siyah'dan veya yüz yıl önce tebeamız olub «domuz çobanı» dediğimiz Balkanlı'dan neden utanç verecek kadar az sahib olduğumuzun ebedî lânete müstahak suçlusunu veya suçlularını aradığı zaman bunların söylenmiş olduğunu görerek, hükmünü hiç içi titremeden versin diye...

Siz de yazdınız

Teşekkürlerimiz

Sizlere ayırdığımız sahifelere, lûtfediyor, tarihin huzuruna çıkarmaya değerli gördüğünüz hâtıralarınızı, duyduklarınızı, hafızanıza tevdi edilenleri gönderiyorsunuz. Birinci sayımızın 45 inci sahifesinde hülâsalamaya çalıştığımız şekil ve ölçüler içinde göndereceğiniz yazıların, sizlere ayrılmış sahifelerde geliş sırasıyla neşrine devam edeceğiz. Emek ve himmetlerinize teşekkürlerimiz.

☆ **TÜRK ADALETİ:**

Geçenlerde gazetelerde okuduk. Amerika'da bir yargıç trafik kaidelerini ihlâl ettiği için kendi kendini mahkûm etmiş, adâlet ve vicdan huzurunda parlak bir imtihan veren bu yargıç, elbette mes'ud ve bahtiyardır. İçinde adâlet ve vicdan duygusu taşıyan her insan, milliyeti ne olursa olsun, asil hareketinden dolayı bu yargıcı yürekten alkışlamıştır.

⁂

Bir an gözümüzü beşyüz sene evvelin İstanbul'una çevirelim:

(Bir hıristiyan, bir deve satın alıyor. Maalesef aldatılıyor. Deve topal ve hasta. ama olan olmuştur. Giden gitmiştir. Ne yapsın bu talihsiz adam? Koşuyor derdini Hıristiyan komşusuna anlatıyor. Komşusunun tavsiyesi:

Mahkemeye git hak ara.

Adam irkiliyor. Mahkeme hak verir mi diyor. Türkler İstanbul'un fethinin zaferi ile sarhoş, Padişahı da öyle, Kadısı da. Komşusu ısrar ediyor:

«— Sen beni dinle. Mahkemeye git, hak ara.»

Hıristiyan davacı istemiye istemiye mahkemenin yolunu tutuyor. Bekle Allahım bekle. Ne gelen var ne giden. Zaman geçiyor ve bu arada hasta, arızalı deve de ölüyor. Dert ikileşti şimdi. Paraya mı yanarsın, yoksa deveye mi, Başlıyor ağlamaya. Derken efendim kadı çıkıp geliyor. Olayı baştan sona dinliyor ve emrini veriyor:

«— Hatunumun mücevherlerini getirin.»

Mücevherler geliyor.

İkinci emir:

«— Mücevherler satılsın.»

Mücevherler satılıyor. Ve, arkasından karar:

«— Mahkemeye özürlü de olsa geç gelişimden ve vaktinde dâvâya başlayamayışımdan ötürü ölen devenin tazmini bana düşer.»

Hıristiyan dâvacının göz yaşı dinmiştir.

Faruk YÜCE — Maraş

☆ **— ATATÜRK'e AİT BİR VESİKA:**

Yıl: 1938, 10 Kasım sonrası... O acı mâtem günlerimizden birinde, Şiran Müftüsü muhterem Hasan Fahri Polat ile rahmetli Atatürk'e dâir konuşuyorduk. Bu vatan perver, âlim ve fâzıl zâtın «ERZURUM KONGRESİ» ne katılarak faâl bir rol oynadığını yakından bildiğim için, kendisinden, o târihî günlere âit bâzı hâtıralarını anlatmasını rica etmiştim.

Şiran Müftüsü, hâlâ, o efsânevî günlerin heyecanını yaşamaktaydı. Bir ân, içinde zekâ kıvılcımları parlıyan, gözlerini kapadı. Sonra, vecidli uykusundan uyanarak, âdetâ mırıldanır gibi:

— «Azizim, dedi, büyük adam olduğunda dost, düşman herkesin ittifak ettiği Atatürk'ün eşsiz dehâsından doğan o târihî günlerin menkıbelerini gazete, mecmua ve kitaplarda okuyorsunuz. Benim, bu kıymetli hâtıra ve vesikalara ilâve edecek, neyim olabilir ki?.. Zâten teessürümün şiddeti de, bunları anlatmama mânidir. Fakat, mâdem ki ısrar ediyorsunuz, Erzurum Kongresi'ni müteâkip memleketimize döneceğimiz sırada Atatürk'ün bizzat kaleme alarak bendenize lûtuf buyurdukları bir mektuplarını göstereyim.»

— «Çok iyi edersiniz. Bu da sizden bizlere ve yarınki Türk nesillerine bir hâtıra olur.»

Dedim. Bunun üzerine yerinden kalktı, bitişik odadaki sandığında fevkalâde bir ihtimamla sakladığı bu kıymetli hâtırayı bana uzattı.

Eski harflerimizle yazılan ve aradan 19 yıl gibi uzunca bir zaman geçtiği için kenarları sararmıya başlıyan mektubun metni, aynen, şudur:

«Şiran Müftüsü Hasan Fahri Efendi Hazretlerine,

Erzurum Kongremizin hin-i küşâdında ve hitampezîr olması münâsebetiyle îrad bu yurduğunuz arabca beliğ ve fasih ve maksada tamâmen mutâbık hitâbeniz, Cemiyetimiz târihinde, pek kıymetli hâtırat olarak mahfuz kalacaktır. Bulunacağınız mahallerden dahi lâtif sözlerinizle mâli mektuplarınızı almakla mübahi olacağım, Cenâb-ı Hak, hayırlı seyahat müyesser buyursun âmin!..

Mustafa Kemâl
9 Ağustos 1935»

F. Cemâl Oğuz ÖCAL
Eyüp — İst.

MİLLİ TASARRUFUN
SENBOLÜ

TÜRKİYE İŞ BANKASI

paranızın... istikbalinizin emniyeti

LÛGATÇE

Ahkâm : Hükümler.
Arz-ı ubudiyet: Kulluk sunma, bağlılık bildirme.
Ahfad : Torunlar, gelecek nesiller, ileriki kuşaklar.
Bais : Sebeb, sebeb olmak.
Balkan Antantı : 1934 'de, Türkiye, Yunanistan ,Yugoslavya, Rumanya arasındaki karşılıklı saldırmazlık ve dostluk anlaşması.
Cehl : Bilgisizlik.
Ceriha : Yara.
Cerbeze : Güzel söz söyleme. (lâf ebeliği anlamına da gelir.)
Cemm-i Gafîr : Aşırı kalabalık, yığın.
Dehr : Felek, dünya.
Derkâr : Açık, belli.
Eşcar : Ağaçlar.
Esbab : Sebebler, dayanaklar.
Eslâf : Geçmiş nesiller.
Fıtrî : Yaradılıştan, doğuştan.
Fariğ : Vaz geçme.
Gayr-ı Müsmire : Verimsiz, sonuç getirmemiş olan.
Gavail : Caileler, dertler.
Hamlacı : Pazar kayıklarının başucunda olan kürekçi, çekici.
Itıkname : Esirlikten kurtuluş belgesi, özgürlük vesikası.
İhkak : Hak etme.
İnkiraz : Dağılma, çöküntü.
İptina : Ona dayalı, onun üzerinde.
İçtinab : Kaçınma, geri durma.
İstimal : Kullanma.
İbzal : Verme, esirgeme.
İn'am : İkram, nimetlendirme.
İlâ ahir-i zaman : Dünya durdukça.
İctiras : Cesaret edebilme.
İnkiyat : Baş eğme, kabullenme.
İmtisal : Örnek olma.
İdbar : Düşkünlük, çöküntü.
İkbal : Yücelme yükselme
Kesb-i liyakat : Değer bulma, lâyik olma.
Kisbî : Yaradılıştan.
Küşat : Açma.
Konsültasyon : Danışma, elbirliği ile inceleme.
Kavanin : Kanunlar, yasalar.
Kemal : Yücelik, tamlık.
Muhat : Çevrili.
Murassa : Süslü, gözalıcı görünüşlü.
Muhassala : Netice, sonuç.
Mühlik : Tehlikeli.
Mekâtib-i Âliye : Yüksek okullar.
Mevrus : Miras kalmış.
Mefruş : Döşeli.
Muhasemat : Çarpışma, çatışma.
Mesail : Meseleler, sorunlar.
Menabii tabiiyye : Tabiî kaynaklar, yaradılıştan olanlar.
Müterakki : İlerlemiş olan.
Niyaz : Yalvarma.
Müdavi : Devam eden, bakan.
Mevad-ı Muhatiye : Tıb terimi olarak: bulaşıcı maddeler.
Muayede Salonu : Tören yeri.
Milel-i Mütemeddine : Medenî milletler, ileri uluslar.
Muhallefat : Arkasında kalanlar, bıraktıkları değerli anılar.
Melûf : Bağdaştırılmış, birleştirilmiş.
Meclûb : Bağlı
Mücerreb : Denenmiş, tecrübe edilmiş.
Malûl : İlletli, özürlü, sakat.
Mütenevvi : Dağınık, çeşitli.
Mebni : Dayalı, o sebeble.
Mübeddel : Değiştirilmiş, ona dönmüş.
M.M. Gurubu : Millî Mücadelede, İstanbulda kurulmuş olan gizli mücadele teşkilâtı. Ankaraya malzeme ve kurtuluş savaşına katılacakları görüyordu.
Müttefik Komiserliği : Mütarekede İstanbul'da İngiliz, Fransız, İtalyan işgal kuvvetlerinin müşterek makamı.
Münkalip : Benzemiş, uymuş.
Muazzez : Kutsal.
Melâlli : Kaderli, dertli, üzüntülü.
Mağmum : Gamlı, acılı.
Medar-ı Tizkâr : Anılmasına yarıyan.
Münbais : Ondan ötürü, sebeb olan.
Nâbeca : Yakışıksız.
Neşide : Güzel, kafiyeli söz.
Otantik: Olduğu gibi, güvenilir, aslına uygun.
Re's-i kâr : Başa geçen, iktidarı ele alma.
Rûsûm : Resimler, vergiler, baclar.
Selâset : Açıklık, berraklık.
Sun'ı taksir : Kusur işleme, bilerek hata yapma.
Selîs : Açık, inandırıcı.
Samiin : Dinleyiciler.
Sayha : Feryat, avâz, bağırma.
Sahaif : Sahifeler.
Slogan : Benimsenen timsâl, ülkü erki.
Sââkit : Sükût eden, susmuş.
Selâtin : Sultan'ın çoğulu. Sultanlar, Hükümdar soyu.
Şibih Cezire : Yarım Ada.
Şin : Leke.
Terviç : Benimseme, beğenme.
Tahfif : Hafifletme.
Tekabbûl : Üzerine alma.
Temlik : Mülkleme, bağışlama.
Teşvi : Uğurlama.
Tedvin : Düzenleme
Tekvin : Kurma, yaratma.
Tekrîm : Saygı sunma.
Tevkîr : Anma.
Telehhûf : Ürkme, korkma.
Umur : İşler, emekler.
Ulüvvü cenâb : Yücelik, bağışlayıcılık, ikramcılık gösterme.
Ünsiyet : Alıştırma, ısındırma, yakınlaşma.
Velûd : Verimli.

ÖZÜR DİLERİZ

Bu sayımızda, ölüm yıldönümü dolayısiyle ATATÜRK'e daha geniş yer verebilmek için «Boğazlar» ve «İnançlar yoluyla iktidar mücadelesi» tefrikalarımızı koyamadık. Allah'ın izniyle, önümüzdeki sayıdan itibaren devam edeceğiz.

AKBANK *İKRAMİYE APARTMANI*

Şimdi de

Yeşilyurt'ta

★

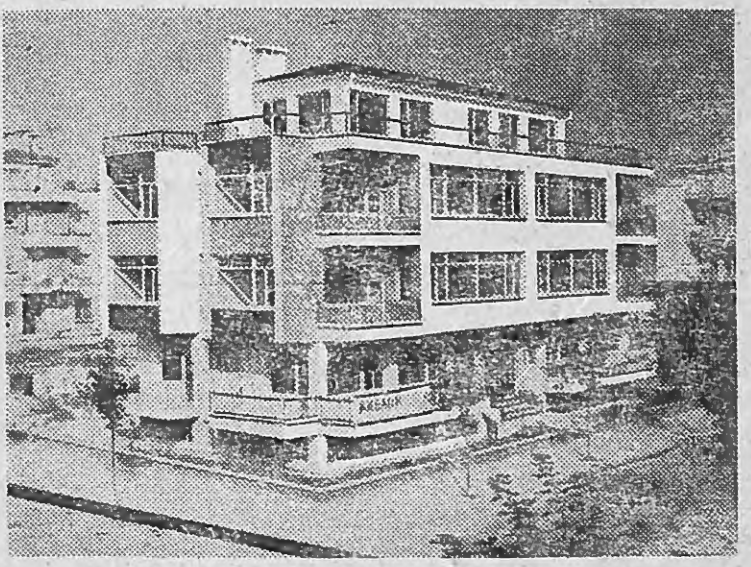

Bu emsalsiz dairelerden bir tanesine sahip olabilmek için hesap açtırmakta acele ediniz.

VADELİ HER 100,
VADESİZ HER 200 LİRAYA
BİR KUR'A NUMARASI VERİLİR.

AKBANK

Cemal Kutay

TÜRKİYE İSTİKLÂL VE HÜRRİYET MÜCADELELERİ TARİHİ

★ — İkinci Sultan Hamid'den, Atatürk'ün ölümüne kadar geçen 63 seneyi 6400 sahifede veren büyük eser.

★ — 600 sahifelik cildler, yeşil pantazot cildli olarak yirmi, bin sahifelik sonuncu cild, kırk liradır.

★ — On cildin yekûn bedeli 220 liradır. Eser hazırdır. Ödemeli olarak birden gönderileceği gibi, bir kaç kısımda da gönderilebilir.

★ — Eserin muhtevası ve hususiyetlerini izah eden broşür isteyiniz.

ELBİSELİK
PANTALONLUK

Akfil
·SANFOR·

RAHAT - PRATİK - TERLETMEZ
YIKAMAKLA ÇEKMEZ

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 2 SAYI : 10 KASIM 1964 FİATI : 250 KRŞ.

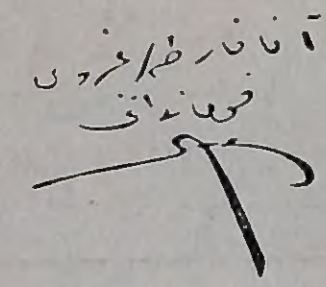

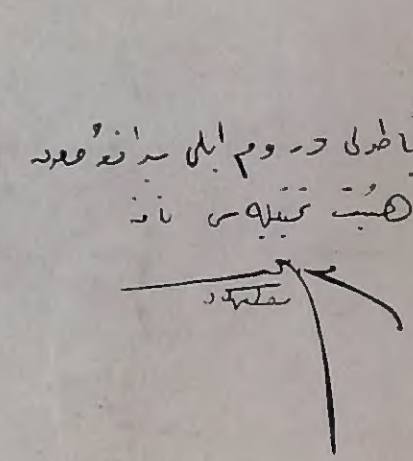

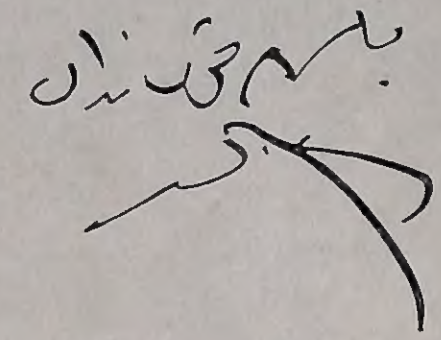

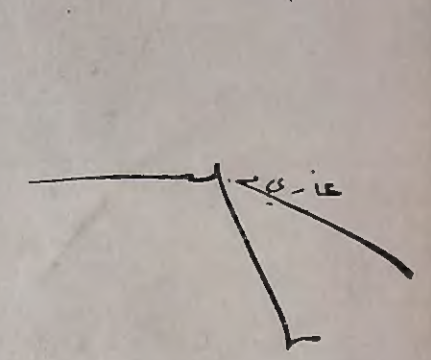

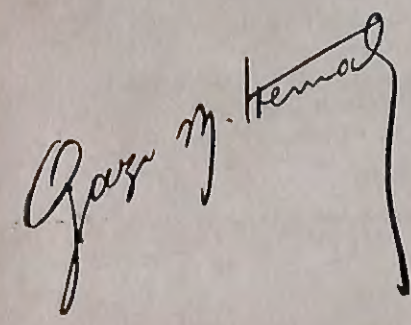

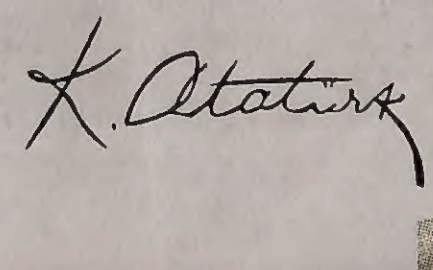

Açık Haberleşme

Sayın Hüsamettin Divanlıoğlu - Kastamonu.

Osmanlı şehzadelerinin çoğu, müzikle uğraşırlardı. İçlerinden bazıları, üstadları hayran bırakacak kadar başarı göstermişlerdir. Bunlara ait nükte ve fıkralar da vardır. Meselâ, Sultan Reşad'ın büyük oğlu Ziyaettin Efendi çok güzel kanun çalardı. Şehzade bu hususta o kadar şöhret bulmuştu ki saray halkının çoğu o kanun çalarken ses çıkarmamaya dikkat ederek dairesi önünde toplanırlardı. Fakat Ziyaettin Efendi, çok mahcub ve sıkılgan bir gençti. Hatta o kadar ki, Teşkilât-ı Mahsusa, bir çok Osmanlı şehzadelerini askere alırken, o, kendisinin harb kabiliyeti olmadığını, cephe gerisi hizmetlerde daha çok çalışabileceğini söylemiş, gerçekten de Hilâl-ı Ahmerde değerli hizmetler görmüştü. Kanun çalmadığı halde, kanun düzeni kuran ve bu sebeble kendisine «kanunî» unvanı verilen muhteşem ceddi Kanunî Sultan Süleyman'la olan isim münasebeti bir anda hatırına gelen mabeyn ikinci kâtibi Nüzhet Bey, Mabeyn Başkâtibi Ali Fuad Beye dedi ki:

«— Beyefendi.. Saltanat sırası Ziyaettin Efendi Hazretlerine geldiği zaman ne unvan alacaklar, bilir misiniz?»

Nükteyi bir ânda kavrıyamıyan Ali Fuad Bey ciddiyet ve merakla sordu:

«— Ne unvan alacaklar?»

Nüzhet Bey şu bir kelimelik cevabı verirken, Başkâtibin hışımına uğramamak için kendiliğinden kapı dışarı çıktı:

«— Kanunî!..»

Sayın Ferid Ünverdi — Rize.

Barbaros Harb gemimiz, Birinci Dünya Harbinde Karadenizde değil, Çanakkaleye asker ve harb malzemesi götürürken, Bolayır önlerinde E. 11 düşman denizaltısının attığı bir torpille batmıştır.

Goben ve Breslav, yâni Yavuz ve Midilli harb gemilerinin İstanbul'a geliş tarihi ise 16 Ağustos 1914 dür. Saygılarımız.

Sayın Hasan Murtaza Alper — Kastamonu.

Bu mevzu üzerinde Birinci Büyük Millet Meclisinde takriri veren, Kastamonu mebusu Abdülkadir Kemalî Beydi. Meclis Arzuhal Encümenine havale edilen mevzu, umumî he yette büyük patırdılara sebep olmuş, nihayet bir rey farkla reddedilmişti. Abdülkadir Kemalî Bey bu red üzerine «— Vah halk idaresi adaleti vah...» diye hayıflanmış. Sinop mebusu Hakkı Hami Bey bu sözlerini Meclis Umumî Heyetine karşı taarruz addetmiş, tavzih edilmesini istemişti. Abdülkadir Kemalî Beyin İstiklâl Mahkemesine verilmesi, Adana'da çıkardığı TOKSÖZ gazetesinde neşrettiği bir yazı dolayısiyledir. Saygılarımız.

Sayın Hadiye Alpkartal — Mersin.

Siz lutfen o muhterem kişiye, şu fıkrayı anlatınız: Fransızca büyük bir lûgati dilimize çevirecek kadar ilim sahibi olan Fenerli Rum Beylerinden Hançerli Bey, Arab ve Fars dilleri ve İslâm dini üzerinde tetkikleri ile de tanınmıştı. Birgün, Keçeci zade İzzet Mollanın yalısında otururlarken, söz, İslâmiyetten evvel ve sonraki Arab edebiyatına intikal etti. Hançerli Bey, bir çok Arabça şiir okuyunca, bu konu üzerindeki bilgisi, sadece Medresede gördüğü (Nasara yansuru) ya dayanan bir Hoca Efendi, İzzet Mollaya dedi ki:

«— Canım efendim.. Bu zatın bu kadar ilim ve fazlı varken neden Müslüman olmuyor?»

Keçeci zade şu cevabı verdi:

«— Sen şu cehlinle neden Hiristiyan olmuyorsun?»

Sayın Hüseyin Kepenek — Bursa.

İstiklâl Mahkemesi, İzmirdeki idam kararlarından sonra, aynı dâvâya Ankarada devam etmiş ve eski maliye nazırı Cavid Bey, İzmir' de değil Ankarada asılmıştır. Hatta, bayram günleri idam kararlarının tatbik edilmemesi mutâd iken, idamın, bayram sabahına rastlamaması için hüküm, gece yarısı infaz edilmiş tir. Mahkemenin bu safhası, doğrudan doğruya suikasdla ilgili değildi. Daha çok, İttihad ve Terakki erkânının bulunduğu iddia edilen bir «taklib-i hükûmet» hazırlığı iddiası idi. İnşallah münasib bir zamanda bu karanlık hâdise üzerinde vesikaların ne dediğini araştırma hazırlığındayız. Saygılarımız.

Sayın Dr. Nuri Yeterli — Ankara,

Dr. İshak Sükutî için, Dr. Rıza Nur'un bir risaleciği vardır. Ölüsünü memlekete getiren de yine Dr. Rıza Nur'du. Bahsettiğiniz zat, akrabasıdır. Kendisine müracaat edebilirsiniz. Saygılarımız ve teşekkürlerimiz.

Sayın Neriman Ataeli — Bursa.

1) — Hazret-i Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicreti 16 Temmuz 662 Milâdî yılındadır. Hicrî takvimin başı da bu tarihtir.

2) — Hatay'ın istilâ kuvvetleri tarafından tahliyesi tarihi de 23 Temmuz 1939 dur.

3) — Galatasaray Lisesi 1 Eylül 1868 de açılmıştır. Saygılarımız.